

ISSN 0027-8084
УДК 808.61/.62

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

НАШ ЈЕЗИК

XLII/1-2

БЕОГРАД
2011

Digitized by Google

УРЕЂИВАЧКИ ОДБОР

др Даринка ГОРТАН-ПРЕМК,
др Драгана МРШЕВИЋ-РАДОВИЋ, др Мирослав НИКОЛИЋ, др Асим ПЕЦО,
др Љубомир ПОПОВИЋ, др Милица РАДОВИЋ-ТЕШИЋ, др Стана РИСТИЋ,
др Живојин СТАНОЈЧИЋ, др Срето ТАНАСИЋ

Секретар:
мр Марина Спасојевић

Уредник:
др СРЕТО ТАНАСИЋ

Рецензенти:
др Даринка Гортан-Премк, др Мирослав Николић,
др Милица Радовић-Тешић, др Стана Ристић,
др Живојин Станојчић, др Срето Танасић

Према мишљењу Министарства за науку, технологију и развој Републике Србије
бр. 413-00-1715/2001-01 ова публикација је од посебног интереса за науку.

НАШ ЈЕЗИК, часопис за српски књижевни језик, покренуло је 1932. године Лингвистичко друштво у Београду, на челу са Александром Белићем, који је уредио седам књига предратне серије, као и девет књига и први двоброј десете књиге у новој, послератној серији часописа. Од књ. X/3–4 до XXI/1–2 уредник часописа био је Михаило Стевановић, а у периоду од 1975. до 1996. г. (књ. XXI/3–XXX) Митар Пешикан. Часопис је од XXXI до XXXVI књ. уређивао Мирослав Николић. – *Наш језик* излази у четири годишње свеске, које чине једну књигу. Издаје га и прима рукописе Институт за српски језик САНУ, Ђуре Јакшића 9. Рукописи се не враћају. Преплату у износу од 300 динара за књигу уплатити на жиро рачун Института бр. 40806–603–4–864.

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

81

НАШ језик / уредник Срето Танасић. – Год. 1, бр. 1 (1932/1933) – год. 8, бр. 1 (1941); Н. С. Књ. 1 (1949/1950)–. – Београд : Институт за српски језик САНУ, 1932/1933– (Београд : Чигоја штампа). – 22 cm

Тромесечно

ISSN 0027–8084 = Наш језик

COBISS.SR-ID 615951

НАШ ЈЕЗИК

Књига XLII

Св. 1–2 (2011)

САДРЖАЈ

Расправе и чланци

Творба и значење именица на <i>-л(а)ц</i> и <i>-шељ</i> у српском језичком стандарду (МИЛАН ШИПКА).....	3
Префиксација и рекција комуникативних глагола (на примеру глагола <i>говориши</i> и његових префиксала) (ГОРДАНА ШТРБАЦ).....	13
Радни глаголски придев у систему врста речи (МАРИНА СПАСОЈЕВИЋ).....	25
Још о феноменима говореног језика (дескриптивна форма оговарања) (БОЈАНА МИЛОСАВЉЕВИЋ).....	41
О неким особеностима семантичког калкирања у војној терминологији (ВЛАДАН ЈОВАНОВИЋ).....	47
О деривацији <i>nomina actoris</i> (СВЕТЛАНА СЛИЈЕПЧЕВИЋ).....	55

Прикази

Вељко Брборић, <i>Правойис и школа</i> (СРЕТО ТНАСИЋ).....	61
Ђорђе Оташевић, <i>Темајски речник српској језика I</i> (ДАНКО ШИПКА).....	67
Милан Стакић, <i>Морфо(но)лошке теме</i> (МАРИНА СПАСОЈЕВИЋ).....	71
Зборник радова <i>Језик, књижевност, промена: језичка истраживања</i> (МИЛИЦА СТОЈАНОВИЋ).....	75
Зборник радова са II научног скупа младих филолога <i>Савремена проучавања језика и књижевности III/1</i> (ДАНИЈЕЛА СТАНИЋ).....	79
Надежда Силашки, Татјана Ђуровић, Биљана Радић-Бојанић, <i>Јавни дискурс Србије, когнитивно-критичка студија</i> (СВЕТЛАНА СЛИЈЕПЧЕВИЋ).....	83

In memoriam

Милка Ивић (1923–2011) (СРЕТО ТАНАСИЋ)

87

МИЛАН ШИПКА
(Сарајево)

ТВОРБА И ЗНАЧЕЊЕ ИМЕНИЦА НА *-л(а)ц* И *-тељ*
У СРПСКОМ ЈЕЗИЧКОМ СТАНДАРДУ

Супротно раширеном ланчком схватању да суфикс *-л(а)ц* припада српском, а *-тељ* хрватском стандарду (*чиџалац*, *ледалац* у српском : *чиџаитељ*, *ледаитељ* у хрватском и сл.), овде се опширније анализира творба и значење именица с оба та суфикса у српском језичком стандарду, њихова међусобна дистрибуција и семантички односи, уз истовремено критичко преиспитивање неких констатација у досадашњим написима о тој теми.

Кључне речи: суфикси *-л(а)ц* и *-тељ*, творба, значењске диференцијације.

1. У *Прилозима грамаџици српскога језика* под насловом *Творба речи у савременом српском језику 2* (Клајн 2003) обрађени су и један и други од ова два суфикса: *-л(а)ц* (стр. 142–144) и *-тељ* (стр. 190–192), не баш надуго и широко, али довољно конкретно и прегледно. И у *Nacrtu za gramatiku* под сличном сврхом и називом *Tvorba riječi u hrvatskom književnom jeziku* (Бабић 1986) ти су суфикси такође обухваћени: први под *-ac*, *-lac*, *-elac*, *-ilac* (стр. 57), сви према основном *-ac*, са још тридесетак сличних, углавном слабо продуктивних или непродуктивних суфикса (ib.). Међу њима „веома је *plodan* sufiks *-(a)c*“ (ib.). Међу овим другим *-telj*, *-atelj*, *-itelj*, који су обрађени опширније него у Клајна (2003), „*plodan* је sufiks *-telj* – што нас посебно занима, М. Ш. – sufiks *-itelj* је *slabo plodan*, а *-atelj* је *neploдан*“ (стр. 275). На почетку обраде суфикса *-telj*, у тачки 984, још једном је посебно истакнуто:

„Sufiks *-telj* u hrvatskom је književnom језику *veома plodan*“ (ib.).

То је битан податак за нашу расправу, јер у српском језичком стандарду није тако. Клајн 2003: 190 каже да је „суфикс *-тељ* умерено продуктиван, да не изазива никакве фонетске промене и да има практично само једно значење“, па је стога привукао „можда и већу пажњу него што заслужује“.

1.1. Будући да се уз ове радове даје комплетна литература која се односи на предмет расправе, са довољно јасним и релевантним цитатима, није било потребе да се осврћемо и на ту литературу, па смо је преузимали онако како је дата у та два рада, нарочито првом, а на крају у *Изворима и литератури* наведени су сви подаци о њима, тако да их може свако ко жели, или има потребу, лако консултовати.

1.2. Сама чињеница да се у *Творби речи у савременом српском језику* обрађују и суфикс *-(л)ац* и *-иљ* довољан су доказ да именице које се творе помоћу тих суфикса нису у целини варијантно поларизоване и да једнако припадају српском, као и хрватском језичком стандарду, само с друкчијом дистрибуцијом и значењем. То ће најбоље показати следећа анализа.

2. Прво ћемо анализирати творбу и значење именица *-лац* и *-иљ* у Клајна 2003, уз поређење с Бабићем 1986, а потом дати синтетички преглед, у коме ће се огледати могућа скраћења и друкчија систематизација предметне грађе у српском језичком стандарду, као и однос према стању у хрватском.

2.1. Ослањајући се на Стевановићева и Белићева тумачења, Клајн 2003: 142 о творби именица на *-лац* каже следеће:

„*-Л(а)ц* је типичан агентиван суфикс, по значењу често еквивалентан суфиксу *-иљ* (услед чега се и женски облици често граде на *-иљка...* То је разлог због кога га обрађујемо посебно, а не међу сложеним суфиксима на *-ац*, којих ионако има на претек. Стевановић је речи на *-л(а)ц* само узгред поменуо (1964¹: 550), приказујући их као 'именице на ... *-ац* ... од радног глаголског придева' и наводиће двадесетак примера, међу којима ниједан на *-ел(а)ц*. Белић је у 1936: 227–229 схватио *-л(а)ц* као аутономни суфикс и упоредио га са *-ло*. Он мисли да су при стварању именица на *-л(а)ц* 'посредовале именице на *-ло*', додајући да „на пр. од *даваши* има именица *давало* која значи 'који увек даје', 'дарежљив човек' или сл.". Отуда све ове именице, по њему, имају 'у основици ... *ио* и *иридевско-лајалско* значење, тј. обележавање неког ко стално врши какву радњу, и то више обележавање особине његове неголи вршења глаголске радње'. Тако *владалац* „није само онај који влада сада, него ко стално *влада*". Таквим значењем суфикса Белић објашњава и разлику између *носилац* и *носац* (стр. 228) или *чињалац* и *чињач* (стр. 1), мада признаје да у овом последњем пару има и специфичних разлика.

Битно је да Белић везује суфикс за глагол као такав, а не за радни придев. Заиста, речи на *-л(а)ц* не означавају онога ко је већ извршио или претрпео радњу, него онога ко је с а д а врши: вероватно једини изузетак од тога је *иојор(ј)елац*.“

Уз ово Клајн 2003: 143 каже:

„*-Л(а)ц* се додаје на инфинитивну основу, што значи да му претходи вокал *а*, *и* или у малом броју случајева *е*. Најчешће су у питању несвршени глаголи, али могу бити и свршени на *-иши*, као у *иос(ј)еишилац*, *ослободилац* и сл. Глаголи на *-иши* готово увек су несвршени, услед чега има много изведеница на *-авалац* и понека на *-ивалац*; од свршених једина обичнија реч је *иријалац* (в. у следећем одељку)“, где се наводе најважнији примери – М. Ш. (уз, евентуално, *извршилац* у контексту нпр. „онај који је извршио“ кривично дело, злочин и сл. (али не „онај који стално врши то дело“), или *страдалац* „онај који је страдао“, тј. „онај који је претрпео страдања“, и још неке изведенице од свршених глагола, које се, евентуално, могу наћи у Николића 2000).

2.1.1. Као што се може видети на основу претходних образложења, Клајн 2003 безрезервно прихвата Белићево мишљење о творби и значењу именица на *-лац*, укључујући и његово повезивање суфикса *-ло* с настанком суфикса *-л(а)ц*, мада је ово последње тешко прихватити, јер је више него очигледно да је тај суфикс настао од старијег наставка за творбу придева радног

(-л) и творбеног наставка *-(а)ц* (*чиџа-л + -(а)ц > чиџалац, виде-л + -(а)ц > видеалац, ослободи-л + -(а)ц > ослободилац*), па његов настанак треба одвојити од опште творбе и значења које се садржи у корену тих глагола, док сам наставак *-л(а)ц* може да има (истина, изузетно) и друкчије значење, зависно од основе на коју се додаје, нпр., именске (*џровинџија + л(а)ц > џровинџијалац* 'човек из провинције' и сл.), мада у оквиру сложеног суфикса *-ал(а)ц*, чему Бабић 1986: 65 додаје „*prelac, koja je izvedena od osnove pre-*“ (ib.). Исти аутор (Бабић 1986: 65), бавећи се још опширније настанком суфикса *-л(а)ц*, каже:

„Kad je riječ o sufiksu *-l(a)c*, valja odmah reći da bi se postanak svih imenica sa završetkom *-(a)c* mogao protumačiti i tako kao da su izvedene od osnove glagolskog pridjeva radnog sufiksom *-l(a)c*, kako to npr. kaže T. Maretić (1931, t. 319b). On polazi od formalne analize čuvaо, *čupal(a) + -(a)c > čupalac*, ali kako uzima u obzir i značenje odmah nailazi na teškoće. Jednom dijelu tih teškoća možemo izbjeći, ako polazimo od najobičnijega značenja i kažemo da je

čupalac → онај који чува

i da su takve imenice izvedene sufiksom *-l(a)c* od infinitivne osnove.“

И он, дакле, на одређен начин сматра да треба одвојити формално питање како је настао суфикс *-л(а)ц* од значења лексема изведених помоћу тога суфикса. Са становишта ове теме, формулисане у наслову, начин настанка суфикса *-л(а)ц* није, уостало, ни битан, па га овде није нужно опширније ни разматрати. Наиме, било како било, именице на *-л(а)ц* изводе се, уз само два изузетка, редовито од глаголских основа (ових или оних) најчешће од несвршених глагола, „али могу бити и свршени глаголи на *-иши*, као у *џосјеџишалац, ослободилац* и сл.“ (Клајн 2003: 143). С тим се слаже и Бабић 1986: 65, подупирући ту чињеницу статистичким податком да се 86,27% именица на *-л(а)ц* твори од несвршених глагола (у инфинитиву с основом на самогласник), а само 13,73% њих од свршених.

2.1.2. Посебно је питање шта значе именице на *-л(а)ц* у српском језичком стандарду.

2.1.2.1. Ослањајући се на Белића 1936: 227–229, Клајн 2003: 142 каже „да све ове именице, по њему имају 'у основици ... то *џридевско-џлајолско* значење, тј. обележавање неког ко стално врши какву радњу, и то више особине његове неголи вршења глаголске радње'. Тако *владалац* 'није само онај који влада сада, него ко стално *влада*'“. Ова, у основи тачна констатација потврђује се „најважнијим примерима“, међу којима су: „*сџваралац, џледалац, слуша-лац, чиџалац, џрималац, владалац, џрајалац, сџаралац, џричалац, сањалац* (данас обичније *сањалица* за оба рода – М. Ш.), *зналац, џкалац, џошиљалац* (од нестандардног *џошиљати* = слати, уп. *џошиљка, одашиљач*), *уживалац, обожавалац, давалац, џдражавалац, мачевалац* итд.“ (Клајн 2003: 143).

За значење именица на *-л(а)ц* важна је још једна чињеница, коју такође констатује Клајн 203: 143–144, позивајући се на Ристић С. 1982: 2003, „Све ове речи означавају људска бића, осим *чинишалац* и математичких термина *бројилац, множишалац, д(ј)елишалац*“, с напоменом у фусноти да је у новинском језику честа „синтагма *д(ј)елишалац џравде*, у значењу судија или спортских судија“ (Клајн 2003: 144).

2.1.2.2. Бабић 1986: 226, додаје овоме да „*veoma često* takve imenice označuju zanimanje:

bjelilac, branilac, čistilac, drobilac, glačalac, izvjestilac, izvlastilac, kalilac, krojilac, krotilac, ličilac, mjerilac, mješalac, oblikovalac, održavalac, palilac, prevodilac, pržilac, punilac, ronilac, sušilac, talilac, tkalac, tužilac, uvodilac...“

– што је већ добрим делом превазиђена констатација, јер многе од таквих именица данас имају готово редовно наставак *-telj*: *branitelj, izvjestitelj, kalitelj, krojitelj, krotitelj, oblikovatelj, palitelj, prevoditelj, tužitelj...* То потврђује и умерени Анић 1994, који, без семантичких диференцијација, уз *branilac* бељежи и *branitelj* (стр. 92), уз *izvjestilac* и *izvjestitelj*, поред уобичајеног *izvještac* (стр. 311), уз *prevodilac* и *prevoditelj* (стр. 775), уз *tužilac* и *tužitelj* (стр. 1092) итд. Данас се тај дублетизам, рекло би се, потпуно изгубио, па превладавају само именице с наставком *-telj*. То је једна од битних разлика између српског и хрватског језичког стандарда кад су у питању именице на *-л(а)ц* и *-џељ*. На хрватској страни преферирају се именице на *-telj* у свим тим значењима, укључујући и оне које се односе на занимања.

2.2. Да би се утврдио однос творбе и значења именица на *-л(а)ц* и *-џељ* у српском језичком стандарду, уз поређење с хрватским, потребно је детаљније размотрити и овај други суфикс (*-џељ*).

2.2.1. Као и у објашњењу суфикса *-л(а)ц*, Клајн 2003: 190 бави се и покретом суфикса *-џељ*, па у вези с тим каже:

„Поред озбиљних и објективних истраживања, каква су у Ристић С. 1982, Ристић С. 1983 и Терзић Б. 1999: 65–74, 75–83, ту је било и написа подстакнутих више полемичким него научним побудама. Први повод пружили су неки ставови Александра Белића, који је на више места у својим делима тврдио да је *-џељ* непродуктиван суфикс, а да се нове речи с њиме јављају само под утицајем руског. У томе му се делимично придружио и Стевановић, чији се рад 1964² завршава закључком да се за *-џељ* 'не може рећи да је народни, већ је словенски, старословенски, руски, чешки, али не наставак српскохрватског народног језика'“.

Уз све ово Клајн 2003: 190 додаје:

„Овакве тврдње изазвале су неодмерену реакцију Стјепана Бабића, пре свега у његовом раду у 'Језику' X (1963), 113–116 (под насловом *Жијосани суфикс -џељ*) и оном у 'Језику' XV (1968), 69–76, који почиње речима: 'Прије десетак година запазио сам да се именице са суфиксом *-џељ* почињу прогонити. Било је и професора слависта који су прогон потицали ... Знанственоу подлогу за то налазили су у радовима проф. А. Белића и М. Стевановића'. Суфиксу *-џељ* Бабић ће се вратити још најмање два пута у истом часопису (XXI, 6–12 и 90–95). У међувремену, као још жешћи „бранилац“, наводно угроженог суфикса, јавио се Јуришић 1963, који тврди да „овај формант живи далеко бујније од свих других, како у старијем тако и у новијем времену“ (стр. 187) и наглашава: 'Формант *-џељ* је народан и динамичан, једнако у доба југославенске заједнице као и у наше вријеме'“.

С општег становишта Клајн 2003 свакако је у праву кад након свега овога каже да „за ове полемике заправо није било много разлога“, додајући: „Још мање их има у наше време, када разликовање 'народних' од 'учених' облика има још дијахронијски смисао и када нам није много битно колики је број речи на *-џељ* дошао из руског (или из чешког, као што напомињу Стевановић 1964² : 17 и Ристић С. 1982: 195). Неоспорно је да је овај суфикс осетно

живљи у хрватском, али ни у српском није мали број *nomina agentis* које се свакодневно употребљавају, а немају алтернативног облика на *-л(а)ц* или неки други суфикс (речи као *учишељ*, *традишељ*, *љубишељ*, *укройишељ* и сл.); многе међу њима су релативно новог постања (*снимаишељ*, *водишељ*, *ујосишељ* и сл.)“ (стр. 190–191).

Разлог саме узбуне и нервозе на хрватској страни поводом употребе именица на *-шељ* није, рекло би се, била његова стварна угроженост, већ тежња да се начини што више разлика између хрватског и српског језичког стандарда, у чему се у овом случају, као и неким другим, успјело. Јер да је тако, тај би суфикс био „угрожен“ и одбачен и на српској страни, утолико пре што су „прогонитељи“, како би их назвао Бабић, „*znanstvenu podlogu za to nalazili ... u radovima prof. A. Belića i Stevanovića*“, дакле, врхунских српских лингвистичких ауторитета, али је и у српском језичком стандарду он такође продуктиван, иако, како с правом каже Клајн 2003: 190, „умерено“, док је „осетно живљи у хрватској“. Уосталом, сваки сепаратизам, па и језички, или ако то некемо звучи боље и прихватљивије, борба за одвајање и осамостаљивање, почиње повиком због ове или оне „угрожености“./ Али, као што је већ речено поводом настанка суфикса *-л(а)ц*, проблем порекла и овога суфикса (*-шељ*) и однос према њему, а посебно оно што је речено у косим заградама, и иначе излази из оквира наше теме, па се овде тиме нећемо више бавити. Посветимо стога пажњу творби и значењу именица на *-шељ* у савременом српском језичком стандарду, уз само узредна поређења са стањем у хрватском.

2.2.2. Клајн 2003: 190, како је већ речено, тврди да је тај суфикс „умерено продуктиван“ (што значи да је присутан у српском језичком стандарду, без обзира на диференцијације као што су *чиџалац* (у српском) : *чиџаишељ* (у хрватском), те „да не изазива никакве фонетске промене и да има практично само једно значење“.

Ове Клајнове констатације су тачне, осим последње (у вези са значењем), јер стање у том погледу није тако једноставно: да именице на *-шељ*, како би се на основу поменуте формулације могло закључити, имају „практично само једно значење“ (ib.), а сходно томе и употребу.

2.2.2.1. Клајн 2003: 191 наводи више синонимних лексема с наставцима *-лац* и *-шељ* „типа *носилац – носишељ*, *ослободилац – ослободишељ*, *чиџалац – чиџаишељ*, *чиницац – чинишељ*, где је варијанта на *-лац* нормална, а она на *-шељ* ретка, књишка или застарела“. Мислим да је ова констатација, бар што се тиче данашње језичке праксе одавно превазиђена, јер је процес диференцијације у том погледу отишао даље и на српској страни (где данас нико неће рећи *носишељ сјоменице 1941*, већ искључиво *носилац сјоменице 1941* и сл.), као и на хрватској, где се редовно у том смислу употребљавају именице на *-шељ* (в. примере у т. 2.1.2.2).

2.2.2.2. Клајн 2003: 142 такође каже да је „суфикс *-л(а)ц* често еквивалентан суфиксу *-шељ* (услед чега се и женски облици често граде на *-шељка*)“, па имамо *чиџалац*, али *чиџаишељка*, *ледатишељ*, али *ледатишељка*, *слушалац*, али *слушаишељка*, а не *чиџалица*, *ледалица*, *слушалица* (ово последње значи нешто друго) и сл. У хрватском стандарду нема таквих разлика у творби облика за мушки и женски род, јер је потпуно превладао суфикс *-шељ*, а према њему и *-шељица* (за женски род). Ту су српски и хрватски језички стандард издиференцирани. И у српском стандарду постоји за женски род сложени суфикс

-*шељница* (као и у хрватском), само што се он ослања на маскулиnum с наставком -*л(а)ц* и што је много ређи него у хрватском, где је раширен наставак -*шељ*. И Клајн 2003:192 у вези с тим каже: „Облик -*шељница* данас је ређи (често се осећа као хрватски): налазимо га пре свега у неколико традиционалних речи као *учишељница*, *пријатишељница*, *ујравишељница*, *неговатишељница/ње-* (устаљено као *noten professionis*, док би *неговатишељ/ње-* могао имати само апстрактно значење). Чешће су -*шељница* и -*шељка* у алтернацији, као *учишељка/-ница*, *поинишељка/-ница*, *традишељка/-ница*, *покровишељка/-ница*, *ш(ј)еишељка/-ница*, *обожаватишељка/-ница*, *сиасишељка/-ница* и сл. Вреди забележити да су *домоујравишељница* и *домоуштројишељка* у РСМ забележене само у том облику, без одговарајућег маскулиnumа“. Исто је и са правном терминологијом, где, према Клајну 2003: 191, „још постоје облици на -*шељ* (*ш(у)жншељ*, *поинишељ*, *бранишељ*, *правобранишељ*, *стиарашељ*, *зав(ј)еишељ*, *усвојишељ*, *измирншељ*, *изв(ј)еишељ*, *зајмоштражншељ* итд.), који се употребљавају напоредо с алтернативним облицима на -*л(а)ц*“, што се такође не би данас могло безрезервно узети као стандардна појава, бар не у свим случајевима, јер се већ и изведенице од таквих именица ослањају на суфикс -*л(а)ц*, па нигде на српском говорном подручју не постоји *Јавно правобранишељство* него само *правобранилаштво*.

2.2.2.3. У српском језичком стандарду има доста примера где нема еквиваленције између именица на -*л(а)ц* и -*шељ*, па се употребљавају искључиво оне с наставком -*шељ*. То су, пре свих, именице које значе неко (често специфично) занимање: „*учишељ*, *кројишељ*, *укројишељ*, *снимашељ*, *ујосишељ*, *ујравишељ* (обично само школе, дома и сл.) – данас обичније *ујравник дама* – М. Ш. – *послужншељ* (школски), *извршишељ* (судски), у новије време *водишељ* као телевизијски термин“ (Клајн 2003: 191), али и неке друге: *просв(ј)еишељ*, *љубишељ*, *исц(ј)елишељ*, *пријатишељ*, *непријатишељ*, *родишељ*, *редишељ*, *показашељ*, или из руског *покровишељ* и сл. „Већ поменути правни терминима“, каже још овај аутор, „можемо додати и неке неологизме за починиоце кривичних дела, као *словатишељ* (в. Клајн 1992) или *давишељ* (испрва подстакнуто превођењем написа о страним криминалним случајевима као што је био амерички *the Boston Strangler*)“.

2.2.2.4. Насупрот томе, више именица на -*л(а)ц* и -*шељ*, од којих су неке већ поменуте, тежје семантичком диференцирању, што је и у другим случајевима лексичких и морфолошких синонима позната појава. Тако именице *сиасилац* и *Сиасишељ* не значе исто. *Сиасилац* је „онај који спасава“ (нпр. давлешике у базенима, рекама или на морским плажама), а *Сиасишељ* у сакралном језику назив за Исуса Христа, као што је и св. *Јован Крстишељ* (онај који га је крстио (у реци Јордану), само што овде нема алтернативног облика на -*л(а)ц*, с општим значењем „онај који крсти или крштава“, јер је *Крстишељ*, очигледно, повезано са значењем *Сиасишељ*.

Семантички су издиференциране и именице *послужншељ* (школе) и *послужилац* (члан артиљеријске посаде који послужује стрелце додајући им или стављајући у цев гранате). Исто тако, *извршишељ* је судски службеник (коме је задатак да извршава одлуке суда у вези с конфискацијом имовине и сл.), што је посебно занимање, а *извршилац* (онај који извршава или је извршио неки задатак: *извршилац казне*, *извршилац злочина* и сл.). Иако су дате у скупини именица женског рода у алтернацији, и *учишељка* и *учишељница* ипак

су семантички у извесном смислу издиференциране. *Учиџељка* је, вероватно, новија појава у српском језичком стандарду, често има и интимну или локалну ноту, док *учиџељица* значи уопште „она која учи или обучава“. То показује и чињеница да се не може рећи како је историја *учиџељка* него само *учиџељица* живота. Значењску разлику налази и Клајн 2003: 192 између „*нејоваџељица/ње-* (устаљено као *попеп professionis*, док би *нејоваџељ/ње-* могло имати само апстрактно значење)“, које се у том контексту не осећа нимало „хрватским“. Таквих појава може се у српском језику наћи још више, јер, као што је већ речено, лексички и морфолошки синоними природно теже или семантичком диференцијацији или служе као стилска резерва.

3. У закључку овога рада могло би се укратко рећи следеће:

3.1. Оба суфикса о којима је овде реч припадају српском језичком стандарду, као и хрватском, само са различитом дистрибуцијом, а делимично и значењима. Према томе, не може се говорити о апсолутној варијантској поларизацији суфикса *-л(а)ц* и *-џељ*, као ни именица које се помоћу њих творе. Поделом на облике са *-л(а)ц* у српском и *-џељ* у хрватском захваћен је само један, истина, немали део, тих лексема, и то у нашој специфичној социолингвистичкој и политичкој ситуацији.

3.2. Нормативно вредновање именица на *-л(а)ц* и *-џељ* није једнако у српском и хрватском језичком стандарду. Очигледно је да у хрватском, највећим делом свесним одређивањем неких нормативиста, Стјепана Бабића пре свих, након повике о „угроженисти“ суфикса *-џељ*, што је схваћено и као удар на хрватску варијанту и резултат унитаристичких тежњи, именице које се творе помоћу тога суфикса и означавају општег вршиоца радње почеле су се све више употребљавати и потискивати оне са суфиксом *-л(а)ц*, тако да су готово потпуно превладале, а процес се у том правцу развија и даље. С тим у вези, Бабић 1986: 282 сугерише практичан закључак: „*kad* у значењу орсега вршитеља радње треба употријепити или извести именуцу с *-тељ* или *-л(а)с*, предност треба имати изведенца са *-тељ*“. То је разлог што и многе именице које је сâм Бабић 1986: 282 навео са суфиксом *-л(а)с*, а то су оне које, како је већ речено, „*veoma često ... označuju zanimanje: bjeilac, branilac, čistilac, drobilac, glačalac, izvjestilac, izvlastilac, kalilac, krojilac, krotilac, ličilac, mjerilac, mješalac, oblikovalac, održavalac, palilac, prevodilac, pržilac, punilac, ronilac, sušilac, talilac, tkalac, tužilac, uvodilac...*“, данас имају готово редовно наставак *-тељ*: *branitelj, izvjestitelj, kalitelj, krojitelj, krotitelj, oblikovatelj, palitelj, prevoditelj, tužitelj...*

И у српском језичком стандарду, где није било намерних нормативистичких настојања у правцу формалног раздвајања именица на *-л(а)ц* и *-џељ* у смислу варијантске поларизације нити чистунства у било ком виду, под утицајем хрватске ситуације многе еквивалентне лексеме на *-л(а)ц* и *-џељ*, које су се употребљавале напоре, без икаквог националног обележја, почеле су све више у пракси да се раздвајају и употребљавају у облику на *-л(а)ц* (в. о томе опширније горе, у т. 2.2.2.1).

3.3. Због одсуства нормативнога усмеравања и толеранције на српској страни именице на *-лац* и *-џељ* које нису захваћене варијантском поларизацијом дистрибуирају се спонтано. Отуда је могућа, и то честа, замена суфикса у мушком и женском роду: *чиџалац* – *чиџаџељка*, *ледалац* – *ледаџељка*, *руџиџељ* – *руџиџељка* и сл. (в. опширније горе у т. 2.2.2.2), а у неким се случајевима употребљавају само именице на *-џељ*, које обично значе неко

специфично занимање: *учиџиљ*, *укроџиџиљ*, *ујоџиџиљ* и сл. (в. опширније у т. 2.2.2.3).

3.4. Из истих разлога наведених у т. 3.3. у српском језичком стандарду омогућено је нормално семантичко диференцирање, па именице *сјасилац* и *Сјасиџиљ* не значе исто. *Сјасилац* је „онај који спасава“ (нпр. дављенике у базенима, рекама или на морским плажама), а *Сјасиџиљ* у сакралном језику назив за Исуса Христа, као што је и св. *Јован Крстиџиљ* (онај који га је крстио (у реци Јордану), само што овде нема алтернативног облика на *-л(а)ц*, с општим значењем „онај који крсти или крштава“, јер је *Крстиџиљ*, очигледно, повезано са значењем *Сјасиџиљ*. Слично је и *Сјвориџиљ* уместо *Бој*. Таквих диференцијација међу апелативима има много више (в. т. 2.2.2.4). У хрватском стандарду то је сасвим ретка појава, или уопште не постоји, Бабић 1986: 280 о томе каже:

„У значењу изведенца са суфиксом *-telj* и *-l(a)c* не може се запазити никаква разлика.

Razlika kao *Spasitelj* 'Isus Krist' i *spasilac* 'čovjek koji spasi' slučajno је разједначавање sinonimnih облика због велике оптерећености ријечи *spasitelj* са сузеним значењем на једну особу ... Таквих разједначавања нема много. У Js2 под натукницом *-telj* наводе се с разликом у значењу још *graditelj* /*zvanjel*, *poslužitelj* – *poslužilac*, али се потање не казује у чему је разлика, нити се јасно може утврдити, то више што ни *Spasitelj* – *spasilac* није опćenito усвојена ... Мјесто *spasitelj* употребљива се и *spasavatelj*, а *spasitelj* се употребљива и у значењу опćега вршitelja радње“.

У српском је, како смо показали, ситуација друкчија и ту се јасно зна да је *џослужиџиљ* обично „школски подворник“ или, према РМС 1971: 753 „онај који послужује у каквој установи, надлештву, који разноси службене списе“, а *џослужилац* члан артиљеријске посаде који „послужује стрелце додајући им муницију“. Обе су и забележене и у речницима: *џослужилац* у српскохрватској колони *Uporodnog rečnika vojnih pojmova* (УРВИ): 319, под бројем 966, а у РМС (ib.) и једна и друга; *џослужилац* с објашњењем „онај који послужује, додаје што“, с примером из војног извора.

Све ово показује колико нормативистичко уједначавање и свођење творбених елемената на „једноставнија“ и јединственија решења може да сузи могућности лексичког богађења језика и семантичких диференцијација, а тиме и јаснијег изражавања. Зато се треба суздржавати од спољних интервенција лингвиста и ослободити језик непотребних стега.

3.5. Процес раздвајања творбе и значења именица на *-л(а)ц* и *-џиљ*, као што показују дати примери, није још завршен, посебно у хрватском, а по законима спојених посуда, посредно и у српском језичком стандарду. Зато су и на српској страни многи изнесени примери и констатације у цитираним радовима већ превазиђени и треба их мењати. Уз то треба изменити, или престилизовати, и тврдњу да суфикс *-џиљ* у српском стандарду „има практично само једно значење“. Упркос сужавању ранијих могућности, стварна ситуација још омогућује семантичка померања и диференцијације које су приказане и у овој анализи, па се може рећи да именице с наставком *-џиљ* могу имати различита значења, или бар значењске нијансе посебно у односу према онима које се творе помоћу суфикса *-л(а)ц*.

А будући да процес о коме је овде реч, као што је већ речено, још није завршен, потребно је ову материју и даље пратити и проучавати. То је био и разлог што се, након више ранијих чланака о тој теми, осетила потреба да се она сагледа из данашње перспективе.

ЛИТЕРАТУРА И ИЗВОРИ

- Анић 1994: Vladimir Anić, *Rječnik hrvatskoga jezika*, drugo, dopunjeno izdanje, Zagreb: Liber.
- Бабић 1963: Stjepan Babić, „Žigosani sufiks *-telj*“, *Jezik X*, Zagreb, 113–117.
- Бабић 1968: Stjepan Babić, „Sporni sufiks *-telj*“, *Jezik XV*, Zagreb, 69–76.
- Бабић 1991: Stjepan Babić, *Tvorba riječi u hrvatskom književnom jeziku. Načrt za gramatiku*, Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti – Globus.
- Белић 1936: Александар Белић, „О грађењу нових речи“, *Наш језик IV*, Београд, 129–131, 161–165, 193–197, 225–232, 254–264.
- Јуришић 1963: Blaž Jurišić, „O forma[n]tima u tvorbi nomina agentis“, u: *Zbornik u čast Stjepana Ivšića*, Zagreb: Hrvatsko filološko društvo.
- Клајн 2003: Иван Клајн, *Творба речи у савременом српском језику 2. Суфиксација и конверзија*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, Институт за српски језик САНУ – Нови Сад: Матица српска.
- Маретић 1931: Tomislav Maretić, *Gramatika i stilistika srpskohrvatskoga književnog jezika*, Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- Николић 2000: Мирослав Николић, *Обраћни речник српскога језика*, Београд: Институт за српски језик САНУ, Палчић – Нови Сад: Матица српска.
- Ристић С. 1982: Стана Ристић, „Морфема *-џељ-* у савременом српскохрватском језику“, *Наш језик XXV*, Београд, 189–230.
- Ристић С. 1983: Стана Ристић, „Морфема *-џељ-* у комбинацији са другим суфиксним морфемама“, *Наш језик XXVI*, Београд, 6–24.
- РМС: *Речник српскохрватскога књижевног језика*, I–VI, Нови Сад: Матица српска (I–III и Загреб: Матица хрватска), 1967–1976.
- Стевановић 1964¹: Михаило Стевановић, *Савремени српскохрватски језик (прамањички системи и књижевнојезичка норма) I. Увод. Фонетика. Морфологија*, Београд: Научно дело.
- Стевановић 1964²: Михаило Стевановић, „Продуктивност неких наставака којима се граде *nomina agentis*“, *Наш језик XIV*, Београд, 1–19.
- Терзић 1999: Богдан Терзић, *Руско-српске језичке паралеле*, Београд: Славистичко друштво Србије.
- УРВИП 1982: *Упоредни речник војних појмова – српскохрватски, македонски, словеначки, мађарски*, Београд: Војноиздавачки завод.

S u m m a r y

Milan Šipka

LEXICAL MORPHOLOGY AND SEMANTICS OF THE NOUNS ENDING
IN *-LAC* AND *-TELJ* IN STANDARD SERBIAN

Contrary to the generally held belief that the suffix *-lac* belongs to standard Serbian and the suffix *-telj* to standard Croatian (e. g., *čitalac* vs. *čitatelj* 'reader'), the present paper addresses the use of the both aforementioned suffixes in standard Serbian and it points to the examples of a semantic differentiation between these two forms (e. g., *spasilac* 'lifeguard' vs. *spasitelj* 'savior').

ГОРДАНА ШТРБАЦ
(Филозофски факултет, Нови Сад)

ПРЕФИКСАЦИЈА И РЕКЦИЈА КОМУНИКАТИВНИХ ГЛАГОЛА (на примеру глагола *јовориџи* и његових префиксала)

На примеру глагола *јовориџи*, као прототипичног представника групе тзв. комуникативних глагола, и његових префиксала истражен је међуоднос префиксације и рекцијских способности глагола. Одликујући се семантичком неспецификованошћу, глагол *јовориџи* може имати знатан број семантичких реализација при којима се удружује с различитим типовима рекцијских допуна. У префиксалним твореницама овог глагола, као што су *изјовориџи*, *најовориџи*, *идјовориџи* итд., префикс се понаша на два начина. С једне стране, делује као средство перфективизације, при чему настају чисти видски корелати, а с друге стране, јавља се као регулатор лексичке семантике модификујући значење мотивног глагола у мањој или већој мери. Рекцијска обележја префиксала у знатној су мери условљена степеном удаљености њихове семантике од семантике прототипичног глагола *говорења*.

Кључне речи: рекција, префикс, значење, *јовориџи*, комуникативни глаголи.

1. Поред конгруенције и придруживања, рекција представља специфичан вид везе која се успоставља међу речима при њиховом линеарном распо­ређивању. То је врста граматичко-семантичког односа који се остварује између две пунозначне речи на синтагматском нивоу тако што главни синтагматски члан управља зависним намећући му одговарајући лик. Као иманентно својство првенствено глаголских речи рекција је условљена њиховим граматичким (тј. категоријалним) и лексичко-семантичким обележјима, а она су у знатној мери предодређена творбеном структуром глаголске лексеме. У том смислу промена творбене структуре глагола у процесу префиксације утиче на његова унутрашња обележја па самим тим и на рекцију, тј. на његову способност да се удружи с одговарајућим граматичким и лексичко-семантичким типовима језичких јединица.

Главни задатак овог истраживања састоји се у утврђивању принципа који регулишу промену рекцијских способности глагола додавањем префикса на одговарајућу творбену основу. Однос између префиксације и рекције истражен је на примеру глагола *јовориџи*, као прототипичног представника комуникативних глагола, и његових префиксалних твореница: *дојовориџи*, *зајовориџи*, *изјовориџи*, *најовориџи*, *надјовориџи*, *ојовориџи*, *одјовориџи*, *идјовориџи*, *иријовориџи*, *иројовориџи*, *разјовориџи*, *ујовориџи*, *узјовориџи*.

2. Како је примећено у литератури, префиксација као посебан творбени поступак¹ изазива код глагола перфективизацију и транзитивизацију (Клајн 2002), при чему у оквиру оног првог процеса велики проблем представља одвајање чисте перфективизације од оне праћене већом или мањом изменом глаголског значења.

Односом између префиксације и видске категорије, односно лексичког значења глагола посебно се бавила И. Грицкат, која је уочила да о чистој перфективизацији (коју имамо у примерима *йисаџи* : *наџисаџи*) можемо говорити у случајевима када постоји одређена „коинциденција“ између лексичког значења глагола и лексичког значења префикса (Грицкат 1966–1967: 193). Перфективизацијом не мора увек бити захваћена цела полисемантичка структура глагола, већ само један њен део, а такође се може десити да се различити значењски сегменти истог глагола перфектизују помоћу различитих префикса.² Ауторка наводи да је једна од одлика чистог видског двојства не само идентичност радње него и идентичност глаголских допуна (Грицкат 1967: 124). Сличан однос узajамности и изборности присутан је и у случајевима када имамо перфективизацију која није граматичка, већ изазива промену лексичког значења глагола. Тада „префикс ’води рачуна’ о потенцијалним лексичким оријентацијама у глаголу коме приступа, а и глагол, зависно од свог значења, привлачи себи било просторно било апстраховано значење префикса“ (Грицкат 1966–1967: 194).³

Транзитивизација, такође, може настати као резултат додавања префикса на глаголску основу, па тако глаголи који су у свом основном облику интранзитивни комбинујући се с префиксом, добијају обележје прелазности. И. Клајн истиче да је ова појава својствена мањем броју глагола, те да ју је

¹ Схватајући префиксе као несамосталне морфеме, посебне творбене форманте који учествују у стварању речи са новим значењем, префиксацију И. Клајн (2002: 180) третира као посебан творбени процес чији су резултат префиксалне творенице или префиксали. У литератури се, међутим, могу срести и другачији ставови, па тако М. Стевановић (1970: 425) речи у чијем се првом делу налазе префикси назива префиксалним сложеницама. Иако свестан чињенице да многи префикси нису самосталне речи, те да се значење многих од њих не подудара са значењем предлога, и С. Бабић (1986: 33) префиксалну творбу сматра слагањем убрајајући тако добијене творенице у посебну врсту сложеница. Сличан приступ налазимо и у *Граматици српскога језика* за средњу школу (Станојичић–Половић 1992: 125).

² Тако, нпр., глагол *џумџаџи* може имати значења ’пумпати из чега’ и ’пумпати у нешто’. У првом случају глагол добија видски корелат *исџумџаџи*, а у другом – *наџумџаџи*, при чему префикси „немају потребу да било како сужавају, модификују или уводе у неки надредни глагол *џумџаџи*: они га само, сваки на свој начин, откривају, облички реализују његову полисемију“ (Грицкат 1966–1967: 194).

³ Однос између префикса и глаголског значења М. Ивић разматра у оквиру једне шире појаве као што је парентичност – својство „удружености двеју радњи чином истовремености вршења и успостављеног пратилаштва једне од њих према другој“ (Ивић 2002: 20). Њена анализа показује да се парентичност може остварити и афиксалним средствима, као што је то случај код лексема *докуџиџи* и *доџлакаџи*, које у својој творбеној структури имају исти префикс са различитим семантичким улогама: у глаголу *докуџиџи* префиксом је означена мање битна околност под којом се радња обавља (сама радња је у првом плану, што се види и на основу дефиниције значења ’накнадно куњити (још тога што је већ купљено)’), док глагол *доџлакаџи* одражава обрнуту ситуацију – главну радњу исказује префикс, док је пратећа радња исказана основним глаголом – ’доћи плачући“ (Ивић 2002: 19).

немогуће подредити било каквим законима или правилностима, а срећемо је у примерима: *живејџи – доживејџи, мислијџи – замислијџи, леђи – излеђи* итд. (Клајн 2002: 242).

3. Глагол *јоворијџи* и његови префиксали припадају групи тзв. комуникативних глагола којима се именује говорна активност схваћена као произвођење и преношење информација ради успостављања комуникације међу саговорницима.⁴ Међутим, за разлику од својих префиксала и осталих чланова дате лексичко-семантичке групе (какви су, нпр., *викајџи, објаснијџи, лајајџи* и сл.), глагол *јоворијџи* испољава својеврсну неспецификованост семантичког садржаја којим се упућује само на радњу говорења без прецизнијег указивања на додатне околности под којима се она остварује. Та значењска неспецификованост обезбеђује датом глаголу место прототипичног представника ове лексичко-семантичке групе и омогућава му ширење значењске структуре, што за собом уједно повлачи и могућност за удруживање с различитим граматичким типовима језичких јединица. У даљем излагању биће представљена његова рекција с обзиром на семантичко нијансирање.

3.1. Глагол *јоворијџи* реализује се самостално у квалификативном значењу – 'имати моћ, способност говора' (нпр.: *Дејџе је јорасло и сада већ јовори*),⁵ као и онда када се њиме само именује радња говорења (нпр.: *Одједном је само јочео јоворијџи*).

При остваривању значења 'служити се, моћи се служити у говору каквим језиком, дијалектом и сл.' дати глагол удружује се с именицом *језик* у беспредлошком акузативу уз обавезну детерминацију придевског типа, нпр. *јоворијџи енилески језик*. Често именица у акузативу изостаје, па се сам придев, заправо, јавља у поимениченој функцији, нпр.: *јоворијџи француски*.

Када остварује значење 'износити какво мишљење, тврдити, изјављивати' или уопште 'износити какав садржај', типична допуна овог глагола јесте клауза објекатског типа уведена везницима *ДА* или *КАКО*, која, по правилу, експлицира садржај настао као резултат радње говорења (*Рекла је да ће доћи*), а она може бити супституисана номиналном допуном у акузативу (*Рекла је јџо*). У наведеној семантичкој реализацији датог глагола акузативске допуне ограничене су на свега неколико лексема, нпр.: „*јоворила ми је истину, јлујџи, јамејџне сјвари*“, које „указују неминовно на комплексан, акустичко-смисаони феномен“, те „према глаголу комуникативне радње врше функцију унутрашњег објекта“, што илуструје и „чињеница да се у појединим случајевима објекатска конструкција врло лако преобраћа у квалификативно-прилошку (нпр. *јоворио је јамејџне сјвари* → *јоворио је јамејџно*)“ (Ивић 1972: 29).⁶

⁴ Овде се има у виду само тип вербалне комуникације остварене међу саговорницима природним људским језиком.

⁵ Значења глагола преузета су из *Речника срјскохрвајској књижевној и народној језика САНУ* (у даљем тексту РСАНУ) и *Речника срјскохрвајској књижевној језика МС* (у даљем тексту РМС), али су она у извесној мери модификована и прилагођена истраживању. За потребе овог истраживања узета су у обзир само значења која се односе на вербалну комуникацију.

⁶ Д. Гортан Премк запажа да номинална допуна у акузативу која означава предметни садржај радње није била ништа необично у ранијим епохама историјског развоја нашег језика. Објекат овог типа ова ауторка назива експликативним (Гортан Премк 1971).

Уколико 'садржај' који 'се износи, саопштава' има одређену форму – јавља се убличен као 'реч', 'стих', 'молитва', драмски текст' и сл., у позицији акузативске допуне срећу се и одговарајуће лексеме којима се индиректно именује предмет радње говорења (*јоворијини речи / сјихове / драмски тјекст / молитву* ...). Акузатив с предлогом ЗА уз глагол *јоворијини*, који се јавља у улози тзв. тематизованог објекта (Ружић 2006), обавезно је праћен допунском клаузом (нпр.: *Говорио је за нас да смо неवासјихани*).⁷

У значењу 'излагати (нешто)' или 'држати предавање' глагол *јоворијини* за себе везује именску реч у локативу с предлогом О која даје само начелно обавештење у вези са садржајем говорења, те чини „главну тему тога садржаја“ (Ивић 1972: 30).

Дати глагол у претходна два значења комбинује се и са беспредлошким дативом који репрезентује саговорника, тј. пасивног учесника комуникацијског догађаја, у функцији индиректног објекта и са семантичком улогом примаоца поруке или адресата.

Саговорник уведен именском речју у инструменталу с предлогом С(А) указује на активног учесника комуникацијског догађаја, при чему глагол *јоворијини* тада добија нову значењску нијансу: 'разговарати'; расправљати с неким' (нпр.: *Говорио сам с њим неколико џуја*). Тада истовремено може везати и локатив с предлогом О као тематски тип допуне. Инструменталску рекцију глагол *јоворијини* остварује и у случајевима када има значење 'општити говором, одржавати с неким нормалне односе'.

На основу изложеног може се рећи да рекцијски потенцијал глагола *јоворијини* обухвата следеће моделе остварене у његовим разноврсним семантичким реализацијама:

- а) V + Ø
- б) V + ComNom/Obj-Adr/ [D /+/]
- в) V + ComNom/Obj/ [A /-/]
- г) V + PraepComNom/Soc/ [C(A) + I /+/]
- д) V + PraepComNom/Obj/ [O + L /+,-/]
- ђ) V + ComCl/Obj/ [Conj ДА/КАКО]⁸

⁷ Допунску клаузу Ј. Кашић (1968) назива „експликатором“, а њено обавезно присуство констатује и М. Ивић (1972). Ј. Кашић, наиме, напомиње да „експликатор“ може бити изражен и нулом, тј. може бити имплицитно присутан и тада је он „позитивно усмерен у односу на појам који се додаје као индиректни објекат“ (Кашић 1968: 106). Структурирање исказа укључивањем тематизованог објекта условљено је захтевима и циљевима самог комуникативног чина: када се „за тему тако конципираних порука узме појединац ... онда га аутор – комуникатор ставља у први план, у истурену позицију, дакле, извлачи из садржаја предмета говора или мишљења носноца тога садржаја, дајући му на тај начин одговарајући значај“ (Ружић 2006: 168).

⁸ Символи и скраћенице: А – акузатив, Адр – значење адресата, Com – допуна, ComCl – реченична допуна, ComNom – номинална допуна, Conj – везник, D – датив, Dev – девербативна именица, G – генитив, I – инструментал, L – локатив, N – номинатив, Obj – објекатско значење, Praep – предлог, PraepComNom – номинална допуна праћена предлогом, Qual – квалификативно значење, Soc – социјативно значење; V – глагол, // – две конструкције алтернирају, - – неживо, + – живо, / / – у косим заградама дају се подаци о значењу, [] – у угластим заградама дају се морфолошке и семантичке карактеристике, Ø – реч се реализује без допуне.

Међу понуђеним рекцијским моделима могуће су следеће комбинације:

I V + ComNom/Obj/ [A /-/] + ComNom/Obj-Adr/ [D /+/-];

II V + ComNom/Obj-Adr/ [D /+/-] + ComCl/Obj/ [Conj ДА//КАКО];

III V + PraepComNom/Obj/ [O + L /+,-/] + ComNom/Obj-Adr/ [D /+/-];

IV V + PraepComNom/Obj/ [O + L /+,-/] + PraepComNom/Soc/ [C(A) + I /+/-].

4. Префиксалне творенице подвргнуте овом истраживању у првом делу своје творбене структуре садрже префиксе: *до-*, *за-*, *из-*, *на-*, *над-*, *о-*, *од-*, *иод-*, *и́ре-*, *и́ри-*, *и́ро-*, *раз-*, *у-*, *уз-*. У процесу префиксације глагола *јовори́ти* префикс делује 1. као средство перфективизације утичући, дакле, на промену вида глаголске лексема (нпр. *јовори́ти* / *изјовори́ти*); 2. као регулатор лексичког значења мотивног глагола у мањој или већој мери (нпр. *јовори́ти* / *надјовори́ти* / *иодјовори́ти*).

4.1. Префиксацијом глагола *јовори́ти* добијају се његове перфективне форме *изјовори́ти* и *и́ројовори́ти*,⁹ које, међутим, функционишу као видски корелати мотивног глагола само у понеким сегментима његовог значења. Оба глагола успостављају видску корелацију с оним значењским сегментом глагола *јовори́ти* који подразумева 'саопштавање, изношење извесног садржаја' који има одређену форму, па је и уз њих дати 'садржај' исказан именском речју у беспредлошког акузативу. Док глагол *изјовори́ти* испољава лексичку колокабилност идентичну мотивној глаголској лексеми (нпр.: *изјовори́ти речи* / *сјихове* / *драмски њексти* / *моли́ти*), глагол *и́ројовори́ти* везује се претежно за именицу *реч* (*Није и́ројоворио ни реч*),¹⁰ често праћену квантификатором (*Пројоворио је две-и́ри речи*). Глагол *и́ројовори́ти* понаша се као перфективни видски парњак глагола *јовори́ти* и у његовом значењу 'разговарати' и тада је допуњен предлошким инструменталом и локативом као тематским типом допуне, нпр.: *и́ројовори́ти о нечему с неким*.

С обзиром на семантичке могућности, наведене префиксалне творенице остварују се у следећим рекцијским моделима: а) *изјовори́ти*, *и́ројовори́ти* + ComNom/Obj/ [A /-/-]; б) *и́ројовори́ти* + PraepComNom/Obj/ [O + L /+,-/] + PraepComNom/Soc/ [C(A) + I /+/-].

4.2. Код извесног броја глаголских лексема префиксација изазива перфективизацију, али и промену значења која иде у различитим смеровима у зависности од природе и семантике самог префикса. Наиме, код једне групе глаголских лексема префикс може само изазвати модификацију неког од значења глагола *јовори́ти*, док се код друге групе глаголска семантика у знатној мери мења увођењем додатних значењских елемената. Семантичка структура префиксалних твореница овог типа чува архисему мотивног глагола, по чему се уосталом дате јединице и сврставају у лексичко-семантичку групу комуникативних глагола.

⁹ Глагол *и́ројовори́ти* остварује се и у другим значењима која су специфична у односу на семантичку структуру основног глагола, о чему ће још бити речу у даљем излагању.

¹⁰ У примерима с одричним глаголом акузатив алтернира с генитивом.

4.2.1. Модификација неког од сегмената глаголског значења своди се на уношење ингресивне, комплетивне или сативне компоненте.

У семантику глагола префикс уноси ингресивну значењску компоненту, чиме настају инхотативни или ингресивни глаголи *ѝроѝговорѝи* и *узѝговорѝи*. Компонента ингресивности у значењу префиксала *ѝроѝговорѝи* тиче се само једног значењског сегмента мотивног глагола, и то оног којим се упућује на 'поседовање моћи, способности говора', па се и наведена префиксална твореница остварује без допуне, нпр.: *деѝе ѝовори* – *деѝе је ѝроѝговорило*. Код глагола *узѝговорѝи* иста компонента односи се на два значењска сегмента глагола *ѝовориѝи*: 1. 'износити какав садржај' и 2. 'разговарати', па се наведени префиксал комбинује с беспредлошким акузативом (*узѝовориѝи истѝину*) односно с предлошким инструменталом и локативом као типом тематске допуне (*узѝовориѝи о нечему с неким*). Дакле, наведени префиксали остварују се у следећим моделима: а) *ѝроѝовориѝи* + \emptyset ; б) *узѝовориѝи* + ComNom/Obj/ [A /-/]; *узѝовориѝи* + PraepComNom/Obj/ [O + L /+,-/] + PraepComNom/Soc/ [C(A) + I /+/].

Комплетивна значењска компонента, која указује на извршење радње до краја, садржана је у глаголу *доѝовориѝи*.¹¹ На основу речничке дефиниције 'изрећи до краја, завршити (говор)' тешко је утврдити на који се сегмент полисемантичке структуре глагола *ѝовориѝи* односи поменута комплетивна компонента, али се на основу примера може претпоставити да се наведеним префиксалом упућује на завршетак радње која подразумева 'изношење каквог садржаја'. Стога се наведени глагол удружује с беспредлошким акузативом (*доѝовориѝи ѝесму / ѝричу*) или се врло често реализује самостално због изразито доминантног значења комплетивности, што је представљено следећим моделима: *доѝовориѝи* + \emptyset / ComNom/Obj/ [A /-/].

Префиксом *на-* у творбеној структурн сативног глагола *наѝовориѝи* указује се на то да је радња 'изношења каквог садржаја' остварена у приличној мери, односно до крајњих граница или до оне мере која у њеном вршиоцу буди осећај задовољства. И наведени глагол удружује се с акузативском допуном, и то претежно с именским речима које имају квалификативну улогу, те вреднују, најчешће негативно, садржај настао као резултат радње говорења (*наѝовориѝи којешѝа / ѝдуѝости*). Осим тога, уз наведени глагол појављује се дативска допуна, којом се исказује саговорник или адресат (*наѝовориѝи некоме*). Рекцијске могућности глагола *наѝовориѝи* представљене су на следећи начин: *наѝовориѝи* + ComNom/Obj/ [A /Qual/] + ComNom/Obj-Adr/ [D /+/].

4.2.2. Знатан број префиксалних твореница глагола *ѝовориѝи* припада групи тзв. перформативних глагола којима је, осим говорне активности, исказана још једна додатна радња. Такви су глаголи: *доѝовориѝи*, *заѝовориѝи*, *наѝовориѝи*, *надѝовориѝи*, *оѝовориѝи*, *одѝовориѝи*, *ѝодѝовориѝи*, *ѝреѝовориѝи*, *ѝриѝовориѝи*, *разѝовориѝи*, *уѝовориѝи*. Будући да се увођењем префикса у творбену структуру глаголске лексеме остварује семантички образаи: 'говорна активност + постизање извесног учинка помоћу те активности', који се у знатној мери удаљава од значења мотивног глагола, наведени префиксали имају специфичан рекцијски потенцијал.

¹¹ Овај глагол реализује и друга значења, што ће бити предочено у даљој анализи.

Значење глагола *доћовориџи* и *ућовориџи* подразумева ситуацију у којој се говорна активност остварује у функцији постизања 'договора', 'споразума' међу саговорницима. Будући транзитивни, наведени глаголи удружују се с именским речима у беспредлошком акузативу које иступају као просентенцијализатори (*доћоворили су / ућоворили су све*) или се њима имплицира реченични садржај којим је назначена каква активност чија се реализација очекује у будућности (*доћоворили су / ућоворили су дан венчања → доћоворили су / ућоворили су када ће се обавиџи венчање; доћоворили су / ућоворили су сасџанак → доћоворили су / ућоворили су да се одржи сасџанак*). Пошто семантика наведених глагола подразумева радњу за чије је вршење неопходно учешће најмање двају актера, субјекатски аргумент мора имати морфолошко или семантичко обележје множине или се, у супротном, експлицира или имплицира инструменталска допуна у улози коагенса (*доћовориџи / ућовориџи с неким*). Глагол *доћовориџи* реализује се и у значењу 'у разговорима доћи до заједничког гледишта, сложити се, споразумети се, те се, осим инструменталске допуне, уз њега среће и реченична (*Доћоворио је с Марком да не ћису сџеује сасџанку*). Наведени глаголи остварују се, дакле, у следећим моделима: а) *доћовориџи, ућовориџи* + ComNom/Obj/ [A /-/] + PraepComNom/Soc/ [C(A) + I /+/, б) *доћовориџи* + PraepComNom/Soc/ [C(A) + I /+/] + ComCl/Obj/ [Conj DA//КАКО].

Семантика глагола *заћовориџи, разћовориџи* и *надћовориџи* указује на ситуацију у којој се радња говорења користи као средство за постизање извесног учинка код саговорника. Наиме, појам у субјекатском аргументу својим говором 'задржава, заварава, омета' другог учесника у комуникацији или му 'одвраћа' пажњу (што су семантичка обележја глагола *заћовориџи*) или га пак 'разговором забавља, развеселава' (на шта упућује значење глагола *разћовориџи*), односно субјекатски појам 'побеђује, надјачава, надмашује у говорењу' свога саговорника (што је означено глаголом *надћовориџи*). Због таквих обележја наведени префиксали удружују се с именском речју у беспредлошком акузативу која обавезно има обележје персоналност /+/, па њима одговара образац: *заћовориџи, разћовориџи, надћовориџи* + ComNom/Obj/ [A /+/].

Префиксалне творенице *наћовориџи* и *идћовориџи*, такође, припадају групи перформатива јер реферишу о једној специфичној врсти односа између учесника комуникационог догађаја у којем говорник намерава да на извештан начин делује на саговорника подстичући га на одређену активност. И уз наведене глаголе други учесник обележен је беспредлошким акузативом у објекатској функцији, док је активност на коју он подстиче исказана објекатском клаузом или пак акузативом с предлогом НА, који функционише као њен кондензатор. Дакле, ови глаголи остварују се у следећим моделима: *наћовориџи, идћовориџи* + ComNom/Obj/ [A /+/] + PraepComNom/Obj/ [НА + A /Dev/] < ComCl/Obj/ [Conj DA].

Својеврсно деловање на саговорника обележено је и глаголом *одћовориџи*, али његова семантика, која се у овом случају реализује као секундарна, не подразумева 'подстицање' на извесну активност, већ супротно – 'одвраћање' саговорника од неке намере или плана, тј. 'предузимање' акције како би саговорник одустао од своје одлуке или наума. Због присуства компоненте аблативности у овом сегменту семантичке структуре за глагол *одћовориџи*, осим беспредлошког акузатива с обележјем персоналност /+/, везује се генитив с

предлогом ОД (*одіоворити од шаковоі йосіуйка*) или допунска клауза чији је кондензатор наведена генитивска конструкција (*Одіоворио іа је да іако йосіуйи*). Генитивска конструкција и сама може бити допуњена клаузом: *одіоворио іа је од навике да лоше йосіуйа с људима*. У примарном значењу 'дати одговор на питање', односно у значењу 'рећи, изјавити нешто као одговор на нечије изјаве или примедбе и сл.' глагол *одіоворити* допуњен је беспредлошким дативом и објекатском клаузом, односно именском речју у акузативу с предлогом НА, у чије је значење укључена компонента која подстиче, мотивише говорну активност (*ійіање, йримедба, ойіужба*) и сл. У два главна семантичким реализацијама глагол *одіоворити* конституише следеће синтаксичке моделе: а) *одіоворити* + ComNom/Obj-Adr/ [D /+/] + ComCl/Obj/ [Conj ДА//КАКО]; *одіоворити* + ComNom/Obj-Adr/ [D /+/] + PraepComNom/Obj/ [НА + А /Dev/]; б) *одіоворити* + ComNom/Obj/ [А /+/] + PraepComNom/Obj/ [ОД + G /Dev/] < ComCl/Obj/ [Conj ДА].

Префиксал *оіоворити*, који је обичнији у форми несвршеног вида *оіоварити*, обележава 'изношење негативног садржаја' о некој особи, чиме се уједно сугерише обавезно присуство објекатске допуне као предмета о којем се говори. Та допуна реализује се у беспредлошком акузативу и има обележје персоналност /+/ (*оіоворити друіарцу*), што значи да се наведени глагол реализује у следећем синтаксичком моделу: *оіоворити* + ComNom/Obj/ [А /+/].

Глагол *іриіоворити* реферише о негативном односу субјекатског појма према саговорнику или неком његовом поступку, ставу и сл. Уколико се његова употреба своди на 'изражавања незадовољства', појам којем је 'приговор', односно 'примедба' упуњена, формализован је беспредлошким дативом с обележјем персоналност /+/, а повод за њено изрицање обележен је клаузом уведеном везником ШТО (*іриіоворио ми је шіо сам несіриіив*). Ако се пак глаголом упуњује на ситуацију 'изражавања неслагања' с нечим, дативска допуна има обележје персоналност /-/, нпр.: *іриіоворио је мојој одлучи*. Дати глагол, дакле, учествује у следећим моделима: *іриіоворити* + ComNom/Obj-Adr/ [D /+/] + ComCl [Conj ШТО]; *іриіоворити* + ComNom/Obj-Adr/ [D /-/].

5. Упоређивањем рекцијских обележја прототипичног глагола говорења и његових префиксала може се запазити неколико важних детаља.

У случајевима када је префикс средство перфективизације одговарајуће глаголске лексеме (*ізіоворити, іроіоворити*), префиксална твореница успоставља видску корелацију само са неким сегментима глагола *іоворити*. Подударност рекцијских модела префиксала и мотивног глагола остварује се управо у случајевима када се реализују значења подвргнута перфективизацији, због чега је рекцијски потенцијал префиксала сужен.

Иста својства испољавају и префиксали код којих префикс, поред видског обележја, уноси додатне значењске компоненте као што су ингресивност, комплетивност, сативност и сл. (*іроіоворити, доіоворити, наіоворити, узіоворити*), које модификују само нека од значења глагола *іоворити*. Рекцијски модели префиксала идентични су моделима мотивног само када се реализују значења модификована увођењем одговарајућег префикса.

Распоређивање рекцијских модела уз глагол *іоворити* као прототипичног представника групе комуникативних глагола и префиксала који функционишу као његови видски корелати, односно префиксала чија је семантика раз-

вијена модификацијом неких од његових значења представљено је следећом табелом.

<i>јоворићи</i>	Ø	ComNom /Obj-Adr/ [D /+]	ComNom /Obj/ [A /-]	PraepComNom /Soc/ [C(A) + I /+]	PraepComNom /Obj/ [O + L /+,-]	ComCl /Obj/ [ДА//КАКО]
<i>изјоворићи</i>			+			
<i>јројоворићи</i> ₁ ¹²			+			
<i>јројоворићи</i> ₂				+	+	
<i>јројоворићи</i> ₃	+					
<i>узјоворићи</i> ₁			+			
<i>узјоворићи</i> ₂				+	+	
<i>дојоворићи</i> ₁	+		+			
<i>најоворићи</i> ₁		+	+			

Прикључивањем префикса глаголу *јоворићи* добијају се и тзв. перформативни глаголи чија семантика упућује на остваривање радње говорења у функцији постизања одређеног учинка (*дојоворићи*, *ујоворићи*, *зајоворићи*, *разјоворићи*, *надјоворићи*, *најоворићи*, *јодјоворићи*, *ојоворићи*, *јријоворићи*). Пошто се значење наведених глагола не своди само на модификацију неког од значењских сегмената прототипичне глаголске лексеме, већ на увођење нових семантичких елемената, наведени глаголи имају специфично морфосинтаксичко и лексичко-семантичко окружење. За разлику од глагола *јоворићи*, уз већину њих појављује се именска реч у беспредлошком акузативу с обележјем персоналност /+/, која на семантичком плану репрезентује адресата (*зајоворићи*, *разјоворићи*, *надјоворићи*, *најоворић*, *јодјоворићи*, *ојоворићи*), али и предмет радње говорења. Затим, глаголи *најоворићи* и *јодјоворићи* удружују се с предлошким акузативом као кондензатором реченичног садржаја (*најоворићи на одлазак*), док се у истој улози уз глагол *ојоворићи* реализује предлошки генитив (*ојоворићи од одласка*). Такође, глаголи *дојоворићи* и *ујоворићи* остварују се у моделу који подразумева комбинацију беспредлошког акузатива и предлошког инструментала социјативног типа (*дојоворићи сасијанак с неким*).

ЛИТЕРАТУРА

- Бабић 1986: Stjepan Babić, *Tvorba riječi u hrvatskom književnom jeziku. Nacrt za gramatiku*, Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti – Globus.
- Гортан Премк 1971: Даринка Гортан Премк, *Акузативне синтагме без предлога у српскохрватском језику*, Београд: Институт за српскохрватски језик.

¹² За свако значење истог глагола посебно су дати рекцијски модели.

- Гортан Премк 1977: Даринка Гортан Премк, „О неким питањима двојачке глаголске реџије“, *Јужнословенски филолоџ XXIII/1–2*, Београд, 237–246.
- Гортан Премк и др. 2006: Даринка Гортан Премк, Вера Васић, Рајна Драгићевић (ред.), *Семантичко-деривациони речник. Свеска 2: Човек – унутрашњи оријенти и њихова, психофизиолошка стања и радње, психофизичке особине, средство*, Нови Сад: Филозофски факултет, Одсек за српски језик и лингвистику.
- Грицкат 1966–1967: Ирена Грицкат, „Префиксација као средство граматичке (чисте) перфектизације (Начелна разматрања и савремена српскохрватска грађа)“, *Јужнословенски филолоџ XXVII/1–2*, Београд, 185–223.
- Грицкат 1967: Ирена Грицкат, „Шта даје за проучавање глаголске семантике чиста (граматичка) перфектизација путем префиксације“, *Наш језик XVI/3*, Београд, 119–126.
- Ивић 1972: Милка Ивић, „О објекатској допуни глагола комуникативних и интелектуалних радњи“, *Зборник за језик и књижевност 1*, Нови Сад, 27–32.
- Ивић 2002: Милка Ивић, *Ред речи. Лингвистички ољеди, четвори*, Београд: Чигоја штампа.
- Кашић 1968: Јован Кашић, „Допуне индиректног објекта уз глаголе слушања и говорења“, *Зборник Матице српске за филолоџију и лингвистику XI*, Нови Сад, 105–108.
- Клајн 2002: Иван Клајн, *Творба речи у савременом српском језику I. Стања и њихова префиксација*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, Институт за српски језик САНУ – Нови Сад: Матица српска.
- Николић 2000: Мирослав Николић, *Образложни речник српскога језика*, Београд: Институт за српски језик САНУ, Палчић – Нови Сад: Матица српска.
- Пипер и др. 2005: Предраг Пипер, Ивана Антонић, Владислава Ружић, Срето Танасић, Људмила Поповић, Бранко Тошовић, *Синтакса савременог српског језика. Проста реченица*, Београд: Институт за српски језик САНУ – Нови Сад: Матица српска.
- Прањковић 2007: Ivo Pranjković, „Glagoli govorenja i njihove dopune“, *Зборник Матице српске за славистику 71–72*, Нови Сад, 133–141.
- РСМ: *Речник српскохрватскога књижевног језика, I–VI*, Нови Сад: Матица српска (I–III и Загреб: Матица хрватска), 1967–1976.
- РСАНУ: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика, I–XVIII*, Београд: Српска академија наука и уметности – Институт за српско(хрватско) језик, 1959–.
- Ружић 2006: Владислава Ружић, *Дојунске реченице у савременом српском језику*, Нови Сад: Матица српска.
- Русская грамматика II. Синтаксис*, Москва: Наука, 1980.
- Силић–Прањковић 2005: Josip Silić i Ivo Pranjković, *Gramatika hrvatskoga jezika (za gimnazije i visoka učilišta)*, Zagreb: Školska knjiga.
- Симић–Јовановић 2002: Радоје Симић и Јелена Јовановић, *Српска синтакса I–II*, Београд: Филолошки факултет; Научно друштво за неговање и проучавање српског језика – Никшић: Филозофски факултет – Подгорица: Црногорски универзитет – Београд / Никшић: Јасен.
- Станојчић–Поповић 1992: Живојин Станојчић и Љубомир Поповић, *Грамајика српскога језика. Уџбеник за I, II, III и IV разред основне школе*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства – Нови Сад: Завод за издавање уџбеника.
- Стевановић 1970: Михаило Стевановић, *Савремени српскохрватски језик (грамајички системи и књижевнोजезичка норма) I. Увод. Фонетика. Морфологија*, Београд: Научна књига.

S u m m a r y

Gordana Štrbac

PREFIXATION AND RECTION OF COMMUNICATION VERBS (researched on the verb *govoriti*)

The paper deals with influence of prefixation on verb rection. The research has been done on the verb *govoriti* and its derivatives: *dogovoriti*, *zagovoriti*, *izgovoriti*, *nagovoriti*, *nadgovoriti*, *ogovoriti*, *odgovoriti*, *podgovoriti*, *prigovoriti*, *progovoriti*, *razgovoriti*, *ugovoriti*, *uzgovoriti*.

The derivatives of the verb *govoriti* will have the same rection as the basic communication verb if the prefixation only causes the change of aspect or smaller semantic changes. If the prefixation produce big semantic changes, the derivatives will have their own rection.

МАРИНА СПАСОЈЕВИЋ
(Институт за српски језик САНУ, Београд)

РАДНИ ГЛАГОЛСКИ ПРИДЕВ У СИСТЕМУ ВРСТА РЕЧИ*

У раду се, на примерима радног глаголског придева од глагола на *-(j)ећи*, *-им*, анализира статус радног глаголског придева у систему врста речи, као и његово место у лексичком систему, у зависности од морфолошког лика и конституентске функције.

Кључне речи: глаголи, радни глаголски придев, конституентска функција, придевска служба, врсте речи.

0. Радни глаголски придев, као безлични глаголски облик, има предикатску конституентску вредност у саставу сложених глаголских облика који се од њега граде. Међутим, осим ове, он може имати и придевску конституентску вредност¹ – атрибута (атр.), апозитива (ап.), актуелног квалификатива (а. кв.) и предикатива (пр.)² (уп. Станојчић–Поповић 2008: 345).

0.1. С обзиром на различите видове синтаксичке реализације, радни глаголски придев се различито морфолошки понаша. Наиме, у првом случају, као облик глагола, он разликује форме за број и род, док га у другом случају, поред ових морфолошких категорија, одликује и категорија падежа, а у неким случајевима и категорија придевског вида и компарације. Са дијахроног аспекта ово није необично, јер су партиципи имали и деκлинацију, а радни глаголски придев води порекло од партиципа претерита актива II (Белић 1999: 468–469). Међутим, са синхроног становишта може се поставити питање које је место радног глаголског придева у систему врста речи с обзиром на то да у зависности од конституентске функције овај глаголски облик може имати различите морфолошке категорије. Наиме, питање је да ли је то само контекстуално

* Овај рад је настао у оквиру пројекта 178009 *Лингвистичка истраживања савремене српској књижевној језика и израда Речника српскохрватској књижевној и народној језика САНУ*, који у целини финансира Министарство за просвету и науку Републике Србије.

¹ Такође се може употребити као супстантив или адвербијално (Белић 1999: 469).

² Контрастирајући глаголске придеве у српском и партиципе у мађарском језику, уз сагледавање релевантне синтаксичке сербохрватистичке литературе, М. Бурзан (1990: 15) издваја следеће употребе деκлинабилних глаголских придева: 1. именичка одредба: а) атрибут, б) апозитивни атрибут; 2. атрибутско-прилошка одредба; 3. апозитив; 4. именски део предиката; 5. именица (у различитим синтаксичким функцијама).

(синтаксички) условљена варијанта глаголске лексеме или је посреди посебна лексичка јединица, тим пре што се ово унеколико сматра једним видом творбе придева (адјективизација) у новијој граматичкој и дериватолошкој литератури (в. Барић и др. 1997: 301; Клајн 2003: 383–384³; Станојчић–Поповић 2008: 174; Станојчић 2010: 245). Циљ нам је, дакле, да размотримо да ли различите синтаксичке функције доводе до диференцијације радног глаголског придева на радни глаголски придев као облик глаголске лексеме⁴ и радни глаголски придев као придевску лексему, односно да ли је у савременом српском језику дошло до лексикализације радног глаголског придева.

1. О радном глаголском придеву у придевској служби у неколико наврата писали су Стевановић и Белић и изнели основне морфолошке и семантичке карактеристике које глагол (односно његов радни глаголски придев) треба да има како би добио облике и службу правог придева (в. Белић 1934: 33–39, Стевановић 1940: 196–205, Стевановић 1958: 86–92 и Стевановић 1962: 201–208). Наиме, према Белићевим запажањима, од не св р ш е н и х н е п р е л а з н и х глагола имамо свега неколико правих придева: *вreo, зрео, кључао, неваљао*, код којих је дошло до промене унутрашњег значења и преласка у праве придеве, док радни глаголски придев од св р ш е н и х н е п р е л а з н и х глагола који означавају стање или промену стања, те су резултативног карактера, може имати придевску деklinацију, а облици таквог глаголског придева радног могу прећи и у праве придеве (*исцјале* јагодице) (Белић 1934: 36–37). Исти аутор (Белић 1934: 39) наводи да и р е ф л е к с и в н и глагол и који означавају стање могу имати радни глаголски придев у придевској служби, што допуњава Стевановић (1940: 205) тврђењем да само медијални рефлексивни глаголи могу имати овај облик (*расиламљела* ватра). И уопште, радне глаголске придеве у придевској функцији могу имати само медијални глаголи онда када означавају особину или стање неког ентитета које је независно од његове воље, док се стање или особине настале свесним деловањем или спољашњим утицајем означавају облицима трпног придева (*засјало* дете : *йробуђено* дете) (Стевановић 1958: 92, Стевановић 1962: 208).

1.1. Дакле, није могуће да радни глаголски придев сваког глагола добије синтаксичку функцију придева, а самим тим и парадигматска обележја придева. То је условљено његовом дијатезом, аспектом и семантиком. Радни глаголски придев прелазних глагола не може се употребити у придевској служби, а од непрелазних (и рефлексивних) глагола као именска врста речи јављају се радни глаголски придеви од свршених глагола (осим неколико несвршених), и то оних чије семантичке реализације имају медијално значење (*осцјарели* човек, *надошла* вода). Сама чињеница да постоје ограничења у употреби радног глаголског придева у конституентској функцији правих придева, што се одра-

³ Као прилог адјективизације овог облика, Клајн (2003: 383) наводи лексикализацију негираних радних глаголских придева (*неусцјео*) и твореница с префиксима (*йрейпрошли, йолубрађен*), али истиче да ово није жив процес, јер је мање радних него трпних глаголских придева са овим особинама, а такође се не могу употребити у придевској служби радни глаголски придеви од страних глагола, али ни од свих домаћих.

⁴ Припадност радног глаголског придева глаголима у предикатској функцији у саставу перфекта, плусквамперфекта, потенцијала и футура II је неспорна, те ће у овом раду посебна пажња бити посвећена анализи радног глаголског придева у придевској служби.

жава и на његове морфолошке категорије, као и то да се издваја семантичка класа глагола код које је ова трансформација могућа, указује на то да се овакве јединице могу сматрати посебним лексемама а не контекстуалном реализацијом глаголске лексеме.

2. Могућа аргументација у прилог лексикализацији радног глаголског придева заснива се на формалном – морфолошком критеријуму. Ова анализа биће спроведена на корпусу глагола VI Стевановићеве врсте на *-(j)еићи*, *-џм* због њихових морфолошких и семантичко-синтаксичких специфичности. Наиме, иако глаголи на *-(j)еићи* (нарочито они мотивисани придевом) показују тенденцију колебања или преласка у групу глагола на *-иџи*⁵, облици радног глаголског придева у придевској служби јављају се само у облицима на *-ео*⁶, *-(j)ела*, *-(j)ело*, како се наводи у литератури (Стевановић 1964: 614, Станојчић 1996: 122, Клајн 2002, Клајн 2003: 338, СЈП: 133), што ћемо показати на примерима.

2.1. Наиме, код великог броја немотивисаних непрелазних глагола на *-(j)еићи* чије су форме на *-иџи* некрњиве забележили смо употребу радног глаголског придева у придевској служби у одговарајућем облику. То су префиксали од следећих глагола: *(-)бáзд(j)еићи*, *(-)бòдлеићи* / *(-)бòдљеићи*, *(-)брíд(j)еићи*, *(-)вíд(j)еићи*, *(-)вíр(j)еићи*, *(-)врв(j)еићи*, *(-)јòр(j)еићи*, *(-)јíрм(j)еићи*, *(-)кíй(j)еићи*, *(-)кíйиџи(j)еићи*, *(-)кòйнеићи* / *(-)кòйњеићи*, *(-)кòр(j)еићи се*, *(-)лèиџи(j)еићи*, *(-)мíлеиџи* / *(-)мíљеићи*, *(-)џлáмџи(j)еићи*, *(-)чíлеићи* / *(-)чíљеићи* и сл. Навешћемо неке од потврда из нашег корпуса, груписане према конституентској функцији:

(атр.): *убазделу* крпу (Марк. Бели, 138); *изболели* човек (Радић Д. 5, 83, РСА⁷); *обољелу* мајку (Јал., 109); *забрíделу* образу (Бож. Г. 2, 88, РСА); *обневиделоí* старца (Павић, 38); *јровирелим* житом (Петр. Г., 142); са *дојорелом* ... свећом (Станк. Б., 89); на *зајорјелом* ражњу (Мил. В. 7, 148, РСА); између каменог и *изјорелоí* моста (Павл. Ж. 2, 386, РСА); *најорелих* греда [рушевина кућа] (Вел. Д., 118); *недојорео* обојак (Марков М., 56); *несајорело* комађе (Ђорђ. М. 1, 309, РСА); са *објорелим* каменим плочама (Жуј. 3, 142, РСА); са *ојорелих* столица (Поп. Мирос., 251); *јрејореле* ... свеће (Киш Д., е.); жар *разорјеле* ватре (Љубарда В., 183); *сајорели* ... свет (Павић, 67); *дозорео* пилав (Павић, 65); *ускийјела* болесница (Ћип. 4, 88, РСА); *ускийјеле* речи (Петр. Г., 176); пјесма *ускийјеле* ... снаге (Коч., 319); по *окојњелом* снијегу (Чол. 5, 50, РСА); на *скојнеле* жуборе (Живој. 6, РМС, под скопнети); *налејтелим* таласом (Макс. Ј. 2, 109, РСА); *одлејтелу* срећу (Ранк. С. 4, 25, РСА); *слетјелу* ... вилу (Вас. Д. 1, 98, ГрРСА); *измијеле* гусенице (Јов. А. 3, 24, РСА);

⁵ На ову је појаву у савременом српском језику указано у више радова, као у: Московљевић 1933: 18–21; Николић 1974: 319; Рашовић 1977: 297–304, али и у нормативним приручницима Клајн 2002; СЈП итд. До овога долази због морфолошке подударности у облику презента (*вòдџи* : *мíслџи*), у облику мушког рода једине радног глаголског придева у ијекавским говорима (*вòлџо* : *мíслџо*), али и због бројности глагола на *-иџи* (они су више од петнаест пута бројнији од глагола на *-(j)еићи*, *-џм* (Пешикан 1963–1964: 260)). Тенденције у интерференцији глагола на *-(j)еићи*, *-џм* и *-иџи*, *-џм* биле су предмет нашег магистарског рада, те се грађа излаже на основу типова, оформљених на релевантној грађи, уочених у раду Спасојевић 2009.

⁶ Облик мушког рода радног глаголског придева у ијекавском изговору у овом случају није индикативан, те се неће наводити такви примери.

⁷ За примере из РСА в. скраћенице извора у XVII тому, а из РМС у I тому.

„*заседела* девојка“ ... „*заседео* момак“ (Миј. С. 3, 6, РСА); *усмрдело* месо (Павк. В., 53); *ишчилели* капут (Живад. 1, 10, РСА); *зайламителе* образе (Радов. Ћ. 1, 7, РСА); *усйламителе* образе (Лаз. Л., 438); *закореле* њиве (Вучо, Књиж. 2, 572, РСА); *окореле* врсте (Пек. Б., 22); од *скореле* жућкасте варе (Марк. Бели, 195);

(пр.): Јела су испадала недосољена, несаврела, *зайорела* (Уск., 145). Непца [му] сува и *скорела* (Ненад. Д., 187). Усне су му биле беле и *скореле* (И., 17).

(а. кв.): Септембар ће их [кукурузе] затећи *изйореле* (Павк. В., 7). Аска је дошла себи ... лежећи у трави *скоинела* (Андрић, РМС, под скопнети);

(ап.): Јелен се, *обневидео*, ево, враћа у цркву (Павл. Жив., 177). Голе мишићаве руке, *найореле* на сунцу до више лаката, исекао кукуруз (Ћос. Д. 1, 43, РСА, под нагорети). Рибарева дјеца, *йројорјела* као земља од сунца, скачу и усрћу у валове (Ћип., РМС, под прогорети). Моје тело, истрошено и *сайорело* од маларичних напада, жудило је за домаћим миром (Јак. С., РМС, под сагорети). Настављао је он, *расйламитео* у лицу (Петр. Г., 165). Млађи трговци и калфе ... из вароши, *окорјели* у безобзирном цјенкању ... показивали су према Кови ... попустљивост (Ћоп., 260). О Лењину, Троцком и Стаљину причао је увек као о криминалцима, *окорелим* (Јос.-Вишњ., 89).

2.2. Од немотивисаних непрелазних префиксалних глагола на *-(j)еџи* који имају равноправни статус са глаголима на *-иџи*, као што су *(-)блуд(j)еџи* / *(-)блудиџи*, *(-)бубреџи* / *(-)бубреџи* – *(-)бубриџи* / *(-)бубриџи*, *(-)в(j)еџиреџи* / *(-)в(j)еџириџи*, *(-)йуџи(j)еџи* – *(-)йуџиџи*, *хлџи(j)еџи* (*лџи(j)еџи*) – *хлџиџи* (*лџиџи*), *цвџелеџи* / *цвџеџи* – *цвџиџи*, *шумџеџи* – *шумџиџи* итд., радни глаголски придев у придевској служби посведочен је у нашој грађи углавном у форми на *-ео*, *-(j)ела*, *-(j)ело*, а само ретко на *-ио*, *-ила*, *-ило*. Из грађе издвајамо следеће потврде на *-ео*, *-(j)ела*, *-(j)ело*:

(атр.): на ... *заблудјелу* луду (Ћоп., 296); за *одблуделом* децом (Магазиновић Љ., СН 1917, 24/2, РСА); уз *набубрелу* хумку (Селим. 1, 318); *набубрела* пукова облина (Десн., 38); *извџирелим* лековима (Радић Д. 6, 210, РСА); *зайуџелих* образа (Црњ., 67); *найуџело* пуђе (Ћон. Ј. 1, 192, РСА); *найуџелих* груди (Вид. А., СКГЛ НС 29, 333, РСА); *найуџели* пупољци (Ненад. Д., 68, РСА); *найуџелих* воћака (Марков М., 85, РСА); *йројуџелих* врбака (Баран., РМС); *расйуџели* путири (Петр. Г., 179); *исхлайјелој* пастира (Десн., 207); *исхлайели* блатни смрад (Пек. Б., 269); *излайели* старац (Ненад. Д., 64); *излайела* будала (Михаил. Д. 1, 54); *излайелом* генералу (Лубарда В., 221, sic); *излайела* мајка (Павк. В., 167).

(пр.): Човек ... стар; чак *извџирео* (Кост. Т. 5, 163, РСА).

(ап.): Ја сам Буња ... који је понео топло срце, *найуџело*, крај земљаног, белог банка, у свет ваш (Петр. В. 3, 68, РСА).

2.2.1. Имамо и једну потврду компарације у атрибутској функцији:

Припадате оној *најзаблуделијој* ... касти Срба (Сек., РМС).

2.2.2. Како грађа показује, осим горенаведених примера на *-ео*, *-(j)ела*, *-(j)ело*, само се од глагола *набубриџи* / *набубриџи* и *найуџиџи* употребљавају и форме радног глаголског придева на *-ио*, *-ила*, *-ило*. Међутим, забележена је чак

и дублетна употреба у тексту истог аутора (нпр. Кочића и Шапчанина). Наиме, придевски употребљене форме радног глаголског придева ових глагола на *-ио*, *-ила*, *-ило* посведочене су код ијекавских писаца, као и код старијих писаца са подручја шумадијско-војвођанског дијалекта, где су колебања између глагола на *-(j)ејџи* и *-ијџи* изражена у корист друге форме:

(атр.) *набубреле* усне (Коч., 138) : *набубриле* трњине (Коч., 137); *набубриле* шљиве (Коч., 163); *набубриле* [гусенице] (Вуков. Ч. 1, 40, РСА).

(атр.) ружа *најујџила* (НП Вук 1, 288, РСА); *најујџели* цветак (Шапч. 1, 19, РСА) : *најујџила* воћка (Шапч. 11, 348, РСА).

2.3. Како је интерференција између глагола на *-(j)ејџи* и *-ијџи* обострана (уп. нап. 5), код стандардних глагола на *-ијџи* могу се срести и нестандартне варијанте на *-(j)ејџи*. Међутим, када је реч о придевски употребљеном радном глаголском придеву оваквих глагола, у грађи су посведочени у атрибутојској функцији само облици на *-ео*, *-(j)ела*, *-(j)ело* насрам глагола *зázрнџи*, *зацáкљџи*, *зачáмџи*, *изблџи*, *обабџи*, који се наводе у РСА:

(атр.): *зázрнеле* главе (Моск. 3, 449, РСА); *зацáкљеле* седмице (Петр. Г., 56); *зачáмела* Турска (Радовановић М., Дело 9, 106, РСА); *зачáмела* трговина (Радић Д. 6, 208, РСА); из ... *зачáмелих* дубина (Сур. 3, 41, РСА); *зачáмело* лице (Марк. Бели, 117); *изблџи* костура (Јов. М. 1, 54, РСА); *изблџи* тапете (И. 4, 155, РСА); *обабџела* птица (Вуков. Ч. 4, 121, РСА).

2.4. Такође, у речницима (РСА и РМС) имамо само глагол *најџдриџи*, али се у атрибутојској функцији радни глаголски придев јавља у оба лика: и *најџдрео*, *-ела*, *-ло* и *најџдрио*, *-ила*, *-ло*, те су успостављене и те две придевске одреднице:

(атр.): *најџдреле* груди (Туф. 1, 20, РСА); *најџдрелим* пупољцима (Лазаревић Р., НИ 1901, 338, РСА) : Од младости *најџдриле* | и напукле | њене ... | свијет ће остати задивљен (Ђон. Ј. 1, 55, РСА).

3. Како Стевановић (1958: 92) истиче, радни глаголски придев у придевској функцији употребљава се од свршених медијалних глагола, па не чуди то што имамо изузетно велики број оваквих потврда од глагола мотивисаних придевом. Према нашој грађи, тенденција појаве глагола на *-ијџи* уместо на *-(j)ејџи*, односно облика радног глаголског придева на *-ио*, *-ила*, *-ило* у предикатској функцији код медијалних глагола творених од придева није захватила радне глаголске придеве у придевској функцији.

3.1. И код оних медијалних глагола код којих примећујемо колебање у употреби суфикса *-(j)е-* и *-и-* код глаголских облика који се граде од инфинитивне основе у радном глаголском придеву у придевској служби имамо стабилну форму на *-ео*, *-(j)ело*, *-(j)ело*. То потврђују радни глаголски придеви са придевском конститuentском вредношћу следећих префиксираних медијалних глагола: *(-)бџснџи* / *(-)бџснџејџи*, *(-)вџднџи* / *(-)вџднџејџи*, *(-)лџаднџи* / *(-)лџаднџејџи*, *(-)јџдлџи* / *(-)јџдлџејџи*, *(-)јџрубџи* / *(-)јџрубџејџи*, *(-)лџувџи* / *(-)лџувџејџи*, *(-)дрџвџнџи* / *(-)дрџвџнџејџи*, *(-)жџднџи* / *(-)жџднџејџи*, *(-)жџвџи* / *(-)жџвџејџи*, *(-)лџудџи* / *(-)лџудџејџи*, *(-)млџејџи* / *(-)млџејџи*, *(-)нџмџи* / *(-)нџмџејџи*, *(-)јџусџи* / *(-)јџусџејџи*, *(-)сџрдџи* / *(-)сџрдџејџи*, *(-)слџјејџи* / *(-)слџјејџејџи*, *(-)сџдрџи* / *(-)сџдрџејџи*, *(-)сџудџнџи* / *(-)сџудџнџејџи*, *(-)шџујџи* / *(-)шџујџејџи*, *(-)хлџднџи* / *(-)хлџднџејџи*, *обудџвџи*; *(-)бџелџи* / *(-)биџџејџи*, *(-)блџедејџи* / *(-)блџедејџејџи*, *(-)жџујџи* / *(-)жџујџејџи*, *(-)зелџнџи* / *(-)зелџнџејџи*, *(-)илџвџи* / *(-)илџвџејџи*,

(-)р^{уд}(j)еџи, (-)рум^{ен}еџи / (-)рум^ењеџи, (-)с^едеџи / (-)си^је^деџи, (-)с^{ив}(j)еџи, (-)ш^{ам}неџи / (-)ш^{ам}њеџи, (-)ц^{рв}енеџи / (-)ц^{рв}ењеџи, (-)ц^рнеџи / (-)ц^рњеџи итд. У нашој грађи је засведочен велики број примера, нарочито у атрибутској служби:

(атр.): *йобеснеле* животиње (Ненад. Д., 47); *йобеснелих* синђела (Павл. Жив., 193); са ... *разбеснелим* оцем (Арсен. В. 1, 41); у *разбеснелој* речи (Павић, 82); по *узбјешњелој* ... ноћи (Коч., 332); *заводњелих* очију (Десн. 5, 106, РСА); *изводњелим* ... очима (Нев., СКГл 14, 723, РСА); *изгладнели* пси (Марков М., 28); *ојладнела* човека (Андрић, 95); поред *зајлуделих* звона (Дуч. Ј. 4, 29, РСА); радост *ојлуделој* ... постојања (Даној. М., Раск. 11, 176, РСА); неплодност *зајолелој* камена (Сир. 1, 244, РСА); *ојољели* костури (Јал., 86); *ојолелу* мисао (Киш Д., 22); са *ојолелим* дрвећем (Мићић Д. М., 114); *ојрубели* додир (Арсен. В. 1, 79); *одрвењели* струкови (Десн., 145); *одрвењеле* чељусти (Јелић В., 8); *удрвенеле* невесте (Марк. Бели, 137); *ожедњели* Триша (Ћоп., 162); *йрежедњеле* деве (Селим. 1, 236); *йживелих* властелина (Глиг. 1, 231, РСА); занос *оживелој* национализма (Андрић 7, 258, РСА); *оживјеле* руке (Селим. 2, 251); *йреживелих*⁸ година (Уск., 53); *йреживјеле* жене (Јубарда В., 284); трећи *йреживели* гост (Вел. Д., 230); *залуделе* момке (Радић Д. 6, 243, РСА); *излуделој* коња (Андрић, Књиж. 5, 68, РСА); *йолуделе* телесне сокове (Ненад. Д., 27); скачем ко *йолудели* кенгур (Н-Г, 12); под командом *амиљелој* ... капетана (НЕ 11, 519, РСА); у тада *амилелом* природном постању (Марк. Н. 1, 9, РСА); *занијемјеле* зидове (Мил. В. 2, 34, РСА); *занемеле* светине (Павић, 158, 159); *обнијемјелом* Крсти (Ћоп., РМС, под обнемеги); *онемела* ... скупина (Велм. С., 134); *обудовјели* ... главари (Јал., 266); *обудовјела* тетка (Десн., 247); у *зајусџели* храм (Павић, 9); близу ... *ојусџелих* торова (Ћоп., 163); у *ојусџелена* дворишта (Павл. Жив., 98); *ојусџелим* друмовима (Велм. С., 237); врата *ојусџелих* кућа (Ћоп. Мирос., 253); *ојусџелим* ... улицама (Киш Д., 9); *осиројшеле* ... манастире (Петр. Г., 139); *осирошелу* кућу (Килибарда, 271); *осирошела* створења (Марк. Бели, 168); *ослейели* мннијатуристи (Пан. И., 386); *засџарела* ... конвенција (Велм. С., 223); из *засџарелих* братственичких у небратственичке односе (Јал., 106); *засџарела* реч (Јос.-Вишњ., 102); *засџарели* приручник (Марк. Бели, 58); ћуди ... *осџарелој* деспота (Јов. С., 38); *осџарело* лице (Петр. В., 18); *осџарели* ... грешник (Минд. З., 98); *осџарјели* медвед (Селим. 1, 411); *осџарјела* мајка (Ћоп., 167); *осџарео* човек (Андрић, 185); *осџарели* пјеро (Киш Д., 97); *осџарјели* Аврам (Јубарда В., 157); *осџарелом* ујаку (Павк. В., 92); *осџарели* пијаниста (Велм. С., 292); *осџарели* брачни парови (Пек. Б., 10); *осџарелој* човечуљка (Ненад. Д., 59); *осџарели* брачни пар (Ник. Дан., 8); с *осџарелим* ... соколима (Марк. Бели, 171); *осџарела* београдска госпођа (Вел. Д., 12); *осџарелим* рукама (Пан. И., 226); *йресџарјеле* средине (Десн., 83); *йресџарело* ... лице (Андрић, 181); *йресџарјелу* штагљу (Ћоп., 220); *осџуденео* зној (Андрић, РМС, под остуденети); колоне *ојшуделих* лица (Арсен. В. 2, 48); *ојшуделе*

⁸ Иако глагол *йреживеџи* и сл. тражи допуну у акузативу без предлога, он није активан, већ означава процес, стање, те се може употребити у придевској функцији (уп. Спасојевић 2010: 33).

дрскости (Ненад. Д., 178); на *охладњелу* огњишту (Ћоп., Борба 1950, 283/3, ГрРСА); *охладнеле* погледе (Петр. Г., 77); *избијељеле* крви (Лал., 72); из *обелелих* димњака (Весел. 10, 87, РСА); под *йобелелим* обрвама (Павл. Жив., 201); под *йобелелим* ... сунцем (Велм. С., 71); *убелеле* брегове (Весел. 11, 433, ГрРСА); *изблиједјели* ... капут (Ћоп., 8); парче *избледелих* новина (Киш Д., 110); *избледео* постер ... *избледелу* књигу (Јос.-Вишњ., 55); прамен ... *избледеле* косе (Мићић Д. М., 42); испод ... *избледелих* фотографија (Павл. Жив., 177); *избледеле* драперије (Вел. Д., 67); *избледела* реченица (Павк. В., 33); *избледели* ... мурал (Арсен. В. 1, 69); *неизблијеђело* ... поподне (Андрић 1, 68, РСА); *йобледео* снег (Црњ., 50); из ... *йобледелих* усана (Павл. Жив., 84); *йрбледели* старци (Арсен. В. 1, 144); осмјех *йроблијеђела* ... Сунца (Ћип. 2, 106, ГрРСА); с *ублиједјела* лица (Десн., 39); *убледеле* ... бутине (Даној. М. 3, 70, ГрРСА); *убледела* лепотица (Пан. И., 321); *зажућилој* листа (Весел. 17, 198, РСА); *йжујијелим* фотографијама (Десн. 5, 14, РСА); са *ожућилом* ... косом (Павк. В., 73); *йожујијела* зубала (Десн., 109); *йожућели* зидови (Петр. В., 57); *йожујијеле* прсте (Лал. 4, 31, ГрРСА); *йожућеле* листове (Кош Е. 5, 139, ГрРСА); *йожућели* упитник (Сав. Мил. 1, 199, ГрРСА); *йожућели* песмарице (Капор 3, 41, ГрРСА); на крају те *йожућеле* висоравни (Шћеп. Б. 1, 40, ГрРСА); *йожућели* крти папир (Вел. Д., 157); према ... *йожућелим* зидовима (Арсен. В. 1, 101); у *йожућило* ... постоље (Пек. Б., 138); *йожућеле* кружнице (Огњ., 146); од *йожућеле* светлости (Велм. С., 238); *йожућеле* папире (Јос.-Вишњ., 66); над *йожућелим* књигама (Селим. 1, 67); *йожућелу* хартију (Марков М., 87); *йожућелим* медаљама (Лубарда В., 345); *йожућела* буква (Глас 2007, 3401/21); *ужућеле* ... зубе (Ненад. Д., 197); *ужућели* багрем (Павл. Жив., 167); *озеленели* предели (Витошевић Д., Раск. 34, 60); изнад *озелењелих* поља (Ћоп., 190); *озеленелом* ивицом (Андрић, 359); *йозелењелим* словима (Десн., 111); од *йозелењелој* ... усташе (Ћоп. 12, 575, ГрРСА); *йозеленеле* даске (Андрић 8, 47, ГрРСА); *йозеленели* шљунак (Ђорђ. М. 1, 101, ГрРСА); *йозеленелом* валову (Стев. В. 2, 48, ГрРСА); *йозеленело* ... тело (Павл. Жив., 105); *йомодреле* усне (Павл. Жив., 20); *исйлавеле* фотеле (Цар 4, 118, РСА); *исйлављела* писма (Јер. 3, 14, РСА); *йойлавелих* прстију (Павл. Жив., 61); *заруделе* кајсије (Уск., 12); по *заруделим* образима (Тод. П. 1, 49, РСА); *зарудјелу* боју (Андрић 6, 119, РСА); *заруделе* шипраге (Макс. Д. 4, 169, РСА); *заруделе* вишње (Петр. П. 2, 104, РСА); *заруменелим* ружама (Скерл. 1, 7, РСА); *заруменјеле* дјече (Ћоп., 199); *неоседелој* оца (Павић, 202); *йросиједјелу* ... браду (Ћип., РМС, под проседити); *осивела* фотка (Павк. В., 99); *осивели* ... свет (Петр. Г., 100); испод *йосивјела* млинчића (Ћоп., 410); *йосивјеле* зидине (Селим. 1, 202); *йосивелих* лица (Павл. Жив., 74); *йосивеле* гране (Ненад. Д., 166); *йосивеле* цигле (Павк. В., 115); *зайтамњелим* стрехама (Вујач. Мир. 1, 92, РСА); у *нейојтамнелом* ... сјају (Вуј. 3, 31, РСА); *йојтамњелих* биљега (Коч., 313); *йојтамнелој* сјаја (Андрић, 57); из *йојтамњелих* крошњи (Ћоп., 23); у *йојтамњелим* очима (Селим. 1, 292); *йојтамнела* ... табакера (Киш Д., 97); *йојтамњелим* беоњачама (Ненад. Д., 117); *йојтамнелој* града (Велм. С., 254); *зацрвенењелим* очима (Лал. 2, 240, РСА); *зацрвенењелих* ... лица (Радов. Ђ. 1, 202, РСА); *йоцрвенејеле* ... прстиће (Минд. 3., 310); *йоцрвенејеле* ... руке (Андрић, 132);

йоцрвењелих очију (Ћоп., 12); *йоцрвенеле* очице (Петр. В., 1); *зацрњелој* ... варошици (Јал., КБС, 173, РСА); *йоцрњеле* зидове (Селим. 2. 18); *йоцрњело* лице (Ћоп., 146); *йоцрнеле* зубе (Ненад. Д., 197); *йоцрнело* лице (Павл. Жив., 142); *йоцрнела* степеништа (Арсен. В. 2, 12); *йоцрње-ла* направа (Лубарда В., 231).

(а. кв.): Амалија Ризнић ... остаде за часак као *оџувела* (Павић, 212). Сада седи *одрвенео* и укућен (Хабул М., Пол. 1958, 16322/4, РСА). Стара Бошњаковица је већ *џолудела* крстарила селом (Марков М., 27). Седела сам *онемела* (Велм. С., 124). Колоња је ... доказивао да је уни-верзитет у Монпелјеу ... надвисио салернитанску школу као *застарелу* и несавремену (Андрић, 266). *Убледео* тоне с ону страну где свадба остаде жалосно (Наст. 1, 90, ГрРСА). Вратио се отуд још тиши и финији, некако као умивен и *убелео* (Андрић, РМС, под убелети). Миладин дође *йоцрвенео* сав к'о рак кад се кува (Весел., 81).

(ап.): Једном је у трку ухватио коње који су, *џобеснели*, јурили сокаком (Марков М., 13). И они, јадни, *изџаднели*, па оно што им бацимо пре прогуну (Михаил. Д. 2, 212). У кућу, бану Дејан – *оџрубео*, опалених образа (Павл. Жив., 200). Ову чашу [дижем] женама које нису презирале гнојне каранфиле на уснама Банаћана, *занемелим* од стида и беса (Црњ., 32). Седела је часак, поцрвенела, *занемела* (Вербер, 70). *Занемели*, пазећи да нешто не додирну ... Јохан и Лиза пролазили су између постројених громада намештаја (Поп. Мирос., 163). Видиш ли чете што не знају стати, / Што, *онемеле*, у сутону свѣсти ... / Стегу у крв води (Бој. М. 4, 61, РСА). Лепо се могло чути како васцели живот на овоме месту, *онемео*, ћутује (Петр. Г., 191). Сјеле су поред ... пећи, расклимане и *оџтарјеле* (Ћоп., 76). Није дуго ни могла ни хтела у њему да препозна свог бившег мужа, промењеног, *оџтарелом* и проседог (Павић, 204). Понудих му, онако *оџтарелом* ... да скинем, с коша, онај, његов, стари бицикл (Павл. Жив., 201). Остајем само ја, *оџтарели*, и слутим да сам нашао спону (Велм. С., 208). Византијска принцеза Симонида постала је четврта жена, тада већ *оџтарелом*, српског краља Милутина (Стил 2007, 40/34). Стајала је на том одрону ... бескућница, већ *охладнели* (Мићић Д. М., 38). Запита она свлачећи рукавице, из којих се појавише прсти, дивно *џобелели* од нерада и бављења у кући (Минд. З., 68). Него се мутно простирало над вртом, као један стари стег, *избледео* на сунцу (Црњ., 49). *Побледеле* и модре, ствари су се купале (Каш. 1, 58, ГрРСА). Гледа право у Милоша не мичући се са места, мало *џобледео*, а хладнокрван и даље (Марков М., 108). После две године врати се Муса, измењен, обркатио, *убледео* (Андрић, 139). Славковић, мало *убледео*, гледа Чумића (Кош Е. 5, 272, ГрРСА). Ускоро се вратио Карић, љутит и *убледео* (Јак. С. 5, 565, ГрРСА). *Убледела* и изнемогла, она закључи да то она бескрајно воли Сибина (Ћос. Б. 3, 213, ГрРСА). Текија је мировала на сунцу, *озелењела* бршљаном (Селим. 1, 74). Душан „Гуша“, окружен неколицином комуниста међу којима је стари, већ *оседео*, добровољац Милош (Марков М., 24). Рајко, нагло *оседео*, чукао је, крај огњишта (Павл. Жив., 203). Реља, усправан, *џошамњео* у образима ... хода (Коч., 326). Данима је без хране лутао шумом, *џошамнео* од бола (Ненад. Д., 59). Понеки рез, већ *џошамнео*, личи на стару, зараслу рану

(Киш Д., 27). Около зидова иду клупе од хростовине, *йойшамнеле* временом (Макс. Д., РМС, под потамнети). Али чим би угледала стрица, *йойшамњела* и заћутала, њу би неугодно штрећнуло (Поп., 132). Тамо, у том огледалу ... клатило се нешто у магли, *зацрвенело*, тршаво (Вас. Д. 2, 64, РСА). Крај постеље [је] Магдалена, обучена, *зацрвенела* од несна (Вид. А. 1, 376, РСА). Седела је часак, *йоцрвенела* (Вербер, 70). *Поцрвенела* од збуњености, Емилија Блануша је више гледала тог човека него што је слушала његово извињење (Поп. Мирос., 78). Мрље туђе смрти остају заувек ... у немилосрдном памћењу, *йоцрнелом* (Велм. С., 25). Точи се смола, *йоцрнела* од чађи и помешана с њом (Киш Д., 63).

(пр.): Младићев сан постаде *ојусџео* (Петр. Г., 103). Опажање да исландски језик стари доводи до појаве трактата или делова трактата посвећених објављивању свих речи или облика који су постали *застарели* (Жорж Мунен, Историја лингвистике, XX век, Београд, 1996, 131, Иљин, В., прев.). Била је толико уморна, толико засићена и *ојуйела*, да је била на све равнодушна (Станк. Б., 120). Лице јој је било жуто, очи *йойшамнеле* (Поп. Мирос., 38). Лице ове старице ... било је суво ... *йоцрнело* (Уск. 1, 168, ГрРСА).

3.2. На колебања смо наишли у језику М. Црњанског, и то у ранијим варијантама његових приповедака, затим код Б. Попића и код Ж. Павловића. И код ових писаца реч је само о изузетима (уп. горенаведене потврде из истих извора). У овим примерима радни глаголски придев јавља се у функцији апозитива или актуелног квалификатива:

Још неколико дана лежаше изнемогао, блед и *йозеленео* (Црњ., 27) : Још неколико дана лежаше изнемогао, блед и *йозеленио* (И., КЈ 4, 214, ГрРСА). Повенула и још упадљивије *оштарила*, она је дуго гледала за цестом (Поп., Сељалки буквар 1947, 96, ГрРСА). *Ошјуденела* и без даха, дјевојка је ... закомпчала најдоњи дрикер (Поп., 268). А Лиска, наш пас, *оштарила*, и изнемогла гласа, арлауче (Павл. Жив., 191).

3.3. Налазимо и један пример за суперлатив у атрибутој функцији:

(атр.): Са њом [женом] и *најојолелији* дом оживљава и сија се (Вид. Н. 1, 131, РСА).

4. Од медијалних глагола мотивисаних придевом на *-ав* радни глаголски придеви у придевској служби су скоро доследно на *-ео*, *-(ј)ела*, *-(ј)ело* наспрам глагола типа: *(-)баніавиџи*, *(-) блесавиџи*, *(-)бљуџавиџи*, *(-)буђавиџи*, *(-)ілујавиџи*, *(-)ірбавиџи*, *(-)кљакавиџи*, *(-)крвјавиџи*, *(-)кржјавиџи*, *(-)крњјавиџи*, *(-)дрјјавиџи*, *(-)лабјавиџи*, *(-)маљјавиџи*, *(-)млијјавиџи*, *(-)мријјавиџи*, *(-) мујјавиџи*, *(-)јујјавиџи*, *(-)јејјавиџи*, *(-) рујјавиџи*, *(-) йромјавиџи*, *(-)ћелјавиџи*, *(-)чађјавиџи*:

(атр.): *обаніавеле* коње (Црњ. 1, 88, РСА); *обаніавеле* безубе кобиле (Стев. В. 2, 11, РСА); са ... *обљушавелим* фразама (Поп. Т. 1, 33, РСА); *йобуђавели* живот (Моск., РМС); *йобуђавело* бакарно кубе (Пек. Б., 63); *убуђавелих* страсти (Мих. Б. 1, 178, ГрРСА); поред ... *ојрбавелих* минијатуриста (Пан. И., 70); *закржјавело* дрвеће (Цвиј. 7, 59, РСА); *закржјавела* ... цивилизација (Нов. 16, 25, РСА); *окрњавеле* зубе (Пешић Д., НИН 1959, 421/11, РСА); *одрјјавели* богомољац (Стев. В. 2, 192); *одрјјавели* ... швалери (Арсен. В. 1, 104); *олабавелим* ... уснама (Петр.

В. 4, 67, РСА); *омаљавела* лица (Давичо 2, 365, РСА); *омлићавело* тело (Кош Е. 3, 75, РСА); *омлићавели* мишићи (Капор 3, 85, РСА); *измршавели* сељаци (Андрић, 421); *измршавелом* лицу (Поп. Мирос., 67); *омршавели* лик (Уск. 1, 139, РСА); *омршавелим* рукама (Прев. 2, 165, РСА); „*омршавелој* новчаника“ (Пол. 1959, 16361/9, РСА); из *омршавела* лица (Петр. В., 62); *омршавела* ... деца (Андрић, 442); *зајујавеле* трбушчиће (Ћос. Д. 1, 218, РСА); у ... *ојујавелој* ... слабића (ЈМС 1951, РМС); *зарујавелом* главурдом (Петр. В. 5, 9, РСА); *ојегавеле* беоњаче (Ђукић Д. 1, 19, РСА); са *јочађавелим* ... сликама (Станк. Б., 178).

(а. кв.): Заробљеници иду за нама ... Изморени, издрпани ... *почађали* и *изблесавели* од глади (Нуш. 15, 247, РСА). Генерал стоји пометен, као *облесавео* (Бих. 1, 267, РСА).

(ап.): Сутрадан га је сердар Авдага препознао, онако занесеног и *завлесавелој* због поново пронађеног града (Селим. 1, 39). То су били ... рањеници ... стаклених очију као у смрти, *облесавели* (Нуш. 15, 316, РСА). Његов јадни стари отац и служавка, *облесавели* од те ужасне тишине, били су као три сенке (Вулић Н., Прев. 2, 165, РСА). Враћао би се с пролећа, *измршавео*, некако чудно издужен (Киш Д., 45). *Омршавео* али миран, питао је старог господина шта жели да му донесе (Велм. С., 183). Спазио сам је како одевена у светлу, лаку хаљину, нешто *омршавела* ... прелази улицу (Кош Е. 5, 139, РСА); Она, посустала, и *ош-ромавила*, љуљала је, Рајка (Павл. Жив., 178). Били су то Сима учитељ ... црквењак Димитрије, Мита, Цонић, погнут, и *окљакавео*, као тули колац (Павл. Жив., 126). Од самоће и висине *омушавео*, Левач је жвакао језик (Павић, 64).

4.1. Налазимо и неколико примера на *-ио*, *-ила*, *-ило*:

(атр.): *омушавили* старци и бабе (Ћоп. 12, 742, РСА).

(а. кв.): Оставиће их [приганице] у шкрињи где стоје већ зелене и *ојлеснавиле* што их је годинама носила и остављала ту (Нуш., РМС).

(ап.): Израстаху као седам сабласти оаци, *ожилавили* од силине и јаре док се ту на огњиштима ложило (Наст. 4, 12, РСА). Све је потпуно свеједно за овог ... младића, који се држао по страни, са лулом у устима, дремљив и *зајујавио* (Ђорђ. М. 1, 327, РСА). Јамаковић ... наоружан до зуба и *закрвавио* од јада и љутине, подвикну целом скупу (Чубр. В. 1, 362, РСА).

Онако убледео и нагло *измршавио*, скакао [би] из фотеље (Ћос. Б. 3, 213, РСА).

(атр.): Иво ... посматра његово мрко и *заруњавило* лице (Ћип. 2, 231, РСА).

(атр.): *оћелавелим* плишем (Чолан. В. 1, ГрРСА);

(ап.): Тада је, из млина, изишао Реброња Јотић, млински пословођа, већ *оћелавио*, и припит (Павл. Жив., 189).

4.2. Према глаголима *задодњићи*, *закаснићи*, *окаснићи*, *ојужнићи*, *ојујурумићи*, *обезубићи*, *окрзубићи*, *ипрздравићи* радни глаголски придеви у придевској служби су само на *-ео*, *-(ј)ела*, *-(ј)ело*:

(атр.): *задоцнелої* цвећа (Уск. 1, 19, РСА); *задоцнеле* естетe (Стеф. Св., БК 1911, 578, РСА); *задоцњело* поподневно сунце (Ћип. 1, 229, РСА); *задоцнели* месец (Дуч. Ј. 1, 146, РСА); *задоцнело ... признање* (Симић Ж. 2, 686, РСА); *задоцнелом* опирању (Пек. Б., 103); *одоцнеле* пажње (Грч. Ј. 3, 20, РСА); *закаснела* крава (Нов. 23, 86, РСА); *закаснелих* [писаца] (Скерл. 12, 8, РСА); *закаснели* Вуковци и Даничићевци (Јов. С., 238); *закашњеле* селице (Десн., 84); *закашњелом* везом (Селим. 1, 415); иживљавање *закашњелої* пубертетлије (Јал., 130); *закаснели ... изда-нак* (Киш Д., 46); *преноћиште* *закаснелих* путника (Марков М., 113); *закаснеле* послове (Павл. Жив., 182); *закашњеле* приче (Јелић В., 138); *закаснео* закон (Глас 2007, 3371/32); два *окаснела* госта (Прегл. 1927, 7/13, РСА); *окаснели* сплавари (Ђукић Д. 1, 68, РСА); *јато* *окаснелих* селица (Пек. Б. 12, 331, РСА); *окаснели* пролазници (Сав. Мил. 1, 68, РСА); на *окаснелом* зимском путу (Петр. Г., 40); *окаснели* снег (Павл. Жив., 46); *окаснели* неокласицизам (Арсен. В. 1, 203); *обезубелої ... слона* (Кош Е. 2, 189, РСА); *окрезубјела* старница (Обреновић-Делибашић В., Књиж. 6, 197); *ођујуружјелих* политичара (Мус. 1908, 26/1, РСА); *пртином ојужнелої* снега (Ћос. Д. 1, 352, РСА); *ипредравјели* болесник (Селим. 1, 74); Покушава режисер да смири *јо-живчанелої* глумца (Ков. Душ., 119).

4.3. Такође, и од префиксала глагола (-)мајџорити, (-)ијруљити у придевској служби радни глаголски придев је на -ео, -(ј)ела, -(ј)ело. Наши примери су:

(атр.): *заматјорели* момци (Игњ. Ј., Бриљан 1885, 27, РСА); *заматјореле ... изражаје* (Змај 1866, 57, РСА); *оматјорели* враголан (Нов. 4, 245, РСА); дух *оматјорелої* либерализма (Марк. Св. 1, 22, РСА); у ... *оматјорјелої* памети (Цар, БК 1896, 266, РСА); *оматјорео* хрт (Сек. 5, 261, ГрРСА); *оматјорелих* слугу (Црњ. 1, 39, РСА); судба ... *оматјорелої* господара (Ненад. Д., 158); *истирулелих ... венаца* (Станк. Б., 70); *истирулелої* лишћа (Минд., Књиж. 4, 462, РСА); *истируљелих* јада (Селим. 2, 214); *истирулеле* грађевине (Пек. Б., 50); *истирулелим* бандерама (Киш Д., 52); од *најирулелих* глава (Петр. Мих. 8, 68, РСА); *најирулело* друштво (Скерл. 2, 195, РСА); *расирулела* плућа (Сек., РСМ).

(ап.): Међу тим светом могла је да опази и неке Омладинце из шездесетих, *оматјореле* већ и трбушасте (Мићић Д. М., 122). Док су та два мушкарца остајала да живе и да се веселе, *оматјорели ...* она се осећала да ће бити бачена из куће (Црњ. 1, 158, РСА).

4.4. Глаголи мотивисани придевом *слаб* у предикатској функцији и у медијалном и у активном значењу имају суфикс -и- код глаголских облика који се граде од инфинитивне основе. То је, према нашој грађи, почело да се одражава и на радни глаголски придев у придевској функцији. Правопис (П 1993) истиче да је у придевској служби у употреби облик *ослабео*: *ослабели* вид, *ослабјеле* руке, што такође наводе Клајн 2002 и СЛП. Поред *ислабео*, -ела, -ло / *ислабио*, -бјела, -ло бележимо примере и са -ио, -иа:

(атр.): мјесто ... *ислабјелої* болесника (Ћор. С. 10, 550, РСА) : *ослабиле* руке (Шапч. 11, 143, ГрРСА); *ослабилим* ногама (Мат. 4., 143, ГрРСА).

(пр.): У карикатурама тога доба српски сељак је мршав, погурен, *ислабео* (Пол. 2006, 33355/6) : (ап.): Први пут себи изгледам лепа, тако *ислабила*, прозачна и бела (Велм. С., 153).

5. На основу изложене грађе може се закључити да се у придевској служби добро чувају облици радног глаголског придева на *-ео*, *-(j)ела*, *-(j)ело* и код оних глагола VI врсте код којих је изражено (нестандардно) колебање у употреби *-(j)еџи* / *-иџи* форми или су оне дублетне, али и у оним случајевима где се непрелазни медијални глаголи јављају искључиво на *-иџи*. Чак и код немотивисаних глагола код којих су ови суфикси дублети само се по изузетку јављају радни глаголски придеви од инфинитива на *-иџи* (*набубрио*, *најџио*). Од медијалних непрелазних глагола мотивисаних придевом радни глаголски придев у придевској служби је на *-ео*, *-(j)ела*, *-(j)ело*, чак и од глагола који се искључиво употребљавају са суфиксом *-и(џи)* (*закаснџи*) или претежно са овим суфиксом (*оцџариџи*, *омриџавиџи*, *омаџориџи*). Најстабилнија је форма радног глаголског придева на *-ео*, *-(j)ела*, *-(j)ело* у атрибутој служби (одступања бележимо само код *ослабио*). У функцији апозитива и актуелног квалификатива од глагола мотивисаних придевом чији радни глаголски придев у предикатској функцији у саставу сложених глаголских облика иначе има форму *-ио*, *-ила*, *-ило* налазимо само неколико потврда за радни глаголски придев у тој форми. Међутим, уколико се узму у обзир све потврде, њихов број је занемарљив.

5.1. Овакав однос форме радног глаголског придева у придевској служби и радног глаголског придева у предикату, као дела сложених глаголских облика, можемо сагледати из два угла. С једне стране, могло би се говорити о конфронтацији форми радног глаголског придева у зависности од синтаксичке функције код оних непрелазних медијалних глагола који се (све чешће или искључиво) јављају се са суфиксом *-и(џи)* (нпр.: Како је мајка брзо *оцџарила* (Ћоп., 167) : Угледавши га, његова самохрана и прије времена *оцџарјела* мајка ... окаменила се (И., 167)). С друге стране, неистоветност форме радног глаголског придева у предикатској и придевској служби код ових глагола, као и њихово морфолошко и синтаксичко понашање попут правих придева, наводи на закључак да се процес осамостаљивања и егзистенције радног глаголског придева као оделите лексичке јединице, тј. процес његове лексикализације одвијао независно од процеса преласка непрелазних медијалних глагола на *-(j)еџи* у групу на *-иџи*.

5.2. Понашање радног глаголског придева код ове групе глагола оправдава дериватологе и граматичаре који ово сматрају типом конверзије, тј. адјективизације. Када су посредни критеријуми који треба да буду испуњени да би се лексема сматрала придевом (уп. Ломпар 2004), може се рећи да су морфолошки (деклинабилност, придевски вид, компарација) и синтаксички (има све конституентске вредност придевске речи) испуњени. Семантички је делимично испуњен, јер не долази свуда до потпуне унутрашње промене значења (каква је, нпр., у *врео*, *зрео*), с обзиром на то да придеви казују потенцијалну иманентну особину⁹ некога појма, независну од резултата радње / процеса који се исказује глаголом. Наиме, као што је истакнуто (в. т. 1), постоје одређени

⁹ За разлику од глагола, та особина не траје само онолико колико и глаголска радња (што се види, рецимо, код глаголског прилога садашњег: *висеџи* мост (придев) : *залазеџе* сунце (глагол)).

семантичко-синтаксички услови које глагол мора да испуни да би се његов радни глаголски придев употребио у придевској служби, што треба дубље испитати на ширем (не овако морфолошки ограниченом) корпусу глагола, јер је унутрашња промена значења, односно семантички критеријум важан фактор за сврставање оних врста речи које су на граници у једну или другу врсту.

ЛИТЕРАТУРА

- Бабић 1986: Stjepan Babić, *Tvorba riječi u hrvatskom književnom jeziku. Nacrt za gramatiku*, Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti – Globus.
- Барић и др. 1997: Eugenija Barić i dr., *Hrvatska gramatika*, II promijenjeno izdanje, Zagreb: Školska knjiga.
- Белић 1934: Александар Белић, „О променљивости радног (прошлог) глаголског придева“, *Наш језик* 11/2, Београд, 33–39.
- Белић 1999: Александар Белић, *Историја српског језика*, Изабрана дела IV, Београд: Завод за уџбенике.
- Бурзан 1990: Mirjana Burzan, *Glagolski pridevi u srpskohrvatskom i mađarskom jeziku*, Novi Sad: Filozofski fakultet u Novom Sadu – Institut za južnoslovenske jezike.
- Клајн 2002: Ivan Klajn, *Rečnik jezičkih nedoumica*, Београд: Čigoja štampa.
- Клајн 2003: Иван Клајн, *Творба речи у савременом српском језику 2. Суфиксација и конверзија*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, Институт за српски језик САНУ – Нови Сад: Матица српска.
- Ломпар 2004: Весна Ломпар, „Анализа приступа придевима у сербокроматистичким граматицама“, *Наш језик* XXXV/1–4, Београд, 23–29.
- Московљевић 1933: Милош Московљевић, „Глаголи на *-ећи*, *-им* и *-ићи*, *-им*“, *Наш језик* I, Београд, 18–21.
- Николић 1974: Мирослав Николић, „Поводом двојаког облика једне изведенице“, *Књижевност и језик* XXI/1, Београд, 121–124.
- П 1993: *Правовис српског језика*, приредили Митар Пешикан, Јован Јерковић, Мато Пижурица, Матица српска, Нови Сад: Матица српска.
- Пешикан 1963–1964: Митар Пешикан, „Вуков и Даничићев систем глаголских акцената и његове нове модификације“, *Јужнословенски филолози* XXVI/1–2, Београд, 247–292.
- Рашовић 1977: Ђорђе Рашовић, „Фактитивни и медијални глаголи (оживити – оживети и сл.)“, *Књижевност и језик* XXIV/2–3, Београд, 297–304.
- СЈП: Павле Ивић, Иван Клајн, Митар Пешикан, Бранислав Брборић, *Српски језички приручник*, Београд: Београдска књига.
- Спасојевић 2009: Марина Спасојевић, *Глаголи на -(ј)ети, -јим у савременом српском језику*, магистарски рад у рукопису, Београд: Филолошки факултет.
- Спасојевић 2010: Марина Спасојевић, „О морфолошким и синтаксичко-семантичким особеностима пар(ов)а глагола *(-)жив(ј)ећи* : *(-)живићи*“, *Наш језик* XLII/1–2, Београд, 23–36.
- Станојчић 1996: Живојин Станојчић, „Морфологија, синтакса и фразеологија“, у: *Српски језик на крају века*, ред. Милорад Радовановић, Београд: Институт за српски језик САНУ – Службени гласник, 111–141.
- Станојчић–Поповић 2008: Живојин Станојчић и Љубомир Поповић, *Граматица српског језика*, Београд: Завод за уџбенике.

- Станојчић 2010: Живојин Станојчић, *Граматика српској књижевности језика*, Београд: Креативни центар.
- Стевановић 1940: Михаило Стевановић, „Рефлективни глаголи и променљивост радног глаголског придева“, *Наш језик* VII, Београд, 196–205.
- Стевановић 1958: Михаило Стевановић, „Још нешто о придевској функцији радног глаголског придева“, *Наш језик* IX/3–4, Београд, 86–92.
- Стевановић 1962: Михаило Стевановић, „Придевска служба трпних придева од глагола који немају тог облика“, *Наш језик* XII, 7–10, Београд, 201–208.
- Стевановић 1964: Михаило Стевановић, *Савремени српскохрватски језик (граматички системи и књижевностијезичка норма) I. Увод. Фонетика. Морфологија*, Београд: Научно дело.

ИЗВОРИ

- Арсен. В.: Vladimir Arsenijević, *У потпуности*, Београд: Stubovi kulture, 1998.
- Вел. Д.: Dragan Velikić, *Astragan*, Београд: Stubovi kulture, 2008.
- Велм. С.: Светлана Велмар-Јанковић, *Нидина*, Београд: Стубови културе, 2001.
- Глас 2005–2009: *Глас јавности*, дневне новине, Београд.
- ГрРСА: Грађа за израду *Речника српскохрватској књижевности и народној језика* САНУ.
- Јов. С.: Слободан Јовановић, *Порџреји*, Бисери српске књижевности, књ. 34, Београд: Политика – Народна књига, 2005.
- Јос.-Вишњ.: Мирослав Јосић-Вишњић, *Приче из џираја*, Библиотека Премијера, књ. 2, Београд: Политика – Народна књига, 2006.
- Киш Д.: Данило Киш, *Башија, њејео*, Библиотека Новости XX век, књ. 23, Београд: Вечерње новости, 2004.
- Ков. Душ.: Душан Ковачевић, *20 српских њодела*, Београд: Стубови културе, 2009.
- Марк. Бели: Радован Бели Марковић, *Лајковачка џруја*, Београд: Нолит, 1997.
- Марков М.: Младен Марков, *Равница*, Београд: НИРО – Књижевне новине, 1986.
- Минд. З.: Емили Бронте, *Оркански висови*, Бисери светске књижевности, књ. 1, превод Зора Миндеровић, Београд: Политика – Народна књига, 2004.
- Мићић Д. М.: Милица Мићић-Димовска, *Последњи заноси Милице Стојадиновић Српкиње*, Београд: Нолит, 1996.
- Михаил. Д.: Драгослав Михаиловић, *Кад су цветале џикве*, Београд: Књига-комерц, 1996.
- Н–Г: Gorica Nešović i Jelica Greganović, *Priči nikad kraja*, Београд: Samizdat B92, 2009.
- Огњ.: Вида Огњеновић, *Сџари саџ*, Београд: Просвета, 2003.
- Павић: Милорад Павић, *Српске џриче*, Београд: СКЗ, 1996.
- Павк. В.: Vasa Pavković, *Poslednji šticeńik ноќи*, Београд: Narodna knjiga – Alfa, 2004.
- Павл. Жив.: Живојин Павловић, *Долај*, Београд: СКЗ, 1997.
- Пан. И.: Orhan Pamuk, *Zovem se Crveno*, превео s turskog Ivan Panović, Београд: Геороетика, 2006.
- Пек. Б.: Borislav Peќić, *Hodoќaќe Arsenija Njegovana*, Београд, Partizanska knjiga, 1984.
- Петр. Гор.: Горан Петровић, *Ојсада цркве Св. Сјаса*, Бисери светске књижевности, књига бр. 2, Београд: Политика – Народна књига, 2004.

- Поп. Мирс.: Miroslav Popović, *Sudbine*, Beograd: Dereta, 1994.
- Селим.: Меџа Selimović, *Derviš i smrt*, Sarajevo: Svjetlost, 1970.
- Станк. Б.: Борисав Станковић, *Нечистија крв*, Београд: Рад, 1998.
- Топ.: Branko Ćopić, *Ljubav i smrt*, Sabrana dela Branka Ćopića, knj. 2, Sarajevo – Beograd: Svjetlost – Veselin Masleša – Prosveta, 1982.
- Уск.: Милутин Ускоковић, *Чедомир Илић*, Бисери светске књижевности, књ. 16, Београд: Политика – Народна књига, 2005.
- Црњ.: Милош Црњански, *Приповедна ѓроза (Приче о мушком, Приповејке, Дневник о Чарнојевићу)*, Дела Милоша Црњанског, Том други, Књиге 5–7, Београд: Задужбина Милоша Црњанског – Edition l'Age d'homme, Lausanne – Београдски издавачко-графички завод – Српска књижевна задруга, 1996.

Резюме

Марина Спасоевич

ДЕЙСТВИТЕЛЬНОЕ ПРИЧАСТИЕ С СИСТЕМЕ ЧАСТЕЙ РЕЧИ

В настоящей работе на материале примеров действительного причастия от глаголов на *-(j)ећи*, *-їм*, анализируется статус действительного причастия в системе частей речи, а также его место в лексической системе в зависимости от морфологического облика и конститутивной функции. На основании имеющегося материала можно прийти к выводу, что в адъективной функции хорошо сохраняются формы действительного причастия на *-ео*, *-(j)ела*, *-(j)ело*, а также в глаголах VI спряжения, у которых выявлено (нестандартное) колебание в употреблении *-(j)ећи* / *-ићи* (*обелеји* / *обијељеји* – *обелији* / *обијелији*) или же они являются дублетными (*најуј*(j)*ећи* – *најујији*); то же самое встречается и в тех случаях, когда непереходные медиальные глаголы выступают исключительно в форме на *-ији* (*оздравиији*, *омршавији*). Функционирование действительного причастия в данной группе глаголов дает право, с формальной точки зрения дериватологам и грамматистам считать данное явление типом конверсии, т. е. адъективизации. Можно сказать, что морфологические условия (склоняемость, вид прилагательных, степени сравнения), а также синтаксические условия (наличие всех конститутивных признаков адъективных слов) – соблюдены. Однако, семантический критерий лишь отчасти соблюден, так как отсутствует в некоторых местах полное внутреннее изменение значения (как это бывает в случаях *врео*, *зрео*). Поэтому трудно говорить о полной лексикализации.

БОЈАНА МИЛОСАВЉЕВИЋ
(Учитељски факултет, Београд)

ЈОШ О ФЕНОМЕНИМА ГОВОРЕНОГ ЈЕЗИКА (дескриптивна форма оговарања)*

У раду се анализира разговор који садржи оговарање. У том оговарању заступљен је дескриптивни начин излагања, јер говорник својим саговорницима описује типична понашања одсутне особе у одређеним ситуацијама. Анализом разговора, као и анализом језичких средстава и поступака који се јављају, указујемо на елементе дескриптивног излагања, а самим тим и на дескриптивну форму оговарања као једну од његових могућих дискурзивних форми.

Кључне речи: оговарање, дескрипција, дискурзивни жанр, анализа дискурса.

1. О оговарању као о посебној врсти разговора у свакодневној комуникацији већ смо говорили у неким нашим радовима. У њима смо указали на комуникацијске и прагматичке одлике оговарања истичући да су у основи оговарања асертивни говорни чин и говорни чин оцене (Милосављевић 2010а). Такође смо показали да се о оговарању може говорити и као о говорном жанру, јер се ова посебна врста разговора не препознаје само по садржају – као разговор у коме се лоше, ружно говори о некоме ко је одсутан, с намером да се прикаже у ружном светлу – него и по типским исказима и по одређеној дискурсној структури. Посебно смо нагласили да је оговарање на значењском плану инваријантно, а да је на формалном плану варијабилно, јер није увек исте дужине и не јавља се у истој језичкој форми. Но, оговарање се много више истраживало с те значењске стране како би се раздвојило од других сличних разговора, нпр. од клевете, критике и сл., али и да би се уочили разлози његовог појављивања у комуникацији, и то они разлози којима би се оговарање објаснило као социјално-психолошки феномен. О формалној страни оговарања почело се говорити онда када се на оговарање указало као на језички феномен; дакле, онда када је оговарање постало предмет истраживања анализе конверзације. Због тога смо ми у нашем истраживању оговарања нарочиту пажњу били посветили тој формалној страни оговарања и, сходно томе, представили једну његову могућу дискурзивну форму – наративну форму (Милосављевић 2010б). Том

* Овај рад је настао у оквиру пројекта 178009 *Лингвистичка истраживања савремене српској књижевној језика и израда Речника српскохрватској књижевној и народној језика САНУ*, који у целини финансира Министарство за просвету и науку Републике Србије.

приликом смо такође рекли да је наративна форма оговарања његова типична форма, али није једина, јер се наративна као једна доминантна дискурзивна техника често смењује са дескрипцијом као другом доминантном дискурзивном техником (Кибрик, према Бергелсон 2007).

Настављајући тако започето истраживање о дискурсивним формама оговарања, овом приликом представљамо оговарање у дескриптивној форми.

И овај рад се у методолошком смислу заснива на споју метода дискуривне анализе, односно анализе конверзације, семантичких и прагматичких истраживања (теорије говорних чинова), као и функционалне граматике, посебно синтаксе.

Корпус за истраживање чине ситуације говореног језика које смо сами забележили.

2. Оговарањима дескриптивне форме називамо она оговарања у којима се на карактеристичне црте, особине, понашање одсутне особе и на друге појединости указује сугестивним описивањем. Оговарање тада има форму констатације, у којој квалификације служе карактеризацији личности о којој се говори. Таква оговарања, за разлику од оговарања наративне форме, немају за централни предмет разговора одређено понашање, догађај због којег би се особа оговарала, иако је он имплицитно присутан, већ само констатовање одређених лоших особина особе у фокусу. Код оговарања дескриптивне форме илокуција оговарања се углавном исказује експлицитно (квалитативним исказима), јер говорник не околиша да јасно изрази своју намеру – да лоше говори о одсутној особи како би и саговорници стекли такву слику о њој.

Ево примера:

(У разговору учествују три особе: жена средњих година (А), која оговара своју свекрву, која се у тексту именује као баба, и две млађе женске особе (Б) и (В), од којих само особа (Б) познаје особу која се оговара. Разговор се одвија у кући особе А).

t1 Г: Па, добро, ја нећу. Морам, Милош ће ме звати (врло кратка пауза) Баби је позлило (врло кратка пауза) У Младеновцу баби.

t2 Б: Баби?! Шта, нешто јој није или? Шта има?

t3 А: *Па, баба је, бре* (повишена интонација), (пауза) *психолошка* (снижена интонација). *Она одједанпут из. Она је савршена глумица. Из једног сјаја прерасте у друго крајње.*

t4 Б: Она сама себи

t5 А: Нормално! Сам себи ти мораш наћи занимање!

t6 Б: (неразумљиво)

t7 А: Хоћеш ли пелинковац? Хоћеш ли вино?

t8 Б: Нећу, хвала, не могу! Узећу чашу воде, али док ми ви донесете, узећу цигарету једну.

(разговор о баби се прекида и наставља отприлике после једног сата)

t9 В: Ви журите?

t10 А: Да, да. Зато што је баби лоше. *Па, њој је иначе лоше сјаљно.*

t11 В: Свекрви вашој? Где живи она, у Београду?

t12 А: У Младеновцу.

t13 В: Милош је у Младеновцу?

t14 А: Не, не, Милош је на послу. Па вероватно ће он ићи у Младеновац.

t15 В: Вечерас?

t16 А: Па, да. *Она иначе драматизује.* Па, добро, она је и старија жена. Седамдесет и шест година. Измучена је. Муж јој је био пет година непокретан.

t17 В: А имала је само једног сина?

t18 А: Не, не, има још овог другог. Овај други је отишао у Америку, мој муж је умро. И онда све је добро било док овај није отишао у Америку. *Кад је он отишао у Америку, она сад драматизује, хоће њега да врати.*

t19 В: А, ха!

t20 Б: То је мени разумљиво.

t21 А: Али, ако је он отишао да заради паре за живот, па онда га пусти жено! (врло кратка пауза) И њему није лако.

t22 В: Ко се брине о њој? Ваш син?

t23 А: Сама. Па, ево идемо, значи, не идемо стално, али ту смо. *Она би хтела свако да дође, да буде ето поред ње. Она није толико болесна, она има прилику, она има ње најде хистерије из чиста мира. Иначе, она ће ићи сад, дођеш код ње, чим ће види, она јочне да шећа. Као боле је ноје. Међутим, (повишена интонација) чим замакне, она*

t24 Б и В: (Смех и углас) *Не зна на којој ноzi шећа!*

У овом оговарању се описује више догађаја везаних за особу у фокусу, датих уопштено, у збиру, а којима се описује њено типично понашање – хипохондрично понашање.

Оговарање које је овде дато спонтано се јавило у разговору, тако да представља интегративни сегмент једног ширег разговора, чија примарна намера није била оговарање. Да то није била примарна намера, показује и чињеница да се оговарање у једном тренутку негде на почетку разговора изненада прекида, без нарушавања комуникативне равнотеже, и на крају разговора се наставља. На неки начин ово оговарање уоквирује друге разговоре, али не зато што су тематски блиски, повезани, већ зато што су на то утицали ванјезички фактори – говорник због особе коју оговара жури, време које може да посвети разговору ограничено је, па о томе обавештава своје саговорнике. Ово је уједно и објашњење зашто се у дескриптивној форми много чешће јављају непланирана, узредна и сл. оговарања него планирана.¹

¹ Непланираним, узредним оговарањима називамо она оговарања која се спонтано јављају у говору, најчешће онда када се одсутна особа из неког разлога случајно помене у разговору па даље говорење о њој нехотице прелази у оговарање. За

2.1. Гледано на семантичком плану, оговарања дескриптивне форме могла би се јавити као одговор на питање *Какав је X?*, односно *Ко је X?*. Због тога је описивање главни говорни поступак којим се говорник служи у оваквом оговарању. А као типични искази који се препознају у оговарањима дескриптивне форме јесу квалификативни искази којима се особи приписују одређене особине или се она идентификује у складу са говорниковим намерама:

- 1) Па, баба је, бре, психопата.
- 2) Она је савршена глумица.

На језичком плану то се препознаје по копулативним синтаксичким јединицама са значењем квалификације и идентификације:

- 1) Субј. је + предикатив (лексичке јединице са значењем негативних људских особина)
или
- 2) Субј. није + предикатив (лексичке јединице са значењем позитивних људских особина).

Поред експлицитних квалификација, у дескриптивним оговарањима изразити су и описи уобичајеног понашања, којима се тумачи карактер одсутне особе:

- 1) Она одједанпут из [...] Из једног стања прерасте у друго.
- 2) Па, њој је иначе лоше стално.
- 3) Она иначе драматизује.
- 4) Она би хтела свако да дође, да буде ето поред ње.
- 5) Она није толико болесна, она има притисак, она има те нападе хистерије из чиста мира.

Како видимо из транскрипта, углавном се ове синтаксичке конструкције у говору јављају у напоредном саставном односу (обично асиндетском), међу чијим се предикатима чешће успостављају симултани односи (мада има и сукцесивних), ради исказивања значења незавршености, трајања одређеног начина у понашању и сл.:

Субј. + предикат у презенту (лексика негативне конотације).

Презент предиката у овим конструкцијама упућује на актуелност таквог понашања у односу на време говорења. Такође се и временски прилози *одједанџи*, *често* и *сад*, као и партикула *иначе*, јављају с истом функцијом – да укажу на актуелну временску димензију дискурса.

разлику од њих, планирана оговарања су мање-више унапред осмишљена и разговор који се отпочиње о одсутној особи отпочиње се с намером да се оговара.

За неке исказе у дискурсу дескриптивних оговарања рекли бисмо да су приповедни сегменти. Они то у основи нису будући да не говоре о конкретном догађају, већ о уобичајеном понашању одсутне особе које траје. Услед навике и честог уживљавања у улогу жртве такво понашање особе је од свесног постало несвесно, аутоматско:

Иначе, она ће ти сад дођеш код ње, чим те види, она почне да шепа. Као боле је ноге. Међутим, чим замакне, она не зна на којој ноzi шепа.

Наведени типови исказа, дакле, представљали би форме на основу којих се оговарање перципира као дескрипција. М. Велчић о типским исказима у тексту говори као о метајезичним исказима, сигналима који помажу говорнику да говори садржај организује у одређену форму, а саговорнику да декодира значење говореног садржаја и његову форму, да одређене исказе препозна као одређену врсту текста, говорни жанр (Велчић 1987: 120). Они, према овој ауторки, уоквирују текст, а садржај који их испуњује условљен је ситуацијом.

У оговарањима дескриптивне форме опис нема само констативну функцију, па да се њиме само представља сегмент ванјезичког света, већ је и прагматички усмерен, јер се њиме сугестивно делује на саговорнике. Сугестивност описа постиже се употребом лексике негативне конотације (експресивне и неекспресивне) (нпр. *психолошка, драматизована, шепа, хистерича, баба*), али и другим вербалним и невербалним средствима, јер је квалификативност углавном у тесној вези са субјективном модалношћу; говорно лице, квалификујући особу коју оговара, исказује заправо свој негативни став о њој (нетрпељивост, неразумевање, неподржавање, ишчуђавање, неодобравање и сл.) (уп. t3, t10, t16, t23).

3. Закључна разматрања која следе из нашег истраживања о овом начину говорења о другоме јесу следећа. Оговарања дескриптивне форме су врло честа у комуникацији будући да је дескриптивно излагање, поред наративног и експозитивног (објаснидобног), једно од три основна начина излагања којима се саговорник у комуникацији информира (Кибрик, према Бергелсон 2001). Дескриптивним оговарањима саговорник се информира о томе каква је особа која је у фокусу разговора – описују се њена типична понашања с циљем да се представи у лошем светлу. Тако, описима понашања осим што се саговорник информира о одсутној особи, често се на њега и утиче, обично тако да о оговараној особи створи одређену представу, слику, мишљење и сл. Из тог разлога описи понашања често имају и аргументативну вредност. Али, иако је аргументативна вредност приметна, она је подређена квалификативној вредности описа. Дескриптивни начин излагања доминира у оваквим оговарањима и то је, према нашем мишљењу, оно што их чини особеним обликом оговарања.

ЛИТЕРАТУРА

- Бергелсон 2007: М. Б. Бергельсон, „Социокультурная мотивированность нарративов“, у: *Труды международной конференции „Диалог 2007“*, Бекасово, 30 мая – 3 июня 2007. г., 38–43. Доступно на: www.dialog-21.ru/dialog2007/materials/html/06.htm
- Велчић 1987: Мирна Велчић, *Увод у лингвистику текста*, Загреб: Школска књига.

- Егинс–Слејд 2006: S. Eggins and D. Slade. *Analysing Casual Conversation*, London: Equinox.
- Кибрик 2003: А. А. Кибрик, *Анализ дискурса в когнитивной перспективе*, Москва: РАН.
- Кибрик 2009: А. А. Кибрик, „Модус, жанр и другие параметри класификации дискурсов“, *Вопросы языкознания* 2, Москва, 3–21.
- Ковачевић 2009: Милош Ковачевић, *Опеди из српске синтаксе*, Београд: Друштво за српски језик и књижевност.
- Милосављевић 2010а: Бојана Милосављевић. „Комуникацијски и прагматички аспект оговарања“, *Зборник радова Филозофског факултета* (посебно издање поводом 50-годишњице оснивања Филозофског факултета посвећено проф. др Милосаву Вукићевићу), Косовска Митровица, 285–293.
- Милосављевић 2010б: Бојана Милосављевић, „О наративној форми оговарања“, *Наш језик* XLI/1–2, Београд, 37–46.

S u m m a r y

Bojana Milosavljević

MORE ABOUT THE PHENOMENA OF SPOKEN LANGUAGE (DESCRIPTIVE FORM OF GOSSIP DISCOURSE)

In this paper we analyzed a dialogue between friends which we can define as a gossip. This gossiping is based on description, because a speaker describes how absent person usually behaves, in order to present that person like a bad person. Analyzing this gossip, the author underlined some characteristic descriptive elements of gossip discourse. At the same time, the author presented the descriptive form of gossiping as one of its possible discursive forms.

ВЛАДАН ЈОВАНОВИЋ
(Институт за српски језик САНУ, Београд)

О НЕКИМ ОСОБЕНОСТИМА СЕМАНТИЧКОГ КАЛКИРАЊА У ВОЈНОЈ ТЕРМИНОЛОГИЈИ*

У раду се на појединим примерима војних термина показују одређене специфичности семантичког калкирања у српској терминологији, као и услови под којима се тако добијена јединица 'семантички калк' уклапа у структуру вишезначне речи и у конкретан термилошки систем.

Кључне речи: семантички калк, термин, реч, српски језик.

0. Калкирање је вид позајмљивања значењских смислова страних речи и уклапање тих значења у лексички систем са домаћом унутрашњом формом речи. Као резултат калкирања настаје калк, који према структури може бити једночлани или вишечлани лексички калк, а према процесу калкирања морфолошки (творбени) или семантички (уп. Прохорова 1996: 29–30; ЕССЛТП, под калькирование). У српској војној терминологији присутна су оба поменућа начина калкирања.

0.1. Традиционално се код нас под калкирањем подразумева ковање речи помоћу домаћих лексичких елемената према структури стране речи, нпр. *уїицај* према фр. *influence* или рус. *влияние*; *їейїїодиїињи їлан* према рус. *пятиллетний план*, нем. *Fünfjahrplan* (в. Симеон 1969: 606). С. Бабић (1984: 10) за појам калка употребљава термин *їреведеница*, а под њиме подразумева само творбене преведенице. Аутор дефинише калк (тј. „преведеницу“) на следећи начин: „Преведеница је нов израз и нов садржај којима је преузето значење стране ријечи тако да су јој творбене јединице замијењене домаћима“ (Бабић 1984: 10). Дакле, ова дефиниција појам *калк* („преведеница“) ограничава само на једночлане лексичке јединице, тј. творенице настале деривацијом (суфиксација, префиксација, комбинација префиксације и суфиксације) или композицијом. У литератури се среће и термин *полукалк*, којим се означавају речи које се састоје од позајмљеног творбеног елемента и од домаћег елемента, али према старој творбеној структури, нпр. *хуманосїї* (лат. *humanitat*, где је *-осїї* = *-itat*) (уп. ЕССЛТП, под калькирование).

* Овај рад је настао у оквиру пројекта 178009 *Линївистїичка истраживања савременої срїпскої књижевної језика и израда Речника срїпскохрватскої књижевної и народної језика САНУ*, који у целини финансира Министарство за просвету и науку Републике Србије.

0.2. Међутим, у језику се не посуђују само речи или њихови делови (морфеме), већ често долази и до тога да се из страног језика преузме и нешто „нематеријално“, тј. нова значења која се додају старим значењима традиционалних речи (Л. Дирој, према Филиповић 1986: 155). У домаћој лингвистичкој литератури семантичком калкирању (посуђивању) није се посвећивала већа пажња. Ова чињеница се можда може објаснити већом заокупљеношћу домаће лингвистике, пре свега формалним (граматичким, творбеним) аспектима речи, у оквиру којих је лексичко калкирање пронашло своје место. Међутим, семантичко калкирање, које се нашло изван традиционалне дефиниције која је подразумевала само творбено калкирање, остало је проблем који треба решавати у подручју лексичке семантике.

0.3. У овом чланку издвојићемо неколико примера војних термина насталих у процесу семантичког калкирања које је подразумевало пренос појма из језика даваоца у језик прималац у оквиру постојећег језичког знака. Реч је о случајевима преузимања само појмовног значења, док означитељ тога (новог) појма у језику примаоцу остаје домаћи, односно одомаћени, 'традиционални' језички знак. Лексичка средства помоћу којих настају семантички калкови су, у ствари, јединице општег лексичког фонда, а начин таквог калкирања може се, у одређеном смислу, упоредити са лексичко-семантичким видом образовања термина од речи општеупотребне лексике.¹ У српској терминологији у многим случајевима није лако са потпуном сигурношћу утврдити да ли је нека реч у термилошком значењу семантички калк или није. Када је реч о војној терминологији, постоји више разлога који се могу узети у обзир при утврђивању калкираности.

1. Српски језик је своју војну терминологију богатио усвајањем војних термина као готових језичких знакова из других језика, пре свега из руског, француског, немачког, турског, италијанског, а у периоду после Другог светског рата и из енглеског језика. Поред лексичких усвојеница из страних језика, прилагођених српским гласовним, граматичким и правописним правилима, српски језик је војну терминологију богатио и усвајањем семантичких образаца из лексике страних језика, нпр. *райводство* ков. „вештина вођења рата“ (РМС), *мртва стража* „стража на положају која ни по цену живота не сме пропусти ни непријатеља“ према фр. *sentinelle perdue*, *везиста*(а) ков. вој. „војник или официр у јединици за везу“ (РМС) итд. Поред преузимања језичких знакова и творбених калкова из страних језика, семантичко посуђивање термилошких значења термилогизацијом општеупотребних речи представља уобичајен начин богађења термилошких фондова. Семантичко посуђивање из страних термилошких система одвија се у семантичкој структури вишезначних општеупотребних речи, па је стога питање семантичког посуђивања тесно скопчано са проблемом полисемије и њених извора. То значи да би семантичка посуђеница по правилу требало да се уклопи у полисемантичку структуру речи, што подразумева сличност између нових и старих значења речи.²

¹ Под лексичко-семантичким начином образовања термина подразумева се настајање термилошких значења речи општеупотребног фонда на основу појмовне везе са неутралним, нетермилошким појмовним значењем (в. ЕССЛПТ, под лексико-семантички способ словообразования).

² Ако ново значење нема ништа заједничко са старим, онда имамо тзв. хомонимску посуђеницу (Филиповић 1986: 155).

Међутим, универзалност когнитивних процеса у полисемији, идући од језика до језика, утицала је на то да се извесне семантичке реализације у појединим језицима могу подударити независно од језичког контакта или утицаја једног термилошког система на други. Стога је у већини случајева тешко утврдити примарни језик у којем се развило одређено термилошко значење, које је посредством језичких контаката доспело у српски лексички систем. Наиме, српски језик је долазио у контакте са различитим језицима из којих је преузимао термине, а сваки од тих језика је такође долазио у контакте са термилошким системима других језика. Значајно је споменути и то да савремену науку одликује интернационалност и интердисциплинарност, па је и ова особина разлог постојања заједничких обележја са другим језицима и на плану семантичких реализација одређених лексема. Због тога је често веома тешко, у многим случајевима и немогуће, пронаћи примарни извор калкирања из којег је позајмљен значењски смисао у другим терминсистемима (Прохорова 1996: 35). У том смислу изнећемо само поједине лексичке случајеве за које се на основу поређења са еквивалентним семантемама у семантичкој структури страних језика може претпоставити да су у српском језику настали као резултат семантичког калкирања. Такође, можемо претпоставити и да је калкирање, као пратилачки процес семантичког развитка, унело одређену реч односно њено значење у стандардни термилошки корпус српског језика. Издвојене примере војних термина испоређивали смо са еквивалентним примерима у савременим двојезичким војним речницима (Вој. р. е-с; Вој. р. н-с; Вој. р. р-с; Вој. р. т-с; Вој. р. ф-с) и у описним речницима српског језика (РСАНУ и РСМ).

2. Српски језик је војне термине посуђивао највише из руског и француског језика, при чему је, поред лексичких позајмљеница, посуђивао и семантичке обрасце страних речи, као и термилошка значења општеупотребних речи. Усвајање термилошких значења из руског језика, као и самих лексичких термина, било је олакшано захваљујући сродности граматичког и лексичког система руског и српског као словенских језика. Именица *крыло* у термилошкој функцији „крајњи десни или леви део борбеног поретка“ еквивалентна је са значењем вишезначне, опште лексеме *крыло* у руском језику (Вој. р. р-с). Једно од основних значења именице *йоложај* у српском језику је термилошко значење из војне области: „место и распоред војске у рату, бојна линија, фронт“ (РСАНУ), које се подудара са еквивалентним значењем руске именице *положение* (Вој. р. р-с). Евидентно је и подударање вишечланих термина у српском и руском термилошком систему: рус. *исходное положение* : срп. *йолозани йоложај*; рус. *критическое положение* : срп. *криични йоложај* (Вој. р. р-с); рус. *разамкнутое положение* : срп. *оиворени йоложај* (Вој. р. р-с); рус. *положение сидя* : срп. *седећи йоложај* (Вој. р. р-с) итд. Затим, именица *йојас* „зона дејства“; „опасач“ еквивалентна је значењима истоименог руског термина *йојас*: уп. рус. *броневой пояс* : срп. *оклојни йојас* (Вој. р. р-с), рус. *радиационный пояс* : срп. *йојас радијације* (Вој. р. р-с) итд.

Упоредивост термилошких јединица руског и српског језика огледа се и у унутрашњој структури речи. Када је реч о српско-руском термилошком контакту, не може се увек јасно утврдити да ли се ради о семантичком калку или о унутрашњем семантичком развоју речи, а поготову не онда када српски језик лексичку јединицу из руског језика третира као своју на основу

прозирности тзв. „унутрашње структуре“. На пример, не може се поуздано утврдити да ли је термилошко значење лексеме *йоложај* настало метонимијским преношењем у процесу полисемије, нпр. *йоложај* „место и распоред војске у рату, бојна линија, фронт“ према примарном значењу „место на којем нешто лежи, налази се с обзиром на нешто друго, смештај у простору“ или као резултат калкирања према рус. *положение* у еквивалентном термилошком значењу (уп. Вој. р. р-с.).

Слично је и са другим лексемама у термилошком значењу код којих налазимо паралеле у српском и руском термилошком систему. Лексема *стан* се у српском језику, поред општег значења „просторија или објекат за становање“, употребљава и у термилошкој функцији „војни објекат у којем војска борави привремено или стално; објекат у војне сврхе“. Једно од основних значења руске лексеме *стан* је управо термилошко значење „војнички логор“, које је забележено у руским изворима још од XVI столећа (в. Саракаљетав 1970: 199). Имајући у виду велики утицај руске војне терминологије на српску терминологију, можемо претпоставити да је ово значење лексеме *стан* у српском језику семантички калк, који се добро уклопио у полисемантичку структуру лексеме *стан*.

Као лексички еквивалент српског термилошког значења лексеме *мушица* „нишан на врху пушчане цеви, предњи нишан“ у руском језику постоји лексема *мушка*, а у француском *mouche* (Сх-фр. р.). Руски еквивалент овог термина у описном речнику савременог руског језика обрађен је као посебна, хомонимна одредница (поред *мушка*¹ 1. „уменьш.-ласкат. к муха“ и др.), којој је додат и квалификатор *сйец.*, чиме је маркиран домен употребе ове лексеме: *мушка*² „небольшой выступ на передней части ствола огнестрельного оружия, служащий для прицеливания во время стрельбы“ (ТСРЈ, под мушка²). У речнику није наведена информација о језику из ког је преузето војно термилошко значење, али је успостављањем посебне одреднице назначена удаљеност лексичког садржаја од садржаја општеупотребне речи *мушка*¹. Постојање истих термилошких значења код еквивалентних лексема у француском, руском и српском језику упућује нас на претпоставку да се и овде ради о семантичком калку војног термина, који се у српском језику реализовао као ново термилошко значење општеупотребне речи *мушица*. У РСАНУ је ово термилошко значење описано у оквиру једне одреднице *мушица*, јер ново значење, иако по пореклу семантички калк, садржи семанте основних значења лексеме *мушица*, као што је визуелна сличност предмета (мушица = предњи нишан) по форми и димензији са појмом означеним зоонимом (мушица = заједнички назив за више врста инсеката двокрилаца са дугим пипцима из подреда *Nematocera* и са кратким пипцима из подреда *Brachycera*).³

Још један пример би могао представљати семантички калк: срп. *маказе*: „положај војних јединица опкољених и стешњених са страна противничким трупима распоређених у два крака који се сужавају у облику маказа; војне јединице распоређене са страна противника у два крака, клешта“ (РСАНУ) и одговарајуће термилошко значење енглеског војног термина *scissors maneuver* „маневар 'маказе“ (Вој. р. е-с).

³ Према установљеној концепцији израде РСАНУ, као хомонимне одреднице издвајају се само оне речи код којих се одређено значење не може довести у етимолошку везу са другим значењем речи истог гласовног састава.

3. Појава блиска калкирању у семантици домаћих речи, односно појава која на посредан начин даје импулс калкирању, одражава се у случајевима када се калкирање врши накнадном или сукцесивном попуном значења речи која је раније усвојена у домаћи термилошки систем. Овде имамо у виду стране речи које су се давно уклопиле у српски лексички систем, па је њихова употреба давно изашла из уских термилошких оквира и постала део општеупотребне књижевне лексике. Тако је, рецимо, именица *линија*, којом се најпре означавао појам из геометрије, толико проширила своје значење да се више не осећа као реч са примарно термилошкоком функцијом. Њоме се данас означавају и неутрални, термилошки необележени појмови: нпр. „смер, правац кретања“, „саобраћајница, пут“, „ред, редак у штампаном или писаном тексту“ итд. Добро укореењена лексема *линија* лако је могла преузети из страног језика и термилошко значење „бојни, борбени ред, борбени или војнички stroj“, а захваљујући синонимношћу у појединим значењима са лексемом *ред*, проширила је поље синонимности и на ово термилошко значење „бојни, борбени ред; борбени или војнички stroj; фронт“; уп. и вишечлане термине: *први борбени ред* : *прва борбена линија* и сл. Еквивалентно термилошко значење налазимо и у другим језицима – енглеском: *line* „stroј војника“, „линија фронта“, „положај“, односно у спојевима *be in the line* „бити на фронту“, *fall back to a new line* „повући се на нови положај (нову линију)“ (Вој. р. е-с.); тал. *linea di prima срп. први борбени ред*, тал. *linea di sicurezza срп. линија осигурања* (Вој. р. т-с.).

Одатле и застарели вишечлани термин *линијска војска* у значењу стандардног термина *редовна војска* (в. РСАНУ), који налазимо у стандардним термилошким системима других језика: рус. *линейный* „редован, регуларан (војска)“ (Вој. р. р-с.), енгл. *line* „редовна војска“ (Вој. р. е-с.). Изнети подаци указују на процес калкирања у српском језику који је ишао посредним путем преко адаптираних усвојеница, нпр. *линија*, *линијски*, у семантички еквивалент *ред* (*борбени ред*), *редован* (*редовна војска*).

4. Термини који истовремено припадају неколиким термилошким системима, често су страног порекла. Већина њих је у српски језик дошла позајмљивањем из страних термилошких система, а не унутрашњим развојем лексичког значења (полисемијом). Ипак, нису ретки случајеви да се домаћом речју именују спецификовани појмови из више струка, а да се за семантичку структуру такве лексеме претпостави да су термилошка значења резултат развоја унутрашње структуре, тј. да су настала у процесу полисемије. Неретко се и у таквим случајевима може крити утицај страних термилошких система. Тако се, на пример, лексемом *јединица*, поред значења из математичке терминологије „назив цифре 1, знак којим се обележава број 1; бројна вредност означена том цифром и сл.“ или „оно што се узима као основна мера нечега, величина, вредност усвојена као основна мера за мерење других истоврсних величина, вредности“, реализује и термилошко значење из области војне струке „део оружаних снага организован у једну целину, мања или већа војна формација (нпр. чета, батаљон, бригада и сл.)“. Ово термилошко значење реализује и еквивалентна лексема *unité* у француском језику (в. Сх-фр. р.). Имајући у виду изразито јак утицај француске војне терминологије на српску војну терминологију, претпостављамо да је и поменуто термилошко значење лексеме *јединица* настало као резултат

семантичког калкирања према француској лексеми *unité* у истом терминолошком значењу.

Тако је и прогресиван развој савремених техничких наука утицао на формирање 'интернационалних' семантичких калкова од речи општеупотребног фонда – нпр. *миш* у значењу „део рачунарског система који уз тастатуру служи да се њиме управља“. Термин изворник је енглеска реч *mouse*, а сличност предмета по форми (облику) са основним појмом (животињом *миш*) омогућила је уклапање семантичког калка у семантичку структуру полисемне лексеме *миш*.⁴

5. Сличности између српске војне терминологије и страних војних терминологија у одређеним случајевима представљају резултат релевантних когнитивних процеса у поимању света као универзалне способности људског мишљења и изражавања, а не као резултат калкирања. Тако се у језицима могу пронаћи лексички еквиваленти у војној терминолошкој функцији који нису настали под утицајем међујезичких контаката, већ унутрашњим механизмима развоја семантичке структуре речи: уп. срп. *вајџра* према рус. *огонь* „гађање“ (Вој. р. р-с.), енгл. *fire* „палба, ватрено дејство (из оруђа)“ (Вој. р. е-с.) и нем. *Feuer* у истом значењу.

Семантички калкови који су се давно укоренили у терминолошки систем српског језика не разликују се од термина семантичког образовања од постојећих домаћих речи. Важна особина семантичког калкирања термина је та што термин задржава унутрашњу структуру релевантну за носиоца српског језика и по томе је настајање термина као семантичких калкова блиско настајању термина семантичког образовања. Оно што суштински повезује два процеса је чињеница да се калкирање и семантичка творба остварују од истог материјала – од речи општеупотребног фонда. То је уједно и разлог због чега семантички калкови, као семантичке позајмљенице, прикривено и неприметно продиру у струкуру српског језика. С обзиром на то да се преузимају само појмови за чије означитеље у језику примаоцу већ постоје еквивалентни језички знаци, семантички калкови се не препознају као позајмљенице, па се ни у речницима не дају подаци о њиховој семантичкој етимологији, нити се етикетају као калкови.

На основу изнетих примера калкирања у српској војној терминологији можемо закључити да је семантичко калкирање продуктиван начин терминологизације опште лексике српског језика. Калкирање је најактивније у именичкој категорији речи, јер су именице примарно речи са заокруженим садржајем номинованог појма. Такође, примери семантичких калкова показују да калкирање није само просто усвајање појединачног значења семантички еквивалентне стране речи, него је то сложенији процес који подразумева целокупно уклапање, тј. прилагођавање елемената страног језика домаћем лексичком систему.

⁴ Може се десити да калк изађе из оквира стандардног језика, нпр. *кликнућии* *мишем* (вероватно према енглеском *click the mouse*). Овај пример забележен је у више словенских језика (Николић 2010: 64).

ЛИТЕРАТУРА И ИЗВОРИ

- Бабић 1984: Stjepan Babić, „Njemačke prevedenice u hrvatskom ili srpskom jeziku“, *Лексикографија и лексикологија*, Нови Сад: Матица српска – Београд: Институт за српски језик, 9–14.
- Вој. р. е-с: Momčilo Popović i Miloš Četniković, *Englesko-srpskohrvatski vojni rečnik*, Београд: Војноиздавачки завод, 1973.
- Вој. р. н-с: Milisav Ђ. Perišić i Zoran V. Konstantinović, *Nemačko-srpskohrvatski vojni rečnik*, Београд: Војноиздавачки завод, 1965.
- Вој. р. р-с: Милисав Ђ. Перишић, *Руско-српскохрватски војни речник*, Београд: Војноиздавачки завод, 1980.
- Вој. р. т-с: Giovanni Ferreri, *Dizionario militare italiano-serbocroato. Vojni rečnik italijansko-srpskohrvatski*, Torino, 1939.
- Вој. р. ф-р: Обрад Д. Обрадовић, *Француско-српскохрватски војни речник*, Сарајево: Пешадиско-артилериски гласник, 1939.
- ЕССЛТП: *Энциклопедический словарь-справочник лингвистических терминов и понятий* (Русский язык), I, Москва: Флинта–Наука, 2008.
- Николић 2010: Марина Николић, *Теорија језичке културе*, Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Прохорова 1996: В. Н. Прохорова, *Русская терминология (лексико-семантическое образование)*, Москва: Московский государственный университет им. М. В. Ломоносова, Филологический факультет.
- РМС: *Речник српскохрватскога књижевног језика*, I–VI, Нови Сад: Матица српска (I–III и Загреб: Матица хрватска), 1967–1976.
- РСАНУ: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, I–XVIII, Београд: Српска академија наука и уметности – Институт за српск(охрватск)и језик, 1959–.
- Саракаљетав 1970: Ф. П. Сороколетов, *История военной лексики в русском языке XI–XVII*, Ленинград: Академия наук СССР – Институт русского языка.
- Симеон 1969: Rikard Simeon, *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva*, II, Zagreb: Matica hrvatska.
- Сх-фр. р.: Slobodan Jovanović, *Savremeni srpskohrvatsko-francuski rečnik*, Београд: Prosveta, 1991.
- ТСРЈ: *Толковый словарь русского языка* [ред. Д. Н. Ушаков], I–IV, Москва: Издательство Астрель, 2000.
- Филиповић 1986: Rudolf Filipović, *Teorija jezika u kontaktu*, Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti – Školska knjiga.

Резюме

Владан Јовановић

О НЕКОТОРЫХ ОСОБЕННОСТЯХ СЕМАНТИЧЕСКОГО
КАЛЬКИРОВАНИЯ В ВОЕННОЙ ТЕРМИНОЛОГИИ

Семантическое калькирование подразумевает усваивание только понятийного значения из лексической структуры иностранного языка, в то время как денотация данного понятия в сербском языке представлена традиционным, отече-

ственным словом или словом усвоившим со временем отечественные свойства, для которых характерно в основном общее значение. Анализ нескольких примеров из сферы военной терминологии (*крило, йоложај, сџан, мушица, маказе, липија, ред, јединица*) показывает, что в данном случае семантическое калькирование тесно связано с проблемой полисемии и основано на сходстве элементов терминологического значения с элементами основного лексического значения.

СВЕТЛАНА СЛИЈЕПЧЕВИЋ
(Институт за српски језик САНУ, Београд)

О ДЕРИВАЦИЈИ NOMINA ACTORIS*

У овом раду бавимо се именицама са значењем носиоца занимања које су изведене суфиксом *-ар*. Корпус чине *nomina actoris* изведене суфиксом *-ар* ексцерпирани из Обратног речника српскога језика М. Николића. За проверу значења ових именица користили смо Речник српскога језика из 2007. године и Речник САНУ. Циљ рада је дати најчешће творбене типове карактеристичне за именице са значењем носиоца занимања изведене суфиксом *-ар* и утврдити да ли све ове именице припадају категорији *nomina actoris*.

Кључне речи: деривација, именице са значењем носиоца занимања, творбени тип.

1.0. *Nomina actoris* јесте творбено-семантичка категорија чије је опште творбено значење *носилац занимања*. У литератури се, поред овог термина, појављује још и термин *nomina professionalis*. Како бележи Латинско-српски речник Јована Ђорђевића *proffesio, professionalis* примарно означава *званичну йријаву о имању, сйисак и рејисйтар ових йријава*, а тек терцијарно *званично йријављено зашимање*, за разлику од именице *actor, acotirs*, која означава *вршиоца, обављача, уйравника, адвоката* итд., дакле, *лице које обавља неки йосао*, те смо се зато одлучили за овај други термин. Ова семантичка категорија блиска је именицама са значењем вршиоца радње (*nomina agentis*): прво, зато што се творбено значење многих именица са значењем носиоца занимања може разумети тако да то значење буде формално једнако значењу именице која означава вршиоца радње; тако, на пример, *йевач* може бити *онај који йева*, дакле, лице које врши радњу изражену глаголом у основи, и тада би, ослањајући се на дефиницију *nomina agentis* (радника, дакле), ова именица припала тој категорији, али творбена парафраза поменути именице може гласити и *човек који се бави йевањем*, што би је сврстало у категорију именица са значењем носиоца занимања; друго, зато што неке именице не могу имати другачију творбenu парафразу до оне која је иста код именица са значењем вршиоца радње, на пример: *йисар* – *онај који йрејисује* и *рејисйрује канцеларијске сйисе*, а никако **човек који се бави йисањем*, с тим што за ово друго

* Овај рад је настао у оквиру пројекта 178009 *Лингвистичка исйраживања савременој срјској књижевној језика и изради Речника срјскохрватској књижевној и народној језика САНУ*, који у целини финансира Министарство за просвету и науку Републике Србије.

значење имамо именицу *љисац* – онај који се бави *љисањем* или онај који *љинше уметничка дела*. Михаило Стевановић, коментаришући именице изведене суфиксом *-ац*, каже да именице типа *ловац*, *љисац* и *борац* значе *оној ишћо се ишћиче у лову, љисању, борби* (Стевановић 1970: 523), и тиме их диференцира од типичних именица са значењем радника.

1.1. У српској и хрватској дериватологији именице са значењем носиоца занимања најчешће су биле предмет изучавања у оквиру категорије *nomina agentis*. У српскохрватском Енциклопедијском лексикону Мозаик знања постоји одредница *nomina agentis*, која се дефинише на следећи начин: „имена вршилаца радње. У науци о творби речи обухвата, најчешће, именице изведене од глаголске основе, које означавају вршиоца дотичне радње: *љекар, љисар, чувар, кујац, сјрелац, носилац, койач, црџач, љомаџач* итд. Ово значење налази се у основи многих именица које означавају носиоца занимања, носиоца каквог звања итд.“ Дакле, и овде је било указано на чињеницу да постоји посебна категорија у оквиру именица са значењем вршиоца радње која би представљала категорију именица са значењем носиоца занимања. Такође, треба приметити да међу наведеним примерима има више оних који спадају у групу *nomina actoris*: *љекар, љисар, чувар, црџач*, па условно, ако уважимо да су могуће две творбене парафразе као што је то могуће код поменуте именице *љевач*, овоме можемо додати и *койач* и *љомаџач*.

1.2. У постојећој литератури разматрана је у оквиру категорије *nomina agentis* и категорија *nomina actoris*, али до сада се још нигде она сама не спомиње и не изучава; у српској дериватолошкој пракси није било радова ни истраживања који би подробније анализирали специфичности ове творбено-семантичке категорије. Наш циљ је да овде покажемо најчешће творбене типове карактеристичне за деривацију *nomina actoris*, али и да испитамо да ли је суфикс *-ар* карактеристичан управо за поменуту категорију именица.

1.3. У овом раду биће разматране именице са значењем носиоца занимања изведене суфиксом *-ар* независно од тога да ли оне могу имати и друга значења у зависности од контекста. Екцерпирали смо именице са значењем носиоца занимања које су изведене суфиксом *-ар* из Обратног речника српскога језика. Оваквих именица у овом извору има 120. При разврставању именица у творбене типове и подтипове користили смо се лексичким дефиницијама датим у Речнику српскохрватског књижевног и народног језика САНУ (у даљем тексту РСАНУ) и Речнику српскога језика Матице српске из 2007. године (у даљем тексту РМС). Овде вреди напоменути још нешто: у нашој дериватологији пракса је да се о творбеној парафрази говори на основу лексичке дефиниције, те смо се и ми тиме водили у овом раду.¹

2.0. Творбени тип подразумева јединство форманта, категоријалне припадности основинске речи и творбеног значења (Ђорић 2008: 32). Два најчешћа творбена типа карактеристична за творбу ових именица су следећа:

ТВОРБЕНИ ТИП 1	ГЛАГОЛ У ОСНОВИ + <i>-АР</i>
ТВОРБЕНИ ТИП 2	ИМЕНИЦА У ОСНОВИ + <i>-АР</i>

¹ О односу творбеног и лексичког значења в. Ђорић 1993.

2.1.0. У оквиру творбеног типа 1 парафраза се развија на следећи начин:

лекар: лек-(<лечити) + -ар	<i>онај који се бави лечењем</i>
пекар: пек-(<пећи) + -ар	<i>онај чије је занимање да меси и њече хлеб</i>

2.1.1. Према РСАНУ, *лекар* је *стручњак који је завршио неки од медицинских факултета и који се бави лечењем, изучавањем и сузбијањем болести*. Дакле, творбена парафраза развија се са глаголом *бавити се*. Из нашег корпуса, поред поменуте именице *лекар*, овде спадају још и *видар* и *лчар*. Због ограниченог простора, наводићемо само парафразе једне именице из ових ужих скупина. Према РМС, *пекар* је *онај чије је занимање да меси и њече хлеб*. Творбену парафразу која се развија према формули *онај чије је занимање оно што означава глагол у основи или занатлија који ради оно што означава глагол у основи* имају следеће именице: *вајар, клесар, њесар, звонар, сликар, зидар, кувар, фарбар, бојадисар, ђуслар*.

2.1.2. Као што се из претходног види, све именице с глаголом у основи имају значење носиоца занимања, исту ономасиолошку базу, а разликују се у дефинисању само због неуједначених дефиниција у речницима, те за овај творбени тип можемо рећи да је карактеристичан за категорију *nomina actoris* и да ту спадају све именице које су мотивисане глаголом и имају јединствену творбену парафразу занатлија који се бави оним што означава глагол у основи/онај чије је занимање оно што означава глагол у основи.

2.2.0. У оквиру творбеног типа 2 разликујемо више подтипова. Најпродуктивнији творбени подтипови представљени су у табели:

а. бачвар: бачв- + -ар	<i>занатлија који њрави бачве, бурад, каце</i>
б. крвар: крав- + -ар	<i>онај који чува или њаји краве</i>
в. повинар: новин- + -ар	<i>онај који се њрофесионално бави новинарством</i>
г. апотекар: апотек- + -ар	<i>онај који држи апотеку, уњравља апотеком; онај који ради у њој као фармацевт</i>

2.2.1. У подтип а. из нашег корпуса спадају још и именице чија је творбена парафраза *занатлија који њрави и/или њоњравља и/или њродаје оно што означава именица у основи*. Ту су, поред именице *бачвар*, још и *обуњар, ножар, њушкар, косар, кашњар, њибучар, оружар, моделар, власуњар, лончар, чанчар, зделар, коњлар, њињлар, кашњар, бравар, кључар, орњуњар* (према РМС, значење 1. *мајстор који израђује, њоњравља орњује*), *њрчар, врењар, њањучар, оњанчар, чарњар, њосласњињар, мњњлар, луњињкар, чњињкар, коњсуњар, свењар, коноњкар, уњар, њорбар, семенкар, медар, хлебар*.

2.2.2. У подтип б. долазе све оне именице на *-ар* чија се творбена парафраза развија с глаголима *јајити*, *чувајти* и *јродавајти* или именицама изведеним од ових глагола: *шљивар* (према РМС, *одијајвач шљива*; *јродавац шљивала*), *коњушар*, *живинар*, *биљар* (према РСАНУ, *онај који скуйља и јродаје лековитио биље*, *јравар*), *јравар*, *цвећар*, *воћар*.

2.2.3. У подтип в, поред поменуте именице *новинар*, иду све оне именице чија се творбена парафраза развија са глаголом *бавити се*: *врћар*, *јчелар*, *рибар*, *цревар*, *цевар*, *сликар*, *рајтар*, *рудар*, *бојаничар*, *хемичар*, *јраћевинар*, *ојитичар*, *асиронаујичар*, *јрафичар*, *вејеринар*, *анјиквар*, *мајтемајичар*, *једијајтар*, *јсихијајтар*, *козмејичар*, *нојтар*, *енерјетичар* и *механичар*.

2.2.4. У оквиру подтипа г. творбена парафраза развија се тако да именица у основи означава место рада носиоца занимања: *онај који ради или ујравља јим месјом*. У овај подтип иду следеће именице из нашег корпуса: *јаринар*, *млинар*, *библиојтекар*, *јошјтар*, *јардеробар*, *архивар*, *винојрадар*, *воденичар*, *свејтонијчар*, *болничар*, *јелезничар*. У овај подтип условно можемо додати и именицу *врајтар*, која, према РСАНУ, означава *оноја коме је дужности да ојварара врајта неке јросјторије и јушја* у њу, јер се овде може говорити о *врајтима* као метафоричком месту на коме ради *врајтар*. Такође, с глаголом *ујрављајти* развија се и творбена парафраза код именице *крмилир*, *сјлавар*, *бродар*, *лаћар*.

2.2.5. Поред наведених творбених подтипова, у оквиру творбеног тина који смо означили као творбени тип 2 постоји још неколико мање продуктивних подтипова. Постоји једна потврда за подтип у оквиру којег се творбена парафраза развија са глаголом *свирајти* и у оквиру којег именица у основи означава инструмент – *орјулар* (према РМС, 2. *свирач на орјулама*). Могуће су и две творбене парафразе именице *звонар*. Према РСАНУ, 1. *онај коме је занимање да звони, удара у звона* и 2. *звоноливац*, дакле, *занатлија који лије звона*. На основу тога, ову именицу могли бисмо сврстати у творбени тип 2, узимајући у обзир творбену парафразу 1, односно у творбени тип 1, узимајући у обзир творбену парафразу 2. Именица *јвожјтар* такође има две могуће творбене парафразе 1. *онај који јродаје металну робу и јвожје* и 2. *занатлија који од јвожја израђује разне јредмете* (према РСАНУ), што значи да бисмо ову именицу свакако уврстили у творбени тип 2, али бисмо је у зависности од творбене парафразе морали ставити у различите подтипове. Са творбеном парафразом 1. ишла би у групу именица које одговарају подтипу а, а са творбеном парафразом 2. додали бисмо нови подтип у оквиру којег се парафраза развија са глаголом *јравити*: *онај који јрави јредмете од мајтеријала означеној именицом у основи*, па би онда у овај подтип ишле и именице *воскар*, *месар* и *крзнар* из нашег корпуса. Са само једном потврдом условно можемо направити и подтип у оквиру којег се парафраза развија са глаголом *чистити*: *димничар* – *онај који чистити димњаке*.

3.0. Овде приказани творбени типови на *-ар* послужили су како бисмо демонстрирали да се унутар сваког творбеног типа јављају уже скупине, према критеријуму ужег творбеног значења. Покушали смо да покажемо да се именице изведене суфиксом *-ар* могу сматрати именицама са значењем носиоца занимања, јер им је свима заједничка ономасиолошка база. Све ове именице имају заједнички предзнак занатлије, стручњака, мајстора, те је самим тим потврђено да се ради о категорији *nomina actoris*.

ЛИТЕРАТУРА

- Анчић 1975: Марија Анчић-Обрадовић, „Положај изведених именица са значењем лица мушког рода у систему изведеница са значењем предмета“, *Радови АНУ-БиХ* LV, Сарајево, 145–184.
- Бабић 1986: Stjepan Babić, *Tvorba riječi u hrvatskom književnom jeziku. Nacrt za gramatiku*, Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti – Globus.
- Белић 1949: Александар Белић, *Савремени српскохрватски књижевни језик. II. Наука о израђењу речи*, Београд: Научна књига.
- Гортан-Премк 1987: Даринка Гортан-Премк, „О семантичком односу деривата према творбеној основи“, *Научни саставанак слависта у Вукове дане* 16/1, Београд, 101–107.
- Гортан-Премк 1995–1996: Даринка Гортан-Премк, „О структури и семантици деривата“, *Наш језик* XXX/1–5, Београд, 76–81.
- Грицкат-Радуловић 1998: Ирена Грицкат-Радуловић, „О дериватима на *-ар* и *-ач* у српском језику“, *Глас САНУ* CCCLXXXV, Одељење језика и књижевности, књ. 17, Београд, 31–37.
- Матијашевић 1993: Јелка Матијашевић, „Агентивност и номинација“, *Научни саставанак слависта у Вукове дане* 22/2, Београд, 279–287.
- Драгићевић 2007: Рајна Драгићевић, *Лексикологија српског језика*, Београд: Завод за уџбенике.
- Вук 1928: Вук Стефановић Караџић, „Главна свршивања суштествителни и прилагателни имена у српском језику“, *Даница*, Беч, 1–135.
- Симеон 1969: Rikard Simeon, *Enciklopedijski rječnik lingvističkih termina*, Zagreb: Matica hrvatska.
- Стевановић 1964: Михаило Стевановић, „Продуктивност неких наставака којима се граде номина агентис“, *Наш језик* XIV/1, Београд, 1–19.
- Стевановић 1970: Михаило Стевановић, *Савремени српскохрватски језик (драматички системи и књижевнојезичка норма) I. Увод. Фонетика. Морфологија*, Београд: Научна књига.
- Ћорић 1993: Божо Ћорић, „Творбено и лексичко значење“, *Научни саставанак слависта у Вукове дане* 22/2, Београд, 257–263.
- Ћорић 2008: Божо Ћорић, *Творба именица у српском језику*, Београд: Друштво за српски језик и књижевност.

ИЗВОРИ

- Николић 2000: Мирослав Николић, *Обраћни речник српског језика*, Београд: Институт за српски језик САНУ, Палчић – Нови Сад: Матица српска.
- РМС 2007: *Речник српског језика*, Нови Сад: Матица српска.
- РСАНУ: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, I–XVIII, Београд: Српска академија наука и уметности – Институт за српско(охрватско) језик, 1959–.

S u m m a r y

Svetlana Slijepčević

ABOUT WORD-FORMATION OF NOMINA ACTORIS

In this paper we discuss word-formation of nomina actoris ending with suffix *-ar*. We find a two models of word-formation for this category of nouns, considering word in root, and several subcategories, considering word category. Our main conclusion is that all nouns ending with suffix *-ar* belong to nomina actoris category.

Вељко Брборић, *Правойис и школа*

Друга књига Вељка Брборића¹ већ својим насловом најављује да се бави актуелним питањем наставе српског језика, али и питањем важним за српску језичку културу уопште. Српска правописна проблематика представља главну преокупацију Вељка Брборића; то је тема и његове претходне обимне књиге, која представља припремљену за штампу његову докторску дисертацију *Правойис српског језика у наставној пракси* (Филолошки факултет, Београд 2004), а овим питањима правописа, посебно правописне проблематике у настави, заокупљен је свакодневно будући да држи курсеве о правопису студентима. Још у овој првој књизи он је детаљно проучио ову проблематику у школству – детаљно се упознао са стањем правописне проблематике у нашим школама, проучио наставне планове и програме, уџбенике и приручнике, упоредио их са резултатима које добијамо њиховом реализацијом и, на основу свега тога, изнио одговарајуће предлоге за унапређивање наставе у циљу подизања нивоа знања правописне норме, која је значајан елеменат језичке норме у цјелини. Имајући у виду ове чињенице, друга Брборићева књига посвећена истој тематици, разумљиво, изазива интерес.

Књига *Правойис и школа* садржи петнаест радова, који су настали, како сам аутор наводи у „Уводној напомени“ (стр. 7), у последњих петнаест година, и сви сем једног, претпоследњег, били су раније објављени у нашим часописима. Овдје су пренијети углавном у непромијењеном облику, уз иновацију литературе. Из овог податка дознајемо да су ту и неки радови који су настали и објављивани прије или у вријеме изласка прве његове књиге посвећене правопису, други су настали касније. Ово својеврсно опкорачење претходне књиге није ни на који начин пореметило концепцију нове књиге будући да је тематика обију књига иста. Књига се може подијелити условно на два дијела, у првом дијелу су радови (пет) који се баве историјом правописа и правописне проблематике: „Српски правопис у XX веку“ (9–20), „Све забране и победа Вукове графије у XIX веку“ (21–37), „О Скерлићевој анкети у Српском књижевном гласнику“ (38–45), „О правописном раду Милана Петровића“ (46–52) и „О правопису у Босни и Херцеговини на прелазу из XIX у XX век“ (53–57).

¹ Библиотека *Књижевности и језик*, књига 38, Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије, 2011, 156 стр.

Ових пет радова нам даје релативно цјеловит увид у српску правописну ситуацију од Вука Караџића до краја XX вијека. Ту је прво, у првом раду, дат преглед регулисања правописне норме у XX вијеку, а аутор се укратко осврнуо и на претходно стање. Тако он издваја вријеме од 1818. до 1868. године, које назива докодификацијским периодом. Брборић као значајну годину узима 1868, знамо и зашто, и од ње, према њему, почиње период консолидовања правописне норме код Срба, који траје до 1923. године, тј. до појаве Белићевог правописа. Период после овога, „посткодификацијски период“, траје до данас и Брборић га дијели на три временска одсјека: период правописа Александра Белића, период Матице српске (1960–1993) и период после 1993. Као што сам рекао, у раду се аутор највише бави правописом у XX вијеку, а ту опет најдуже временом када је на снази био Белићев правопис. Најмање се бавио средњим периодом, од 1960. до 1993. године, како га је назвао – период Матице српске. То може бити и разумљиво јер би овај период завређивао и посебан, обимнији рад. Последњи период је добио нешто више простора од овога претходног. На неки начин ова два периода су се морала разграничити, мада је јасно да се са 1993. годином не завршава Матичин период кад су наши правописи по-сриједи. Матица српска је и даље у центру, али није и једини издавач ових нормативних инструмената. Истина, у службеној употреби је њен правопис, а уз њега, на различитим дијеловима српског језичког простора су и неки други – или онај из 1960. или приручници који су усаглашени с новим Матичиним правописом, какав је приручник Милорада Дешића. Укратко, Вељко Брборић је дао јасно прегледно стање у вези с правописом у времену након раскида српско-хрватског језичког јединства, с освртом на све четири истојезичке бивше југословенске републике.

Периодом борбе за правописну норму новог модела књижевног језика Вељко Брборић се позабавио у посебном раду. Овај рад употпуњује знања која наша културна јавност има о путу који је прошао Вук Караџић у реформи српског језика. Зна се да је Вукова грађија добила могућност да се у Србији користи без икаквих ограда тек после његове смрти, односно 1868. године, знамо и да је у неким другим српским земљама, па и у Босни и Херцеговини, која је тада била под турском окупацијом, била прије у употреби. Вуковим моделом књижевног језика служила се и званична вилајетска власт, када је покренула свој лист *Босну*, а тим језиком штампани су не само први српски листови покренути за вријеме турске окупације, *Босански вјестник* (покренут 1866) и *Неретива* (покренута у Мостару 1876), него и муслимански независни лист *Сарајевски цвјетник* (покренут 1868)². Зато је врло корисно што смо у овоме раду добили увид у то које су и какве биле званичне, службене забране употребе Вуковог правописа у Србији. Објављивање докумената којим се то онемогућавало раније свакако ће учинити знања о томе богатијим и јаснијим.

У овом поглављу посебно је занимљив рад о Скерлићевој анкети. Наиме, ово је тема којом се вриједи бавити, није то само датум у новијој историји српског књижевног језика. Чини ми се да је она, колико год је Први свјетски рат пореметио дискусију, оставила значајне последице: по моме увјерењу, и она је допринијела потискивању ћирилице из српског језика. Да се другим питањима сада не бавим.

² У уводном тексту првог броја пише: „Да би га више нашијех земљака читати и разумјети могли, издајемо га на турском и србском језику“.

Заслужује да се помене и рад у коме се Брборић бави правописном проблематиком у Босни и Херцеговини у вријеме аустроугарске окупације ове српске земље. Истина, рад се бави последњим годинама окупације, тачније документом који је издала окупациона власт 1912. године под насловом *Ревизија њравописа српско-хрватскога језика*. Ријеч је о документу који је сачинила комисија од стручњака и културних радника Срба, Хрвата и муслимана у БиХ, а прије тога Срби су прешли веома тежак пут да би сачували своје језичко јединство са осталим дијеловима српског националног корпуса. Брборић истиче уводну реченицу овог документа, у којој стоји да је у БиХ од 1883. године Вуков књижевни језик. Ова година тиче се ситуације у вријеме аустроугарске окупације. Већ сам подсетио на то да је тај језик био заживио у БиХ још за вријеме турске окупације – од појаве штампе званичне новине су излазиле на српском језику Вуковог модела (и турском), а тако и муслимански и српски листови и друге штампане ствари, уибеници на примјер. Окупатор (генерал Филиповић) је покушао да уведе хрватски модел књижевног језика (подсетио се да је Загреб званично и практично преузео српски Вуков модел књижевног језика тек 1899), али то није прошло и образложење за одустајање од тога је било да је на српској и муслиманској страни већ у употреби Вуков књижевни језик, а да ће он по свој прилици брзо бити прихваћен и од Хрвата. Наравно, није се 1883. године у БиХ ријешило питање књижевног језика – касније је Калај покушао да створи посебан тзв. босански језик као средство за стварање посебне босанске нације; у ту сврху написана је и посебна граматика (1890) с циљем да кодификује тај језик, али ни она сем по наслову није била битно другачија од српских граматика тога времена. Ипак, и поред тога, Срби (па ни Хрвати) нису прихватили тај пројекат, познати су и забиљежени велики и храбри отпори Срба да се њиховој дјечи у школске документе пише назив босански језик, а српска национална гласила никад нису ни прихватили тај назив ни извјесне посебности његове граматике. На крају је власт морала признати неуспјех и 1907. повући и назив језика и граматик³. Дакле, документ који се читаоцима у овом раду представља дошао је на крају дугогодишње борбе српског народа да сачува свој књижевни српски језик и онемогући план окупатора да наруши јединство српског језичког простора, као битног услова јединства националног, духовног и културног бића српског народа. А у међувремену је Босна и Херцеговина у погледу свих назива за језик личила на мали Вавилон. С правом закључује Вељко Брборић у овом раду како се и данас, кад је ријеч о језичкој ситуацији у БиХ, покушава кривотворити језичка стварност. Отуда сматрам да овај рад има посебан значај за нашег данашњег читаоца.

Другом дијелу би припадали остали радови, а они се тичу актуелних питања правописа. То су следећи радови: „О правописном раду Милорада Дешића“ (58–65), „Анкета о правопису у школству“ (66–69), „Пет правописних питања наставницима“ (70–74), „Писање скраћеница код ученика основних и средњих школа“ (75–89), „Ортографске, синтаксичке и морфолошко-ортоепске грешке у употреби глаголских облика“ (90–95), „Наставна пракса и правопис српског језика“ (96–106), „Правописне вежбе у настави“ (107–116), „Статус писма у нашим правописима и уставима“ (117–122), „Настава правописа

³ Овдје наводим, само у виду подсећања, да је велики слависта Франц Миклошич одбио да рецензира ту граматик, пре свега због тенденције да се њоме промовише тзв. босански језик на терену српског језика.

у образовном систему Србије“ (123–131) и „Место лексике у правописним речницима“ (132–140). Како се и из самих наслова може видјети, највећи број радова је у најнепосреднијој вези са насловом књиге. У њима се аутор Вељко Брборић бави питањима од значаја за писменост грађана који су завршили одређене нивое школа. Он нам показује какво је стање у школама, основним и средњим, како владају правописом и како га уче студенти филолошких и учитељских факултета, колико је настава правописа заступљена у образовном систему, какав је систем учења, какви су уџбеници и приручници и како владају правописом они који (требају да) друге уче. Резултати су такви каква нам је писменост нације, какво је стање наше језичке културе. И, наравно, аутор се не зауставља на давању тачних података, него их коментарише и нуди могуће предлоге за побољшање правописне писмености. И његови предлози су усмјерени и према наставницима, али и према држави, која би морала да мијења постојеће стање. Јер, познато је да је за успјешно друштво важно и да је обезбијеђена добра комуникација на националном језику и, конкретније, да је језичка култура дио опште културе.

А да познавање правописа није услов за најобичнију писменост, већ и за вишу писменост и добро владање могућностима језика, овдје ћу навести један цитат из студије коју је чувени Богдан Поповић посветио интерпункцији⁴:

– Узмимо још ову реченицу: „Био је храбар, и побожан, и родољубив, у свима својим тежњама.“ Овде треба запета после речи „родољубив“, јер ближа одредба „у свим својим тежњама“ односи се на све три његове особине; без запете би се односила само на придев „родољубив“. Следећа реченица је такође правилно интерпунгирана, из истих разлога: „Био је храбар, побожан, родољубив, у свима својим тежњама.“ Међутим, у реченици: „Био је храбар, побожан и родољубив у свима својим тежњама“ нема запете после „родољубив“, али је нема ни после „побожан“. Тако се избегава сувише честа интерпункција, која смета очима и сецка говор. Опасности из прве реченице нема, јер ни придев „побожан“ није одвојен запетом, тако да се види или осећа да се одредба „у свима својим тежњама“ односи на све три особине. У реченици: „Био је храбар, побожан, родољубив човек“ није потребна запета после „родољубив“ јер је допуна „човек“ кратка и у јасном односу са свима претходним речима⁵.

Дакле, прво добро владање правописом, па онда разумијевање написаног текста, или авантура писања. Тако се може доћи и до читања нпр. романа Милоша Црњанског. Истина, добро би било претходно прочитати оно што су

⁴ Овај цитат препоручујем посебно оним нашим наставницима српског језика у средњим школама који не држе или врло мало држе часове српског језика и замјењују их часовима књижевности – велики научник Богдан Поповић није мислио да познавање језика, граматике и правописа нису од значаја за разумијевање и тумачење књижевности, да се књижевно дјело не може тумачити, а богами – ни написати, без улажења у језичку страну ове умјетности.

⁵ Богдан Поповић, *Начело интерпункције*, Панчево, 2001, стр. 48. Ова студија представља курс који је професор Б. Поповић држао студентима један семестар шк. 1932/33. године и један семестар 1933/34. године. Први пут је о запети говорио студентима 1910. Ни ово цјеловито предавање није за живота објавио, него је оно објављено после Поповићеве смрти у књизи *Два огледа из теорије стила*, Нови Сад: Матица српска, 1960.

писали професори Јован Вуковић и Новица Петковић поводом његових романа.

Књига *Правопис и школа* Вељка Брборића бави се стално актуелном темом, а заснована је на озбиљним истраживањима правописне проблематике у школи и трага за решењима која би допринијела да се данашње прилично неповољно стање побољша. Он види и оне на којима је одговорност за то: на једној страни то су наставници, а на другој озбиљна и одговорна држава. Препоручујући ову књигу, још једном упућујем читаоце и на његову књигу *Правопис српског језика у наставној пракси*, која се бави истом темом и представља резултат много обимнијих истраживања правописне проблематике у школи.

Срејко Танасић

Ђорђе Оташевић, *Темајски речник српској језика 1*

Посматрани први том *Темајској речника српској језика*¹ наставља традицију сличних лексикографских подухвата, чији преглед даје Сибила Буђињска у следећем раду: <http://www.suedslavistik-online.de/03/dakovic.pdf>. Истовремено, аутор с реченом традицијом у доброј мери прекида, уносећи суштинске иновације у организацију речничке макро- и микроструктуре.

Аутор овог тома Ђорђе Оташевић (<http://tinyurl.com/3nz6jot>) несумњиво је један од најискуснијих и најкомпетентнијих српских лексикографа са изузетно богатим и разнородним лексикографским опусом.

Управо ово вишегодишње искуство прелило се у неколико основних карактеристика посматраног тома.

Прво, речник је конципиран тако да се максимизује његова практична примењивост (а лексикограф са вишегодишњим искуством зна да је задовољавање практичних корисничких потреба основа сваког ваљаног лексикографског подухвата).

Друго, речник је веома добро сегментиран, како у смислу доследности, тако и у смислу прегледности (што је, како ће сваки искусан лексикограф знати, једини ваљан пут да се задовоље речене корисничке потребе).

Треће, речник је иновативан (а на иновативност у изузетно традиционалној дисциплини каква је лексикографија може се одлучити само искусан лексикограф, са знањем која од традиционалних решења могу, а која не могу задовољити корисничке потребе).

Позабавићемо се сада поближе карактеристикама првог тома Оташевићевог *Темајској речника српској језика*.

Прва иновативна црта овог речника је то што његова макроструктура право и није тематска, него алфабетска – одреднице су узбучене. Како ће се видети кад се позабавимо речничком микроструктуром, овакво решење је сасвим оправдано. Оно о чему се може запитати јесте то да ли је оправдан назив „тематски речник“. Оно што се у речнику доноси заправо је знатно више од тога. Речник, у ствари, доноси лексичке релације и функције за сваку од уврштених лексема и веома је сличан пројекту Ворднета (<http://wordnet.princeton.edu>), који се у склопу Балканета неко време реализовао и за српски (о томе у: <http://tinyurl>.

¹ абдомен – април, Београд: Алма, 2011.

слт/Зрвррзq). Како би стављање лексичких релација и функција корисницима, к љо престручно, било неразумљиво, вероватно би најбоље решење било да се у следећим томовима, уз задржавање постојећег наслова дода поднаслов: лексичке релације и функције. Тиме би и корисници и лингвисти били задовољени.

Речнички чланак садржи највише десет а најмање две целине, а све су јасно означене карактеристичним графичким знацима са лако препознатљивим транспарентним значењем, нпр. стрелица надолу за хиперониме, стрелице на две различите стране за антониме итд.

Уврштене су следеће релације и функције: хиперонимија, синонимија, антонимија, тематски повезане а формално неповезане лексеме, вишечлани изрази који садрже одредничку реч, творбено повезане лексеме, колокације, фраземи, пословице и изреке.

Кад се овај пројекат упореди са Ворднетом, показује се да се у њему могу наћи неки додатни елементи (нпр. фраземи, пословице и изреке итд.), а нема неких које се јављају у Ворднету, нпр. мероними (делови одредничке речи, нпр. труп, удови и глава за тело), те тропоними (начин на који се нешто ради, нпр. ступати, шетати, корачати итд. за ићи). У вези с овим могло би се поразмислити о две ствари. С једне стране, аутор би у наредним томовима могао да уврсти и релације из Ворднета, пре свега мерониме и тропониме. С друге стране, могло би се на глобалним форумима Ворднета заговарати уношење у Ворднет тамо недостајућих а овде присутних елемената.

И сва друга решења унутар речничке микроструктуре (ознаке рекције, унакрсно упућивање, обрада хомонима, обрада глаголског вида итд.) сасвим су логична и функционална.

Мада је велики број одредница знатно разгранатији и прва одредница у овом тому показаће како конкретно изгледа лексикографска обрада:

абдомен

Δ

трбух

■

епигастријум [подребарје]

мали трбух [хипогастријум]

подребарје [епигастријум]

пупчани део

хипогастријум [мали трбух]

▲

абдоминална контузија

абдоминална одбрана

абдоминална рана

абдоминални

абдоминални зид

абдоминални рефлекс

абдоминални синдром

интраабдоминално крварење

лумбо-абдоминални

пелви-абдоминални

торако-абдоминални

Кад се погледа конкретна изведба, у појединим одредницама намеће се питање до које је фреквенцијске „дубине“ требало ићи. Ако се, рецимо, погледа одредница *азбука*, сигурно се мора поставити питање да ли је требало уврштавати пример типа: „југословенска помоћна абецеда за нејасно изговорене речи“. Консултовање фреквенцијских листа или анкетирање изворних говорника уз претходно утврђивање фреквенцијске „дубине“ сигурно би било од користи у наредним томовима.

Вратимо се сада на почетак – корисницима, који су *raison d'être* овога, као и сваког другог, речника. Које ће овај речник бити користан? У доба електронске лексикографије и рачунарске обраде природног језика требало би се заправо запитати: коме и чему?

Прва очигледна сфера примене је усвајање, подучавање и тестирање српског као страног и матерњег језика. Не само да ће одређене релације тражити странци који уче наш језик него је и обавеза сваког образованог и језички културног изворног говорника да их зна, што онда треба и подучавати (па ће предавачи користити овај речник да се припреме за наставу) и испитивати, тестирати (нпр. приликом пријема на студије). Говорници из дијаспоре требало би да покажу посебан интерес за ове релације и функције.

Следећа област примене је у лексикографији. Како двојезички, тако и једнојезички речници српског језика биће заинтересовани да провере да ли су укључене неке од релевантних релација.

Трећа сфера примене свакако су различити пројекти рачунарске лингвистике. С тим у вези ваљало би поразмислити о томе да речник буде доступан и у облику електронске базе података. Узевши у обзир доследну и логичну сегментацију речничких чланака, то се може урадити у било којој фази израде, па и на самом крају.

Конечно, преводилаштво је без сваке сумње област у којој ће овај речник бити јако користан. Лексичке релације и функције из овог речника биће изузетно драгоцене допуна преводним меморијама у преводилачким платформама типа Традоса (<http://www.trados.com>).

Све у свему, први том Оташевићевог речника указује на то да ћемо добити изузетно корисно лексикографско дело. Оно о чему се морамо запитати јесте када ће се то десити? Први том је веома мали сегмент целог речника, па је тешко веровати да ће у условима који тренутно владају бити завршен у неко догледно време ако на њему ради само аутор из чистог ентузијазма. Овај и многи други слични пројекти морали би добити неку врсту државне подршке да би што пре били приведени крају. Овакав пројекат засигурно завређује средства из приступних фондова Европској унији. Користи од завршног производа биће велике и вишеструке, али само ако речник буде у неко догледно време и завршен.

Данко Шийка

Милан Стакић, *Морфо(но)лошке шеме*

За разумевање језичких појава у садашњости немогуће је искључити развојне процесе који су до таквог стања довели, с једне стране, а, с друге, не можемо и не смемо искључиво посматрати појаву из дијахроне перспективе, већ је морамо сагледавати у систему. Ова два приступа имају своју методолошку и термилошку апаратуру, које не треба мешати у објашњавању и тумачењу језичких факата. Управо је из тог разлога корисна књига проф. др Милана Стакића *Морфо(но)лошке шеме*¹, кроз коју се ово тврђење имплицитно или експлицитно провлачи и демонстрира у начину обраде и објашњавања језичких проблема везаних за савремени српски језик. Наиме, књига доноси двадесет текстова овог аутора, који се баве проблемима фонетике и фонологије, односно морфонологије, затим творбе речи и флективне морфологије, прецизније конјугације, док само један рад у књизи излази из окриља наслова и посвећен је лексици, ближе – идиоматизацији.

Првих шест текстова из ове књиге чинили би целину или циклус радова посвећених гласовним законима, гласовним променама и алтернацијама, као и терминологији и начинима обраде ових појава и њиховог представљања у научној литератури и школским граматицима. У раду „Дијахрони и синхрони аспекти гласовних закона“ (7–16) аутор објашњава појмове *гласовни закон*, *гласовна промена*, те *алтернација* и *аналогија*, као и њихов међуоднос, и истиче да гласовне промене припадају историји језика, а да у опису савременог стања можемо говорити о алтернацијама, које могу бити плод наслеђеног стања, тј. продукт фонетских закона, или морфолошког порекла, тј. резултат аналошких уопштавања. Поменута дистинкција се још детаљније разрађује у наредном тексту, „Гласовни процеси и аналошка уопштавања“ (17–22), уз навођење примера из старословенског и савременог српског језика. Аутор додаје да и гласовне промене и аналогична делују у истој равни, али промене стварају нове облике и наред у језичком механизму и претходе аналогичности, која их уједначава. Такође, наглашава се да су гласовне промене ствар дијахроније, немају значење и нису граматичке, док су аналогичности везане за синхронију, говор и језичко осећање, и оне су граматичка појава везана за значење и облике појединих речи. Употребу терминологије за граматичку област која се бави гласовима М. Стакић је разматрао и у најзначајнијој и најобухватнијој дескриптивној грама-

¹ Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије, 2010, 202 стр.

тници српског језика – *Савремени српскохрватски језик. Граматички системи и књижевнојезичка норма. I. Увод, фонетика, морфологија* – и своја запажања изложно под насловом „Морфонолошке појаве у граматичком систему Михаила Стевановића (Терминологија и научни приступ)“ (23–28). Радови „Вокалске алтернације у српском језику“ (29–32), „Морфонолошка терминологија у настави српског језика“ (33–38) и „Морфонолошка правила и изузеци“ (39–51) доносе анализу обраде вокалских и консонантских алтернација у новијим (школским) граматикама српског језика са констатацијом да се тежи преласку на синхронију, тј. да се углавном говори о алтернацијама, али недоследно, јер се понегде, како је аутор показао, провлаче остаци традиционалног, историјског приступа, па се говори о гласовним промена, изузецима и сл. Аутор упозорава да се овакво мешање терминологије и приступа мора избећи, те је ово веома значајан и користан део књиге како за ауторе граматика, тако и за наставнике српског језика.

Оглед „Граматика и семантика идиома у *Ивковој слави* Стевана Сремца“ (52–63) доноси, са циљем да се покаже богатство пишчевог израза, попис и класификацију устаљених језичких јединица у овом Сремчевом делу, и то најпре оних нефразеологизираних (којима се исказују: утврђене истине/изреке; поздраве, опраштања, обраћања и захваљивања; чуђење, дивљење, усхићење; жеље, честитања, благосиљања, помени; узречице, поштапалице, редупликације; поруге, увреде, грђење, прекори; савети, наредбе, претње; клетве и заклетве; здравице), а потом фразеолошких јединица (глаголских, којима се исказује радња, стање, збивање, ситуација, околност изражена глаголским јединицама, предикатском функцијом у најширем смислу, затим адвербијално значење идиома са поредбеном и непоредбеном структуром, адјективно значење идиома са поредбеном и непоредбеном структуром).

Наредна три рада из ове књиге представљају допринос дериватологији и семантици. У раду „Синонимност суфикса и њихово семантичко диференцирање“ (64–68) говори се о конкуренцији суфикса у појединим творбеним типовима и њиховом семантичком диференцирању (рецимо, моциони *-ица* : *-ка*, *-киња*; деминутивни *-ић* : *-е*, *-че* итд.), те на тај начин богаћењу лексике, стварању нових значења, али и сложених суфикса и суфиксалних деривата (где долази до различитих семантичких укрштања и гласовних алтернација, па аутор упозорава на то да треба бити веома обазрив у творбеној сегментацији). Рад „Деминутиви на *-ица* са деривационом основом на *-ј* (Прилог нормирању 'структуралног' *ј* у додиру са *и*)“ (69–74), осим за творбу, има значаја и за нормативистику, јер се уз творбену анализу и уз сагледавање препорука у граматикама и правописима, као и стања у речницима, аутор залаже за то да се као исправни, односно дублетни, поред облика типа *кујишница*, признају и облици типа *куишница*. Циљ рада са насловом „Суфикс *-арош*“ (75–79) јесте да се анализира значења деривата са овим суфиксом, да се утврди деривациони однос и да се објасни његова структура, с обзиром на то да у литератури не постоји јединствен поглед на овај суфикс.

Друга половина књиге, односно других десет радова посвећено је глаголима: глаголским основама, глаголском виду и глаголским облицима, тј. начину њиховог грађења. Два рада „О глаголима са презентском основом на *-а-* (I)“ (80–88) и „О глаголима са презентском основом на *-а-* (II)“ (89–95) осветљавају развој нових словенских презентских основа, морфолошку кла-

сификацију тих глагола, њихово место у глаголском систему српског језика и семантичко-творбени аспект, као и однос ових презентских основа према другим презентским основама и према инфинитивној. Проблемима утврђивања презентске и инфинитивне основе и њиховим односом бави се рад „Глаголске основе у српском језику“ (96–104). У раду са насловом „Глаголски вид и глаголске основе у српском језику“ (105–112) аутор је указао, полазећи од Белићевих и Бошковићевих ставова, на саоднос глаголског вида и глаголских основа, док се у наредном раду „Видски ликови глагола на -ћи у српском језику“ (113–127) бавио аспектуалном страном глагола на -ћи, закључивши да су сви примарни глаголи тренутносвршени, а да префикс утиче на семантичку, али не и на видску вредност глагола. Следећа два рада – „О грађењу императива у српском језику“ (128–133) и „Презент и императив у нашој науци и школској пракси“ (134–142) – баве се сагледавањем грађења ових глаголских облика са нарочитим освртом на стање и неподударности у граматичким описима када су основе и наставци ових облика посредни. Са циљем да се утврде узроци и начини настанка нових облика презента, аутор у раду „Облици презента у српском језику“ (143–159) разматра презентске основе, и то у оквиру наслеђених презентских основа, по Лескиновим врстама (основе на *-e/-o-*, *-ne/-no-*, *-je/-jo-*, *-u-*), и у оквиру нових презентских основа на *-a-*, јер сматра да су оне различите, а наставци увек исти. Последња два рада у овој књизи – „Инфинитив и аорист у морфолошком систему српског језика“ (160–167) и „Структура наставака инфинитива и аориста“ (168–183) – баве се морфолошком структуром ових глаголских облика и њиховим развитком од праиндоевропског до стања у савременом српском језику.

На крају књиге је увек корисни библиографски преглед „Коришћена литература“ (185–190), а бржем сналажењу и лакшем коришћењу књиге доприноси и „Индекс појмова“ (191–198).

Своја тумачења и објашњења посматраних појава проф. Стакић темељи на добром познавању историјског развоја језика и традиционалне и савремене граматичке литературе, али и на критичком приступу који заузима према ставовима изнетим у њој. Аутор чињенице из дијахроније користи да би неке појаве из фонетике и морфологије сагледао у њиховом развоју, те је ова књига добар пример како дијахронија служи синхронији. А књига је, како смо већ нагласили, значајна и подстицајна не само за даља морфонолошка истраживања и праћење одређених језичких појава већ и за ауторе (нарочито школских) граматика и наставнике језика, јер се често пренебрегавањем чињеница из историјског развоја језика, као и употребом неадекватне терминологије и мешањем приступа, може упасти у недоследности и нелогичности у објашњавању језичких појава, на шта се у овој књизи управо на више места скреће пажња.

Марина Сјасојевић

Зборник радова
Језик, књижевности, промене: језичка истраживања

Радови изложени на конференцији *Језик, књижевности, промене*, која је одржана на Филозофском факултету у Нишу 24. и 25. априла 2010. године штампани су у истоименом зборнику¹. На конференцији је учествовало преко сто тридесет учесника из Србије и суседних земаља (Црна Гора, Македонија, Румунија, Бугарска, Босна и Херцеговина), као и из Велике Британије и САД, али због строжег рецензијског поступка нису сви изложени радови укључени у зборник. Конференција је организована у два тематска сегмента – *Језик и промене* и *Књижевности и промене*, а према тим сегментима су касније објављена два тома зборника.

Зборник са радовима из области језика доноси четрдесет и три рада. Радови из овог зборника баве се променама у језику са аспекта различитих лингвистичких дисциплина, што је условило груписање радова у три тематске целине.

Прва целина у зборнику названа је *Промене у употреби језика: јавни дискурс, академски дискурс, језик струке и настава језика*. Овај сегмент је најобимнији, доноси највећи број радова (27), који се односе како на српски, тако и на неке стране језике. Јавни дискурс, који чини језик штампе, рекламе, интернета и филма, тема је радова који се налазе на почетку зборника. Језиком штампе бави се рад М. Марјановић и Н. Марковић „О језичким иновацијама у публицистичком стилу на примерима наслова из дневне штампе“ (29–40) и рад М. Јањић и И. Чутуре „Функционалностилска померања у илустрованим женским часописима“ (41–53). Језику реклама су, такође, посвећена два рада: рад Н. Силанки „My name is Leasing, VB Leasing – дискурс рекламних огласа за финансијске услуге у транзиционој Србији“ (54–65) и рад Г. Бојићић „Реклама, слободни језик (лексичке карактеристике италијанске новинске рекламе)“ (66–82). Иако су нови медији, филм и интернет пружају различите могућности за истраживање промена у њима, што показују следећи радови „Филмски наслови и њихови преводи: шта се променило у последњих тридесет година?“ О. Панић-Кавгић (83–96), „Полно раслојавање у језику интернета“ И. Палибрк и Т. Тошић (97–107), „Блог – жанр нових медија“ Т. Вулић и Д.

¹ Ниш: Филозофски факултет, 2010, 516 стр.

Павловић (108–119) и рад „The Bulgarian Mothers’ Forum as a Social Change“ Б. Тодорове (120–131).

Утицајем енглеског језика и културе на српски језик и културу, као и ставовима говорника српског језика према том виду промена баве се Ј. Ђорђевић у раду „Транзиција: од ’куповине’ до ’шопинга’ преко тржног центра“ (132–140) и С. Реброња и Ј. Димитријевић Савић у раду „Ставови потрошача према називима фирми на енглеском језику“ (141–149). Промене у италијанском језику приказане су у радовима Ј. Дрљевић „Политичка коректност и језичке промене – пример италијанског језика“ (150–159) и Ц. Брајичић и Л. Диздаревић „Историјски развој језика младих у Италији“ (160–166).

Као посебна група издвајају се радови који се баве начинима концептуализације и семантичко-прагматичком анализом одређених савремених појава. То су радови „Криминал је болест друштва у транзицији – Концептуализација криминала у јавном дискурсу Србије“ Т. Ђуровић (167–178), „Трновит пут ка демократији: метафора путање у концептуализацији процеса транзиције у Србији“ Т. Весић Павловић (179–189), „Семантичко-прагматичка транспозиција енглеске лексике глобализације у српском језику“ Љ. Јефтић (190–199) и „Корени и процват корупције – концептуализација корупције као биљке у јавном дискурсу Србије“ Т. Ђуровић и Н. Силашки (200–215).

Савремене тенденције у академском дискурсу и професионалним дискурсима разматрају се у следећим радовима: „Лингвистички преокрет у анализи академског дискурса: нова тумачења“ С. Благојевић (216–225), „Акционо истраживање и критичка анализа дигресија у усменој реализацији академског дискурса професора“ Т. Русимовић и Б. Миленковић (226–233), „Промена језика струке: писање научних радова из области технике на енглеском језику“ М. Тасића (234–246) и „Иновације у дискурсу ургентне медицине у енглеском и српском језику“ С. Вулетић (247–256).

О променама које уносе нове технологије информишу нас радови „Преводилац у измењеном окружењу“ Е. Николић (257–269), „Електронски речници – речници новог доба“ Љ. Михајловић и Б. Мишић Илић (270–282), „Примена савремених информационаих технологија у настави италијанског као страног језика струке на универзитетском нивоу“ Д. Ђоровић и А. Genovessi-Богичевић (283–295) и „ESP Teachers in a Changed Situation“ Ј. Тошић (296–301).

Два рада баве се променама у настави страног језика „The Importance of Changing the Personal Attitude in Teaching and Learning Grammar in EFL Classroom“ И. Ћирковић Миладиновић (302–310) и „Innovation Inspired by the Education System Reform – A Case Study“ И. Чорбић, Ј. Pendlebury и А. Томовић (311–321). Наставом српског језика и књижевности бави се А. Лазић у раду „Лексика традиционалне културе у Читанци за први разред средње школе“ (322–338).

Друга целина зборника *Друштвени и филозофски аспекти језичке комуникације* садржи пет радова: „Друштвено-интегративна улога говора versus говорно-диференцирајуће улоге друштва“ Б. Стевановића (341–355), „Промене у друштву, промене у језику“ Л. Тантуровске (356–362), „Актуелност језичког обрта у савременој филозофији“ Д. Прелевића (363–372), „How Grice’s Philosophy Changed Linguistics“ М. Радуловић (373–383) и „Да ли је за разу-

мевање говорних чинова потребно препознавање комуникацијске намере?“ И. Стојановић (384–394).

Последњу целину зборника у *Промене и варијације у језичкој стурктури и језичком систему* чини једанаест радова, који променама у српском језику и другим језицима приступају са чисто лингвистичког становишта – лексиколошког, лексикографског, синтаксичког, семантичког, фонолошког. Топоними, који припадају стабилном лексичком слоју, ипак су подложни променама, што показује С. Гудурић у раду „Топоними у светлу језичких промена“ (397–402). Ј. Милошевић анализира варијанте пословице „вук длаку мења, а ћуд никада“ и своје резултате приказује у раду „О начинима модификације пословице ‘вук длаку мења, али ћуд никада’ у српском језику“ (403–415), а тема рада Т. Ружин и Н. Ивановића је „Лексика енглеског порекла у *Речнику српскохрватској књижевној и народној језика САНУ*“ (416–429).

Промене у језичкој структури изазване међујезичким контактима представљене су у раду Б. Станковића „Фонетско-фонолошке карактеристике изговора српског код прве и друге генерације емиграната из Кине“ (430–443) и у раду В. Манић „Америндијанизми у квебечком француском“ (444–454). Н. Радусин-Бардић пише о променама насталим ситуационим раслојавањем у француском језику у чланку „Упитне реченице у различитим језичким регистрима савременог француског језика“ (455–469).

А. Пејовић у раду „Од слободних спојева речи до фразема: случај лексичких колокација (на примеру шпанског и српског језика)“ бави се поређењем колокација у шпанском и српском језику (470–478).

Променама у језику посвећени су и радови на последњим страницама зборника: „The Change of Meaning in English Post-Verbal Particles: Metaphor or Bleaching?“ Н. Татара (479–487), „Changes and the (in)definite article“ М. Димитријевић (488–497), „Синтаксичке промене у енглеском дискурсу електротехнике“ М. Д. Ђурића (498–511) и „A Device for Changing the overall meaning of a sentence“ Г. Падарева (512–516).

Представљени зборник садржи радове са четврте конференције у организацији Филозофског факултета у Нишу која окупља истраживаче из различитих области. Интересовање за ове скупове је из године у годину све веће, а представљени радови све квалитетнији било да отварају нова питања и проблеме или се враћају на нека већ обрађена, али их посматрају у новом светлу. Чњеница да су сви радови повезани једном темом, а то су промене у језику, даје овом зборнику посебну вредност и чини га корисним и драгоценим у даљим истраживањима језика.

Милица Стојановић

Зборник радова са II научног скупа младих филолога
Савремена истраживања језика и књижевности III

Најмлађи филолози најзад имају прилику да се представе научној јавности из двеју тематско-научних области: из лингвистике и из књижевности, на једином научном скупу у нашој средини посвећеном истраживачима који тек стасавају као научници. Просторије Универзитета у Крагујевцу биле су 6. марта 2010. године седиште II научног скупа младих филолога Србије, под називом *Савремена истраживања језика и књижевности*, у организацији Филолошко-уметничког факултета у Крагујевцу. На њему је имало прилике да презентују своје реферате више од сто педесет докторанада (са старог и новог студијског програма), највише из Србије, али и из Црне Горе и Босне и Херцеговине (и то и из Републике Српске и из Федерације БиХ).

Сви реферати који су прошли научну рецензију угледних филолога нашли су места у двотомном зборнику, чији делови носе наслове *Савремена истраживања језика*¹ и *Савремена истраживања књижевности*. Реферати из лингвистичких истраживања штампани су у првој књизи зборника, која доноси 60 радова, на 616 страна. О научној компетентности учесника, озбиљности у одабору тема и зрелости у теоријској и методолошкој обради лингвистичке проблематике гарантује тим од четрнаест еминентних научника са филолошких факултета у Србији и из Института за српски језик САНУ.

Сви радови овог зборника тематски су подељени у пет целина на основу дисциплинарне оријентисаности самих реферата. Семантичка и граматичка тематска проблематика међусобно се врло често укршта, тако да је подела реферата само условна. Највећу пажњу истраживача у 2010. години привукла су семантичка, синтаксичка и примењенолингвистичка истраживања, а у оквиру ових последњих доминирају теме које се тичу теоријског и практичног изучавања страног језика, изучавање проблематике билингвизма и један број радова са методичко-дидактичким темама, пре свега у вези са предавањем страног језика у настави. Реферати се превасходно тичу синхронског изучавања језика, мада су у уводном поглављу груписани и они дијахронички усмерени. Такође, претежу радови из српистике, премда је велики број и истраживања из

¹ Година II / књига 1. Зборник радова са II научног скупа младих филолога Србије, одржаног 6. марта 2010. године на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу, Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет, 2011, 616 стр.

страних филологија и она се тичу компаративних и контрастивних поређења језичких чињеница српског и других словенских и несловенских језика. Набројаћемо реферате и њихове ауторе.

Радова са дијахроничким приступом има свега три и они су обједињени насловом *Историјскојезичка истраживања*. У ову целину спадају радови Марине Курешевић, „Исказивање реченичке каузалности у Српској Александриди“ (15–28), Биљане Самарцић, „Дистрибуција полугласничког знака на материјалу књига Горажданске штампарије“ (29–38) и Иване Давитков, „О једном балканизму у говору села Смиловци, општина Димитровград (Облици чланске морфеме код именица и место акцента у чланованим облицима именица)“ (39–48).

Другу тематску целину чини поглавље под насловом *Лексичко-семантичка истраживања*. Овим насловом је обједињено седамнаест реферата: Јованка Милошевић, Данијела Радоњић, „О називима за обућу у савременом српском језику“ (51–60), Драгана Настановић, „О денотативном варирању у деривационом гнезду појединих опсцених лексема“ (61–66), Марија Милосављевић-Тодоровић, Марина Спасојевић, „О колокацијским везама у фитонимији“ (67–78), Ненад Ивановић, „Индивидуална лексика у српском језику: творбено-семантичке одлике класе именица (на материјалу из Речника САНУ)“, Наташа Марковић, „О најчешће коришћеним нормативним квалификаторима у *Речнику српскохрватскога књижевног језика* МС“ (95–100), Милица Марјановић, „Лексикографско представљање лексема које означавају натприродна бића у дескриптивним речницима српског језика“ (101–108), Бојана Мојсиловић, „О апелативизацији и епонимима у српском језику“ (109–116), Ивана Маринковић, „О неким лексичко-семантичким и синтаксичким карактеристикама језика саобраћајних приручника“ (117–126), Maria Teresa Albano, „Uпотреba еронима u svakodnevnom govoru“ (127–134), Вера Јовановић, Анета Тривић, „Апелативи у разговорном језику млађе урбане популације“ (135–142), Данијела Станић, „Боје и човекова телесност и емоционални свет“ (143–150), Маја Стокин, „Дијалекатска лексика у бећарцима и шалајкама старог Новог Сада“ (151–162), Наталија Живковић, „Употреба лексема из енглеског језика у жаргонизмима у српском језику“ (163–168), Julijana Vuletić, „Uпотреba anglicizama u nemačkom i srpskom jeziku i stepen njihove adaptacije“ (169–176), Далиборка Балорда-Јанковић, „Недоумице унутар терминологије страног поријекла у часопису економске струке“ (177–186), Dušan Stamenković, „Cognitive Semantic Aspects of Animal Similes in English“ (187–196), Александра Саламуровић, „Утицај семантичко-лексичке идентификације актера у новинским текстовима на стварање слике о Немачкој у српској штампи од 1990. до 2006. године“ (197–209).

Други део, *Синтаксичка истраживања*, доноси тринаест радова: Милена Барјамовић, „Неки модели транспозиције врста речи у српском језику“ (213–222), Милка Николић, „Поредбено-начинске конструкције с везницима *као да* и *као што* у књижевноуметничком функционалном стилу“ (223–230), Јелена Петковић, „Акузативне конструкције са предлогом *кроз* у функцији неконгруентног атрибута“ (231–238), Rodika Ursulesku-Miličić, „Perlativnost u rumunskom i srpskom jeziku“ (239–246), Branimir Stanković, „Pridevski vid u srpskom jeziku i pozicija prideva u nominalnoj frazi u romanskim i germanskim jezicima“ (247–258), Јелена Михаиловић, „Статички аспект просторних од-

носа у француском и српском језику – *Dans l'herbe vs на траву*“ (259–270), Наташа Поповић, „О француским прилошким изразима уведеним предлозима *à* и *de* и еквивалентима у српском језику“ (271–284), Radmila Lazarević, „Morfosintaksičke osobenosti imenica i glagola sa značenjem boje u italijanskom i srpskom jeziku“ (285–292), Вера Вујевић, „Елиптичне именичке фразе у савременом енглеском језику“ (293–300), Татјана Ружин, „Каузативни глаголи са општим значењем принуде у енглеском и српском језику“ (301–316), Марко Банковић, „Српски глаголи са префиксом *за-* и њихови енглески еквиваленти“ (317–324), Žana Gavrilović, „Semantička obilježja vidске pozicije *neprogresivno/perperfekatsko* и оквиру *prošlosti*“ (325–332), Сања Маричић, „О глаголима промене у шпанском језику“ (333–346).

Реферати Јелене Максимовић, „Средства семиотичког и визуелног кода у новинској вести“ (349–358), Славка Станојчића, „Типични пример стварања језичког идентитета (На језику наратора у Селенићевој прози)“ (359–366), Соње Миловановић, „Структурни типови и стилске одлике поетског исказа Новице Тадића“ (367–378), Јелене Даниловић, Сандре Стефановић, Милице Милојевић, „Прекључивање кодова у роману Горана Војновића *Ћефурји raus!*“ (379–388), Aleksandre Milčić-Radovanović, „Problem 'slobodnog' prevođenja u prevodu romana *Na Drini ćuprija* Ive Andrića na engleski“ (389–396), Аиде Шеховић, „Жаргон у делу *Лицијанаџија вејира* Весне Алексић“ (397–402), Katalin Ozer, „Pronominalne forme sa funkcijom oslovljavanja u nemačkom i srpskom jeziku i promena modusa“ (403–414) сврстани су у четврту целину, која носи назив *Стилско-семантичка истраживања*.

Пета целина, *Примењенолингвистичка истраживања*, тематски и методолошки је најразноврснија. Она обухвата двадесет радова: Alessandra Genovesi-Bogićević, „Petliću, Petliću! Nemoj da izađeš! *Lisica ti acchiappa!*“ Preključivanje kodova i međujezički uticaj srpskog i italijanskog u govoru dvojezične dece“ (417–430), Tijana Kukić, „Italijanski kao međujezik kod srpskih govornika: sintaksičke, pravopisne, leksičke i stilske greške“ (431–440), Jelena Drljević, „Učenje i usvajanje leksike. Specifičnosti leksike u usvajanju produktivnih jezičkih veština“ (441–450), Radmila Đaković, Tijana Dabić, „Jezička anksioznost i strategije za uspešnu komunikaciju na stranom jeziku“ (451–458), Valentina Tanjević-Milidrag, Raba Hodžić, „Savremeni stavovi u vezi sa nastavom živih jezika: bilingvizam“ (459–466), Ivana Ђirković-Miladinović, „Stavovi studenata prema komunikativnoj kompetenciji u nastavi engleskog jezika“ (467–478), Војкан Стојичић, „Стратегија примене заједничког европског референтног оквира у настави језика на универзитетском нивоу“ (479–486), Marta Dimitrijević, „Usvajanje sistema članova pri učenju engleskog kao drugog jezika“ (487–494), Mirko Cvetković, „Fonologija drugog jezika“ (495–504), Gordana Bojičić, „Gramatika u nastavi stranih jezika – nekad i sad“ (505–512), Anka Rađenović, „Neki problemi u vezi sa sertifikacijom živih jezika“ (513–520), Mirjana Ćorković, „Učenje jezika kroz književnost: akademsko pisanje na rumunskom jeziku. Studija slučaja“ (521–532), Milan Milanović, „Computer-Assisted Language Learning and Testing: Teaching and Testing English Language“ (533–544), Милош Тасић, „Енглески језик и култура у међународној техничкој заједници“ (545–554), Ана Јовановић, „Nacionalni i jezički identitet/i na srpskohrvatskom govornom području nakon raspada Jugoslavije (555–562), Даница Јеротијевић, „Гринбергов модел стања и процеса у проучавању типологије језика“ (563–570), Ivana Milojević,

„Primena jezičkog referentnog okvira u reformi nastave novogrčkog jezika kao drugog stranog jezika“ (571–578), Миланка Станкић, „Корелацијско-интегра-тивни приступ у организовању припрема за извођење екскурзије у шестом разреду основне школе“ (579–584), Sandra Buljanović, „Metode i didaktički materijal korišćeni u nastavi mađarskog jezika na Katedri za mađarski jezik i književnost Filološkog fakulteta Univerziteta u Beogradu od osnivanja Katedre do danas“ (585–594), Војана Раденковић-Џошић, „Uloga nastavnika u upotrebi novih tehnika u nastavi stručnog jezika“ (595–603).

На крају зборника налази се одељак *Ауџори* (605–616) са кратком био-графијом учесника и њиховим и-мејл адресама.

Овај зборник има велики значај, пре свега зато што доприноси афир-мацији младих научника јер је познато да немамо много публикација таквог карактера. Поред тога, значајан је због великог броја покренутих и обрађе-них лингвистичких тема, најчешће на завидном нивоу научне утемељености. Зборник је, такође, један од јасних показатеља савремених лингвистичких то-кова и тенденција, јер он пружа информацију о томе чиме се занимају млади научници у појединим научним срединама. Из овога јасно проистиче да ова публикација представља допринос науци, али не само то. Треба похвалити и едукативни карактер самог скупа, који је посебно важан за младе научне пре-гаоце, јер је овакво место прилика да се најмлађи научници упознају са својим научним узорима, да се размене мишљења, добију корисни савети, размене и добију нове идеје, уваже критике и предлози за писање још бољих радова. Како запажамо, број учесника и број рецензираних радова са II научног скупа младих филолога у односу на I научни скуп приметно је већи, што потврђује замисао организатора да скуп учине угледним и традиционалним у научном свету.

Данијела Стјанић

Надежда Силашки, Татјана Ђуровић, Биљана Радић-Бојанић,
Јавни дискурс Србије, когнитивно-критичка студија

У књизи *Јавни дискурс Србије*, објављеној 2009. године, у оквиру издавачке делатности Економског факултета у Београду¹, у десет поглавља сабрани су радови Надежде Силашки, Татјане Ђуровић и Биљане Радић-Бојанић. Већина ових радова већ је објављена у домаћим научним часописима или саопштавана на међународним конференцијама, што је у фуснотама на почетку сваког рада и назначено. Радови се тичу пре свега истраживања јавног дискурса Србије, под којим се, како ауторке наводе у „Речи унапред“ (9–10), подразумева „употреба језика у друштву путем писаних и изговорених текстова у најразличитијим медијима, дневној и недељној штампи, телевизији, радију, на интернету“ (стр. 10). Иако је, као што се из дефинисаног види, појам јавног дискурса веома растегљивог значења, ауторке су, обрађујући тематски веома разуђену грађу, успеле да под кров овог појма окупе разноврсне жанрове: изјаве и говоре политичара и политичких и економских аналитичара, извештаје спортских коментатора и новинара, рекламне текстове из женских часописа итд. Пратећи светске лингвистичке токове, на једној равни ова књига доноси модерна теоријска разматрања примењена на домаћу грађу, док нас истовремено упознаје са свежим терминима и темама из англосаксонске когнитивне лингвистике и критичке анализе дискурса. Мултидисциплинарност у приступу оваквим проучавањима за домаћу научну публику није новина (сличним темама се веома успешно бави Душка Кликовац, као и Предраг Пипер, Рајна Драгићевић и други), али се овде она намеће као основно средство за постизање јасно дефинисаних циљева: разоткрити на који начин се манипулише јавним мњењем, како се кроз дискурс може наметнути одређени начин мишљења, па затим и креирати стварност по вољи држалаца моћи (стр. 9). Ова књига освежава српска когнитивнолингвистичка проучавања и доноси нови поглед на савремени српски језик из визуре модерних лингвистичких токова.

Десет поглавља у књизи *Јавни дискурс Србије* организовано је у три тематске целине: прва је насловљена „Политички дискурс“ (13–116), друга „Европа у јавном дискурсу“ (117–158) и трећа „Дискурс средстава масовне комуникације“ (159–213).

¹ Београд: Центар за издавачку делатност Економског факултета у Београду, 2009, 234 стр.

Први део доноси пет поднаслова: „Политика и спорт“ (13–34), „Политика и рат“ (35–58), „Метафоричност политичког дискурса – први пример“ (59–80), „Метафоричност политичког дискурса – други пример“ (81–104) и „Спортске метафоре Зорана Ђинђића“ (105–116).

Ауторке су у оквиру *политичких тема* обрадиле и примарни и секундарни политички дискурс, при чему под првим подразумевају политичке говоре, саопштења и изјаве на конференцијама, а под секундарним говоре политичких аналитичара, новинара и читалаца. Доминантна перспектива посматрања грађе у првом делу књиге јесте она која се тиче односа између језика и моћи.

У првом поглављу, које носи назив „Политика и спорт“, ауторке проучавају конкретизовање концептуалних метафора политика је спорт и рат је спорт. Основна идеја теорије концептуалних метафора јесте да језик није самостална когнитивна способност, већ је скопчана са другим когнитивним способностима, те да језичке јединице јесу концептуализација нашег искуства. Ауторке су приметиле да су у данашњем политичком говору спортске метафоре скоро формулаичне, али и да обезбеђују оригиналност изражавања. Учено је да се у оквиру домена фудбала могу издвојити више ужих метафора: политичке странке су фудбалски тимови, избори су фудбалска утакмица и правила демократских избора су фудбалска правила. У овом поглављу наглашава се опасност коју овакве метафоре носе јер пре свега служе као средство прикривања извесних аспеката политичке стварности. С једне стране, овакве метафоре истичу спортски дух, атмосферу надметања и сл., али, с друге стране, оне су изузетно родно обележене: фудбал је традиционално мушки домен путем којег се изражава, у овом случају, стратешки и компетитивни карактер политичког деловања и који остаје мушки резерват, у којем је присуство жена непожељно (стр. 32). Оно на шта ауторке не скрећу пажњу при анализи спортских метафора јесте то што се политика не разуме преко сваког могућег домена спорта, већ је овај домен сужен искључиво на оне домене спорта који подразумевају две супротстављене стране. Немогуће је разумети политику преко домена гимнастике или атлетике (могућа пресликавања су тада веома ограничена, тако да не можемо ни говорити о метафори), док је сасвим могуће наћи довољан број изјава и израза који потврђују метафоре типа политички лидери су боксери или избори су фудбалска утакмица и сл.

Друго поглавље бави се односом политике и рата. Ауторке налазе више конкретизација метафоре политика је рат: политичка сцена је ратно поприште, политичке странке су зарабене стране, избори су битка, политичке изјаве су оружје, сарадња између политичких странака је примирје, бирачи су жртве рата. Користећи се метафорама рата, политичари имају у виду подлогу створену путем непосредног искуства са страхотама рата (стр. 40), какву има већина становништа у Србији, а такве реторичке слике, према мишљењу ауторки, не служе убеђивању већ се несвесно употребљавају и последица су непосредног вишегодишњег физичког окружења. Опасност лежи у томе што се према представницима теорије концептуалних метафора Лејкофу и Џонсону метафоре могу користити за конструисање стварности, те тако, тврде ауторке, оваква политичка реторика може бити и предсказивач нелепе будућности.

У трећем поглављу књиге „Метафоричност политичког дискурса – први пример“ разрађује се метафора политичка коалиција је брак, са конкретизацијама типа политичка коалиција је брак из рачуна, политичка коалиција је

ПРИНУДНИ БРАК, ЛОША КОАЛИЦИЈА ЈЕ ЛОШ БРАК, НАЈАЧА ПОЛИТИЧКА ПАРТИЈА У КОАЛИЦИЈИ ЈЕ ЂУВЕГИЈА, ПОЛИТИЧКА КОАЛИЦИЈА ЈЕ СЛОБОДАН БРАК, СКЛАПАЊЕ СПОРАЗУМА СА СТРАНКАМА ВАН КОАЛИЦИЈЕ ЈЕ БРАЧНО НЕВЕРСТВО, РАСПАД ПОЛИТИЧКЕ КОАЛИЦИЈЕ ЈЕ РАЗВОД. Ауторке сматрају да овакве метафоре имају упориште у традиционалним стереотипним улогама мушкарца и жене, те да се и овде, као и код метафора с доменом СПОРТА, крије инсистирање на мушком принципу као вреднијем и доминантнијем у односу на женски принцип када је реч о друштвеним улогама.

Централна тема четвртог поглавља књиге је метафорички склоп *два ока у љави*. Овај склоп доживљава се као језички исказ метафора ДРЖАВА ЈЕ ОСОБА ИЛИ ДРЖАВА ЈЕ ТЕЛО, дакле, онтолошких метафора које се реализују путем персонификације. Доживљавање државе као тела претпоставља постојање надређене метафоре апстрактни систем је људско тело, која подразумева одређену хијерархију анатомских средстава, те се поједини делови тела метонимијски користе у складу са физичким функцијама и уврженим симболичким значајем (стр. 83). Отуда се око повезује са гледањем. У овом поглављу се на основу поменутог метафоричког склопа анализирају државни односи између Србије и Црне Горе: *држава је око, мало око се ошцељује и постојаје независно*, а затим *једно око забија нож у леђа другом оку у љави*. Све поменуте метафоричке склопове разумемо на основу значаја који концепт очи има у нашој култури (уп. изразе *очи су ојледало душе, дајти оба ока за нешто, биши за некога зеница ока* и сл.).

У нетом поглављу ауторке се враћају спортским метафорима. Овог пута су те метафоре ексцерпирани из говора само једног политичара – Зорана Ђинђића. Ауторке Ђинђићеве метафоре сврставају у тзв. реторичке метафоре, дакле, оне које се у политичком дискурсу користе свесно и намерно. Такве су метафоре: ДЕМОКРАТСКА ОПОЗИЦИЈА СРБИЈЕ ЈЕ СПОРТСКИ ТИМ, ВЛАДА ЈЕ СПОРТСКИ ТИМ, А ПРЕМИЈЕР ЈЕ ТРЕНЕР, ЖИВОТ ЈЕ УТАКМИЦА, ГРАЂАНИ СУ АКТИВНИ УЧЕСНИЦИ У СПОРТСКОМ ДОГАЂАЈУ. У овом поглављу истиче се и једна важна дистинктивна црта метафора Зорана Ђинђића у односу на метафоре спорта анализиране у првом поглављу: овим метафорама је бивши премијер покушао да креира једну нову стварност за Србију, која је почивала на заједништву, солидарности, тимском раду, одсуству себичности итд. Дакле, овим се показује како се метафоре са истим изворним доменом могу користити у различите сврхе и за остварење различитих циљева.

Други део књиге обухвата свега два поглавља „Пред европским вратима – Европска унија као садржатељ“ (117–138) и „Путем којим се ређе иде – концептуализација процеса визне либерализације“ (139–158). У ова два поглавља ауторке анализирају когнитивна и лингвистичка средства којима се Европска унија и процес визне либерализације представљају у српским политичким медијима. Значајно је то што се ауторке баве и концептуализацијом Европске уније у другим говорним подручјима и културним срединама, те је шесто поглавље и компаративна студија. У серији метафора чији је циљни домен путовање, ауторке препознају и метафоре типа безвизни режим је путовање, које подразумевају метафоричка укључења *Србија је на раскрсници и појребна нам је добра маја љуша за долазак у Шенген*.

Трећи део књиге има три поглавља: „Природно се подмладите – избор лексике у рекламним огласима у часописима за жене“ (159–172), „Пантери кувају шпагете – наслови у спортској штампи“ (173–194) и „Говор мржње у електронској комуникацији“ (195–213).

Осмо поглавље „Природно се подмладите – избор лексике у рекламним огласима у часописима за жене“ доноси анализу најфреквентнијих именица, глагола и придева у часописима за жене. Овај рад значајан је, између осталог, и због саме методологије, будући да српској лингвистичкој теорији недостају радови о фреквенцији појединих речи, нарочито када је реч о публицистичком стилу. Циљ овог рада у складу је са циљевима критичке анализе дискурса: открити могуће дискурсне манипулације које се испољавају кроз специфичан избор речи. У разматрањима фреквенцијске анализе ауторке говоре о заступљености појединих врста речи, међутим, читалачкој публици ти резултати не говоре много с обзиром на то да нисмо упознати са фреквентношћу тих речи у другим жанровима и стилевима.

У деветом поглављу „Пантери кувају шпагете – наслови у спортској штампи“ ауторке се враћају теорији концептуалних метафора, те анализирају наслове у спортским часописима. Њихова централна тема је метонимија у новинским насловима и оне на основу корпуса дају својеврсне метонимијске формуле карактеристичне за спортске извештаје, вести и репортаже. Како саме кажу, ово поглавље представља допринос расветљавању феномена изразите фигуративности наслова у спортској штампи на српском језику (стр. 194).

Последње, десето поглавље књиге *Јавни дискурс Србије* бави се говором мржње у електронској комуникацији. На самом почетку овог поглавља, ауторке се осврћу на особености електронске комуникације, те у наставку покушавају да анализирају елементе говора мржње чије је упориште управо у специфичном начину комуникације на интернету. Иако се тематски класификују различити облици говора мржње, не уочавају се битнија одступања у употреби језика међу њима: у свим тим облицима подједнако су заступљене псовке, вулгаризми, необична и ненормативна интерпункција, као и нестандартна употреба великог слова.

Ова књига отвара нова питања која се тичу јавног дискурса, доноси модерна теоријска схватања, употпуњују досадашња истраживања односа језика и моћи, али подвлачи и неопходност даљег рада на изучавању тог односа. Надамо се да ће отворити врата проучаваоцима језика како би лингвистичке анализе овог типа добиле своју највећу употребну вредност – освешћивање што шире публике.

Свејлана Стјејчевић

МИЛКА ИВИЋ (1923–2011)

Седмог марта ове године преминула је академик Милка Ивић, по неподјељеном суду компетентних, један од највећих наших лингвиста које смо до данас имали. У овој прилици тешко је и побројати све заслуге и доприносе које је она дала српској и свјетској науци. А сваки избор је мањкав и непотпун. Вријеме и простор, међутим, налажу да се укаже нешто детаљније на неке тачке из дугогодишњег и резултатима изузетно богатог радног вијека академика Милке Ивић. Рођена је у Београду 1923. године у угледној грађанској породици, по завршетку гимназије уписала се 1945. године на београдски Филозофски факултет. Студирала је српски језик и књижевност. Како је на студијама постизала изузетне резултате, академик Александар Белић, њен професор, додијелио јој је стипендију Српске академије наука. Студије је завршила у јуну 1949, а у јесен исте године, заједно са још троје младих колега: Иреном Грицкаг, Павлом Ивићем, будућим супругом, и Иваном Поповићем, примљена је за асистента у скоро (1947) основани Институт за српски језик Српске академије наука. Само стицајем сретних околности што ју је на студијама пратио академик Александар Белић, чијем се неприкосновеном ауторитету нико није могао успротивити, Милка Ивић је добила могућност да се, и поред у то вријеме неповољне чињенице да је потицала из угледне грађанске породице, запосли у водећој научној институцији, гдје се одмах, с пуним радним временом, ангажује на пројектима Института, прије свега на изради великог Академијиног Речника. Докторирала је 1953. године са темом *Значења српскохрватској инструментална и њихов развој*. Објављену дисертацију приказао је њен ментор у XXI књизи *Јужнословенској филологи*, бираним ријечима говорећи и о ауторки и о самој књизи: „М. Ивић добар је и самосталан испитивач. Она лако улази у синтаксичке проблеме и у њима проналази оно што је битно. Она, браће своје мишљење, дискутује са Миклошичем, Потребњом, Бругманом и Делбриком износићи често с успехом своја тумачења према њиховим“ (стр. 288). „Цело излагање Ивићкино носи оригиналне црте“ (стр. 289). „Увек се полази од непосредног односа делова синтагме и показује како се и само значење инструментална на основу тих односа мења. То је црта која се провлачи кроз цео овај рад и која му даје нарочиту вредност. Јер то показује несумњиво правилан метод у синтаксичким испитивањима. По себи се разуме, то не значи да се морамо сложити са свим закључцима које писац износи, јер у односима речи има више момната и испитивачи се могу каткад и не слагати у приписивању већег

пли мањег значаја једном или другом ... Као илустрација тих особина пишчевих речи може послужити нарочито категорија узрока (стр. 69–99). М. Ивић даје ту схематски преглед (стр. 100) категорије узрока. ... Она даље показује како су које од тих категорија замењене доцније у нашем језику и која се од њих и у коликој мери до данас сачувала. И свугде има танане анализе свих момената које прате дане појаве“ (стр. 290). Наравно, у приказу није било мјеста за историју настанка ове дисертације. А ми је знамо из разговора професорке Ивић прво са својим учеником Милорадом Радовановићем за *Књижевну реч* 1985, а касније и с Милошем Јевтићем. И сам писац овога помена имао је прилику да од професорке Ивић слуша ту малу историју кад би се она присјећала како је почињала свој пут у науку.

Радећи у Институту за српски језик на великом Речнику наишла је Милка Ивић на разноврсну и интересантну грађу у вези са значењем и употребом инструментала и предложила академику Белићу наведену проблематику за тему докторске дисертације. „Никако, успротивио се професор; то је сувише тежак задатак, тежак уопште, а поготову за почетнике! Наслов дисертације је он стилизовао, по својој замисли, а ја сам ову под тим насловом пријавила Академији. Чим сам то обавила, почела сам се са страшћу бавити – инструменталом, наравно“ (Милорад Радовановић, „Три питања Милки Ивић“, Предраг Пипер, Милорад Радовановић (ур.), *Лингвистика Милке Ивић*, Београд 2008, стр. 10). Како је реаговао академик Белић кад му је послје три године донијела завршену тезу о инструменталу, сјећала се живо професорка Милка Ивић цијелог живота. Пале су ту и оштре ријечи на рачун њене невјероватне дрскости, али већ сутрадан ствари су се промијениле, јер је професор у току једне ноћи прочитао дисертацију и видио шта она доноси. Докторска теза је свакако имала доста удјела у будућој судбини Милке Ивић као научника. Наиме, и прије одбране дисертације она је у Институту држала предавање из ове проблематике, које је академик Белић објавио у *Гласнику САН* (IV/2, 1952, стр. 324–325) под насловом „О проблему падежне системе у вези са савременим схватањима у лингвистичкој науци“, а у XX књизи *Јужнословенској филолоји* (1953–1954, стр. 191–211) објавила је опширнији рад под истим насловом.

Академик Милка Ивић се цијелог живота бавила падежном проблематиком: написала је око четрдесет радова посвећених синтакси падежа. Синтаксичари их разврставају у неколико група. У једну иду радови који се баве проблемом обавезног детерминатора. Као почетни прилог у тој групи узима се онај који је објављен у *Годишњаку Филозофској факултета* у Новом Саду 1959. године под насловом „Српскохрватски падежни облици праћени одредбом као помоћним морфолошким знаком“. Ове појаву ауторка се дотакла и у дисертацији о инструменталу, а у раду „Из проблематике падежних временских конструкција“, објављеном у XXI књизи *Јужнословенској филолоји* (1955–1956, стр. 165–214), о овом феномену се говори више него што је то био случај у ранијим помињањима, све од времена Ђуре Даничића. У новосадском раду, међутим, проговорено је другачије о обавезној детерминацији – указано је да она има дубљи и шири значај, да се мора промијенити двочлана систематизација падежа у синтаксичким описима њиховим: поред слободних и падежа праћених предлогом, падежи се остварују и праћени обавезним детерминатором који реченици обезбјеђује или граматичност или одговарајуће значење у оквиру граматичне структуре. Први пут је с овом темом професорка

изишла у свијет 1962. године, потпунији рад је објавила 1964. са 9. интернационалног конгреса одржаног 1962. И управо овај рад је уврштен у антологију најзначајнијих радова из структуралне синтаксичке теорије 1972 („Non-omissible Determiners in Slavic Languages“, in: *Syntactic Theory: 1. Structuralist: Selected Readings*, ed. by F. W. Householder – Harmondsworth: Penguin Books, 1972, pp. 135–139).

Сад се треба вратити мало уназад, у вријеме после одбране докторске дисертације. У Београду је 1955. боравио Роман Јакобсон. У разговору с њим о научном подмлатку Белић му је препоручио двоје младих Ивића. У сусрету с Милком разговарало се два сата о проблематици словенских падежа. А кад је пет година касније стигла с Павлом у Америку, изненадила се колико се о њој зна, јер је Јакобсон колегама скретао пажњу на њено учење о падежима. Иако је дошла с циљем да прикупи грађу за своју будућу књигу о историји лингвистике, Јакобсон јој је саопштио да ју је препоручио колегама с Јејлског универзитета да у љетњем семестру држи предавања из славистике. Касније су, на предлог великог Јакобсона, одмах после Чомског, Милка и Павле Ивић држали предавања на универзитету у Токију, а професорка је, по позиву, држала предавања на многим другим престижним универзитетима у Америци и Европи. Посебно треба истаћи допринос који је академик Милка Ивић дала славистичкој науци у Комисији за проучавање граматичке структуре словенских језика при Међународном комитету слависта, у коју је, на предлог чешког лингвисте Богуслава Хавранека и Романа Јакобсона, изабрана 1964. године и у којој је врло активно учествовала пуних двадесет година, а потом се повукла по сопственој жељи¹.

У вријеме кад се бавила синтаксом падежа академик Милка Ивић се бавила и синтаксом глаголских облика у српском језику. Овдје није писала против савјета академика Белића, али ни у складу с његовим учењем. Наиме, сваком синтаксичару је познато да је у проучавању синтаксе глаголских облика преокрет значио Белићев рад „О синтаксичком индикативу и ’релативу““, објављен двадесетих година прошлог вијека. После тога су готово сви српски синтаксичари до краја седме деценије XX вијека радове из синтаксе глаголских облика писали искључиво у оквирима те теорије, што је, може се рећи, водило извјесном застоју у овој синтаксичкој грани, како то често бива. Тек је професор Милка Ивић 1958. године објавила рад „Систем личних глаголских облика за обележавање времена у српскохрватском језику“, у коме проблему синтаксе глагола уопште није приступила са позиција теорије о индикативу и релативу. Наравно, није она ову теорију ни коментарисала, као што ни академик Белић није коментарисао њен рад. Милка Ивић је, дакле, прва показала да ова теорија није свеобухватна, и да се може и другачије приступати изучавању глаголских облика у српском језику. Тек је 1967. године у предговору књизи у којој је сабрао своје радове из синтаксе глаголских облика сарајевски професор Јован Вуковић, такође Белићев ученик, који је, по моме убјеђењу, био и најсретније

¹ О разлогу за повлачење такорећи „без разлога“ из ове комисије говорила је академик Милка Ивић у разговору са Милошем Јевтићем: „Била сам свесна: године које наилазе почеће све брже, све дрскије да крње не само моје физичко, него и духовно биће. Ако човек жели да остане запамћен онакав какав је био, а не онакав какав ће бити, а ја сам баш то желела, ваља му се на време склонити с видика“ – Милош Јевтић, *Ивићеву*, Београд 1998, стр. 24.

руке у примјени Белићеве теорије, јавно рекао да је та теорија постала преуска и да се у изучавању синтаксе глаголских облика мора тражити нови теоријски приступ. У томе тражењу значајан допринос је опет дала академик Милка Ивић својим радовима о глаголским облицима писаним осамдесетих година прошлог вијека, међу којим је најзначајнији онај објављен у њеној књизи *Лингвистички оiledи* (1983) под насловом „Начин на који словенски глагол овременује понављању радњу“. Управо тај рад код нас и у проучавању глагола уводи опозицију референцијално / нереференцијално представљање глаголске радње. Ово се у каснијим истраживањима показало као значајно управо код решавања оних питања у српској синтакси глагола која су доводила до великих неспоразума међу нашим синтаксичарима. А између радова о појединим глаголским облицима у српском језику ја бих овдје посебно поменуо онај о плусквамперфекту. У овом раду је она указала на специфичност овога глаголског облика, који су неки наши синтаксичари више или мање јасно већ били запазили: плусквамперфекат може да исказује такве радње које су се десиле у прошлости чији резултат више није актуелан јер се послје њих догодила нека друга радња која је поништила тај резултат. Међутим, тек је Милка Ивић у цјелини сагледала ту специфичност и дала теоријску основу за њено објашњење. Зато се послје овога рада морало промијенити гледање на овај глаголски облик. Показује се да се српски плусквамперфекат не повлачи из српског језика јер у његовој семантици постоји компонента коју не садржи перфекат; само је његов домен употребе мањи од домена употребе перфекта.

Кад је ријеч о синтакси српског језика, није ништа мањи допринос професора Милке Ивић у изучавању синтаксе реченице. Овај текст би морао бити знатно дужи да би се и у најкраћем поменуо њен допринос у другим областима, у области историје језика, лексичке семантике, затим у изучавању типологије појава у словенском језичком свијету, у изучавању проблема српског стандардног језика.

Зна се да је професор Милка Ивић пошла у Америку да припрема литературу за писање књиге *Правци у лингвистици*, а то што се у Америци сусрела с другим изазовима није ју омело да заврши и тај посао. Написала је планирану књигу, али, стицајем неких околности, у Београду није било издавача заинтересованих за такво дјело. Онда се појавила Државна zaloжба из Љубљане и 1963. објавила књигу на српском језику, а 1983. штампано је већ пето издање. Године 1990. *Правци* се први пут, као шесто (допуњено) издање, штампају у Београду, а 2003. као десето. Књига је, уз то, у свијету објављена на десет језика (два издања на енглеском). Слободно се може рећи да је ово најпревођенија књига једног српског лингвисте, а вјероватно иде и међу наша најпревођенија научна дјела. Професор опште лингвистике Милорад Радовановић примјеђује да је та књига била „најдоступнија и најприкладнија историја лингвистике на многим европским, америчким и другим универзитетима, и то у конкуренцији са такође гласовитим књигама Малмберга, Мунена, Робинса, Лепшија и других, и са њиховим преводима на многе велике и мале језике свијета“ (Милорад Радовановић, „Историја (опште) лингвистике“, у: Предраг Пипер, Милорад Радовановић (ур.), *Лингвистика Милке Ивић*, Београд 2008, стр. 58).

Овом приликом свакако се поново морамо вратити мјесту Милке Ивић у развоју Института за српски језик САНУ. Истина на кратко, мада о томе има шта да се говори, а сам сам последњих петнаестак година био у сретној при-

лици да изблиза пратим ту њену дјелатност, у неким пословима и у својству једног од најближих њених сарадника. Наиме, посебно по одласку у пензију средином осамдесетих година професорка је имала више могућности да сарађује са својом првом кућом. Најупутније је поћи од њеног доприноса издавачкој дјелатности Института. Већ раније она је постала главни уредник *Јужнословенској филолоџи*, реномиране периодичне публикације коју је покренуо њен учитељ Александар Белић. Само прва књига коју је она уредила (XXXI) изашла је за 1974–75. годину, све наредне, а уредила је тридесет две, имале су статус уредног годишњака, након чега је сама пожељела да ту дужност преда млађем члану Уредништва. Академик Милка Ивића потписала је тридесет две књиге *Филолоџи*, а и личним прилозима и стандардима немјерљиво је доприносила одржавању високог реномеа публикације, сврстане међу најугледније у свијету славистике. Први рад у овом часопису објавила је у XVIII, првој послератној књизи, за 1949–1950. годину, а последњи рад је објавила у LXVI књизи за 2010. годину. У *Филолоџу* је она објавила за ових шест деценија око седамдесет радова, међу њима и неке од својих најзначајнијих студија. Посебно треба напоменути да је она у овоме часопису објавила велики број научних критика најзначајнијих дјела која су се појавила у свијету лингвистике у другој половини XX вијека, приближујући тако достигнућа свјетске лингвистичке мисли српској научној јавности. И у овом погледу професор Милка Ивић је наслиједила свога учитеља академника Александра Белића, који је таквим приказима испуњавао књиге *Јужнословенској филолоџи* у своје научно вијеку. Уз то је рецензирала и уредила двадесетак књига у едицији *Библиотека Јужнословенској филолоџи*. И није академик Милка Ивић заслужна само за *Јужнословенски филолоџ* и његову библиотеку; била је сарадник и часописа *Наш језик* преко шездесет година: први рад објавила је у њему још у књизи I/1–2 нове серије, за 1950. годину, а последњи у књизи XLI/1–2, за 2010. годину. У овом часопису је објавила укупно двадесет два рада. У њему је била посебно присутна од 1995. године: у том периоду објавила је петнаест радова. У овоме часопису објавила је она, рецимо, и рад „Узрочне конструкције с предлозима „због, од, из“ у савременом књижевном језику“ (V/5–6, 1953), у коме је утврдила основне карактеристике категорије узрока у српском језику: семантичко поље узрока има два потпоља – директни и индиректни узрок, што се изражава и избором предлога са генитивом. Такође, у овоме часопису је објавила рад „Однос између квалитативног генитива и квалитативног инструментала“ (VII/7–10, 1956), који такође до данас није изгубио на својој актуелности и научној вриједности.

Не смије се заобићи ни податак да је академик Милка Ивић била дугогодишњи рецензент Речника САНУ. У последње двије деценије живота академик Милка Ивић је, као представник САНУ, давала немјерљив допринос у раду и активностима Научног већа и Управног одбора Института. Веома успјешно је обављала и функцију председника Управног одбора. Не заборавља се ни професоркин рад са млађим кадровима: консултације у писању радова, избору и изради магистарских и докторских теза, писању реферата за њихов избор у научна звања и сл. Младима је, по потреби, стављала на располагање и своју богату библиотечку, као и свој углед: њена ријеч отвара је врата свих славистичких и лингвистичких центара у свијету.

Милка Ивић је постала дописни члан САНУ 1976, а редовни 1983. године. Члан Академије наука и умјетности Норвешке постала је 1976, ино-

страни члан Саксонске академије наука и умјетности 1979, а за спољног члана Словеначке академије наука и умјетности изабрана је 1983. године.

У свијету славистике и уопште у свијету лингвистике Милка и Павле Ивић били су најпознатија српска имена током цијеле друге половине XX вијека. Ни слава и могућности великих универзитета, ни примамљиве финансијске понуде богатјих, ни бољи услови за научни рад нису их, међутим, задржали да остану у свијету. Одговори на примамљиве позиве били су увијек исто: наша је дужност да своја знања преносимо својим младим нараштајима. Академик Милка Ивић је на том послу часно и успјешно деценијама истрајавала радећи с невиђеном енергијом и вољом на педагошким, научним, уредничким пословима.

По Божјим законима завршио се животни и необично плодан радни вијек академика Милке Ивић. Националној и свјетској ризници језичке науке оставила је огромно дјело. Оставила је и генерације ученика које није учила само тајнама науке него и томе како се служи научној истини, али и своме роду.

Срејто Танасић

НАШ ЈЕЗИК

ИЗДАЈЕ

ЛИНГВИСТИЧКО ДРУШТВО у БЕОГРАДУ

УРЕЂУЈЕ

ЊИКОЛА ПЕТРОВИЋ

ГОДИНА I БРОЈКА I

БЕОГРАД

1932

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ ОСНОВАН 1947. ГОДИНЕ

Бави се изучавањем српског језика у оквиру пет научноистраживачких пројеката.

1. *Лингвистичка истраживања савременог српског књижевног језика и израда Речника српскохрватског књижевног и народног језика САНУ* један је од најважнијих и најобимнијих дугорочних пројеката српске науке и културе. Речник САНУ је монументално дело науке и културе српског народа и имаће, када буде завршен, прско 30 томова великог формата, са преко 450.000 речи из књижевног језика и народних говора. До сада је изашло 18 томова.

2. Пројекат *Етимолошка истраживања српског језика и израда Етимолошког речника српског језика* подразумева обраду лексичког фонда српског књижног и народног језика и ономастике по принципима модерне етимолошке лексикографије.

3. На пројекту *Обрда старог српског писаног наслеђа и израда Речника црквенословенског језика српске редакције* проучава се и представља старо српско писано наслеђе и сакупља и обрађује лексика из српских средњовековних текстова.

4. Пројекат *Дијалектолошка истраживања српског језичког просјора* обухвата израду *Српског дијалекатског атласа*, наставак сарадње на међународним лингвистичким атласима, израду појединачних дијалекатских речника, као и израду целовитог *Српског дијалекатског речника* и *Српског ономастичког речника*.

5. На најновијем пројекту *Опис и стандардизација савременог српског језика* проучава се савремени српски језик у укупности његових структура и функција на свим језичким нивоима, као и у њиховој узајамној повезаности. Оваква истраживања доприносе томе да, слично другим модерним европским језицима, савремени српски језик буде што исцрпније описан и што боље стандардизован сагласно принципима савремене теорије и праксе језичке стандардизације.

Институт издаје часописе:

Српски дијалектолошки зборник (1905) (заједно са САНУ), у којем излазе резултати испитивања српских народних говора,

Јужнословенски филолог (1913), у којем се објављују научни радови из филологије и лингвистике српског језика и других словенских језика,

Наш језик (1932), који доноси радове из области савременог српског језика, његове књижевне норме и језичке културе,

Лингвистичке актуелности (2000), часопис у електронској форми доноси приказе најновијих књига из области лингвистике, осврте, хронике са научних скупова и симпозијума, ауторферате о магистарским и докторским тезама.

Посебне едисије Института су *Библиотека Јужнословенског филолога* и новопокренута едисија *Монографије*.

Издања се могу набавити непосредно од Института, претплатом, или у књижарама:

Иницијал, Београд, Кнез-Михаилова 35 и

Књижари *Александар Белић*, Београд, Студентски трг 5

Издавач: Институт за српски језик САНУ
Ђуре Јакшића 9, тел. 011/2181-383, 2635-590, факс 2183-175
сл. пошта: isj@isj.sanu.ac.rs

Компјутерска обрада за штампу: Чигоја штампа, Београд
Штампа: Чигоја штампа, Београд

НАШ ЈЕЗИК

Књига XLII

Св. 3–4 (2011)

САДРЖАЈ

Расправе и члапци

Још једном о глаголу <i>требати</i> : теорија, употреба и норма (ДУШКА КЛИКОВАЦ)	3
Структура и значење ироничних фразама у српском језику (МИЛАН ШИПКА)	25
Два сродна реченична конституента – допунски предикатив и предикативни атрибут (АЛЕКСАНДРА МАРКОВИЋ)	29
О лексичким спојевима с именицом <i>мода</i> и придевом <i>модни</i> (ДРАГАНА ЦВИЈОВИЋ)	39

Прикази

Милан Шипка, <i>Стандарднојезичка преиспитивања 3</i> (ДАНИЈЕЛА СТАНИЋ)	47
Милица Радовић-Гешић, <i>Грамањички и линвистички појмовник</i> (МАРИНА СПАСОЈЕВИЋ)	53
Зборник <i>Језички систем и употреба језика</i> (МАРИЈА МИЛОСАВЉЕВИЋ-ТОДОРОВИЋ)	57
Гордана Штрбац, <i>Дојуне комуникативних глагола</i> . <i>Синтаксичко-семантички и лексикографски опис</i> (СВЕТЛАНА СЛИЈЕПЧЕВИЋ)	61
Марина Николић, <i>Сводни рејсјеар ијшања из српске јоворне културе:</i> <i>према језичким саветницима</i> (ИВАНА МАРИНКОВИЋ)	65

In memoriam

Милан Шипка (1931–2011) (СРЕТО ТАНАСИЋ)	67
Академик Асим Пецо (27. јун 1927 – 7. децембар 2011) (ЖИВОЈИН СТАНОЈЧИЋ)	71

ДУШКА КЛИКОВАЦ
(Филолошки факултет, Београд)

ЈОШ ЈЕДНОМ О ГЛАГОЛУ *ТРЕБАТИ*:
ТЕОРИЈА, УПОТРЕБА И НОРМА

Предмет рада је синтаксичко понашање глагола *требати* кад он захтева допуну у виду глаголске јединице, и књижевнојезичка норма у вези с тим понашањем. Ауторка сажима и коментарише главне идеје из досадашње граматичке и нормативистичке литературе о том глаголу, наводећи релевантне примере. На крају предлаже нову норму у вези с њим, отварајући и једно теоријско питање у вези с безличним конструкцијама уопште.

Кључне речи: српски језик, синтакса, глагол *требати*, књижевнојезичка норма, језичко осећање, деонтичка модалност, епистемичка модалност.

1. Увод

1.1. Предмет овог рада је глагол *требати* – понајвише норма у вези с његовим синтаксичким понашањем. Покушаћемо да сажмемо оно што је у литератури досад о томе речено а што сматрамо релевантним, да понегде допунимо детаљима који нису помињани и да изведемо одговарајуће закључке. Служићемо се примерима који су дати у литератури, затим онима из шире верзије *Корјуса савременој српској језика* (www.korpus.matf.bg.ac.rs; скраћеница „ЕК“), као и некима које смо сами забележили.

Пре него што проговоримо о норми у вези с глаголом *требати*, оцртаћемо укратко његову семантику и синтаксичко понашање; на крају рада отворићемо једно шире теоријско питање које ће се у току излагања наметнути.

1.2. За потребе овог рада важна нам је теоријска дистинкција између две врсте норме о којој говори Р. Бугарски (2003). Наиме, једна норма је саставни део сваког језика одн. језичког варијетета и без ње не би било језичког општења; она је несвесна и прећутна и преноси се с колена на колена. Бугарски (2003: 241) описује је овако:

Када би свако говорио и писао како му се када прохте [...], не водећи рачуна о прихваћеним конвенцијама употребе датог језика, комуникација би убрзо престала, а језички систем, суочен са хаосом личног хира и приватних језика, временом би се напросто распао и тако престао да постоји. А ово се ипак никада не дешава – и то управо стога што говорници поседују одређена традицијом и употребом завештана знања о томе шта се и како може рећи у њиховом језику, као и осећање

о томе шта је од чега боље, шта може да служи као узор а шта ваља оценити као одступање од уобичајеног и прихватљивог.

Оваква знања и осећања најчешће нису нигде експлицирана нити кодификована, него су само несвесна, прећутна и имплицитна, као неискан али ванредно делатан део језичке свести колектива, који се преноси с колена на колено. Та свест проистиче из скупа друштвеног употребом потврђених облика реализације могућности садржаних у језичком систему, скупа који се може назвати језичком нормом дате заједнице. Простије речено, норма је оно што се у неком језику може рећи, и онако како се уобичајено каже.

Поврх те норме, стандардизовани језици имају „једну додатну, плански одабрану, стручно кодификовану и друштвено верификовану“ норму (*истио*: 242). Ону прву норму Бугарски назива имплицитном, а ову другу експлицитном.

Јасно је да је у развијенијим друштвима и имплицитна норма унутар себе вишеслојна и некохерентна, да укључује не само неспорна правила него и она око којих се неће сагласити сви говорници, те да је тзв. језичко осећање, које из ње проистиче, подложно променама, понекад несигурно и различито код различитих говорника. Видећемо да је глагол *ѝребайѝи* добар пример за то.

Какав је однос између имплицитне и експлицитне норме? Начелно говорећи, подразумева се да експлицитна норма не треба да буде у супротности са имплицитном – макар са неспорним граматичким правилима (њен задатак и јесте да сачува правила система од промена до којих би, из различитих разлога, могло доћи); с друге стране, такође се зна да се експлицитна норма мења под утицајем измењеног језичког осећања. Као што ћемо видети, глагол *ѝребайѝи* могао би бити добар пример и за то да смер утицаја може бити и обрнут – да експлицитна норма може обликовати језичко осећање.

2. Глагол *ѝребайѝи*: семантичко-синтаксичка скица

2.1. Као што је добро познато, глагол *ѝребайѝи* има у основи два значења.

У првом, означава нечију *ѝоѝребу* за *нечим* / *неким* (неком ствари, бићем или апстрактним појмом који се концептуализује као предмет); тада је појам који има потребу означен у реченици логичким субјектом у дативу, оно што је потребно означено је граматичким субјектом, а глагол *ѝребайѝи* с тим субјектом конгруира (пр. 1, 2 и 3). Оно што је потребно може бити означено и зависном клаузом (пр. 4).¹ Постоји и конструкција у којој је оно што је потребно означено логичким субјектом у партитивном генитиву, појам којем је нешто потребно означен је логичким субјектом у дативу, а глагол *ѝребайѝи* је безличан (пр. 5, 6). Ређе, појам који има неку потребу може бити означен

¹ Пример наводи Хансен (2007: 39), који сматра да глагол *ѝребайѝи* стоји у безличном облику. Међутим, зависна клауза је субјекат реченице, с којим предикат – глагол *ѝребайѝи* – мора да конгруира; али та клауза је такав контролор конгруенције да захтева конгруентну реч у неутралном облику – а то је 3. л. јд. с. р.

граматичким субјектом, а појам који је потребан правим објектом; глагол *џребајџи* опет конгруира са субјектом (пр. 7).

- (1) Требају / Требале су ми неке књиге.
- (2) Шта вам треба / је требало?
- (3) Ко вам треба / је требао?
- (4) Цвијану је требало да поново ради и да се психички одмори у промењеној средини (*Илусџирована џолиџика*).
- (5) Треба ми разних књига.
- (6) Требало му је пажње.
- (7) Шта / Кога требаге?

У другом значењу означава *обавезу остварења неке ситуације* (у питању је типично радња, али може бити и стање); тада се допуњава глаголском јединицом (глаголом, који може имати своје допуне и одредбе).² Кад глагол само именује ту ситуацију а обавеза се ником не приписује, он стоји у инфинитиву (пр. 8). Кад се та обавеза некоме приписује, глагол може да стоји у презенту, при чему се глаголска јединица уводи везником *да* (пр. 9, 10).³

- (8) Треба много (на)учити.
- (9) Марко треба још много да (на)учи.
- (10) Да би положио тај испит, Марко треба много да зна.

У литератури се мање помиње да глагол у јединици која допуњава глагол *џребајџи* може стајати и у резултативном перфекту, који означава прошлу ситуацију чије последице важе у датом тренутку (у примерима које смо пронашли у ЕК тај тренутак се понавља у свевремености):

- (11) Између догађаја у питању и изостанка извршења мора постојати каузална веза: догађај треба да је одузео дужнику могућност испуњења. (ЕК: М. Драшкић и др., *Ујоворно џраво међународне џрјовине*).
- (12) За то време воће треба да је већ припремљено (ЕК: С. Марковић, *Велики народни кувар*).

² Идеја да се глагол *џребајџи* допуњаје глаголском јединицом разликује се од тумачења које даје наша традиционална граматика. Наиме, појам сложеног предиката (Стевановић ³1979: 36–37) имплицира да су допуне глаголу *џребајџи* сами глаголи у облику инфинитива, одн. презента с везником *да*. У новије време Хансен (2007) заступа суштински исто гледиште. Танасић (1995–1996: 49) допуну глаголу *џребајџи* сматра „допунском реченицом“, а Прањковић (2002) конструкцију с глаголом *џребајџи* назива зависнословеном реченицом.

³ Стевановић (³1979: 603–604) помиње и конструкције с инфинитивом којима се обавеза приписује неком лицу: *Ојасна месџа му брзо џреба обилазџиџи, Треба вам се џрџувајџи од усамљених кућа*, с напоменом да оне нису могуће онда кад глагол и иначе има рекцијску допуну у дативу. Такве конструкције, међутим, данас звуче архаично.

2.2. Осим што означава обавезу у стварном свету (тзв. деонтичка модалност), глагол *требаћи* означава и обавезу у домену закључивања (тзв. епистемичка модалност); у овом другом случају постоји обавеза да се – на основу неких знања, података, туђе приче, општег веровања и сл. – донесе неки закључак. Пошто ситуација о којој се закључује може припадати и садашњости и прошлости, могући су и презент и перфекат:

(13) [...] идем да нађем Маму. Она треба да је у кухињи, али нисам сигуран да је онде [...] (ЕК: А. Тишма, *Дневник 1942–2001*).

(14) [...] страху (из кога религија треба да је произашла) [...] (ЕК: В. Јеротић, *Психоанализа, болесћ, стварање*).

(15) Прва је неистина о времену, кад је Милетић у Београд дошао. По Ранковићу треба да је Милетић дошао у Београд почетком јуна. Тако по доласку треба да је био дотични банкет, а сутрадан ка да је био Милетић код кнеза Милана на аудијенцији. Но исказом многобројних сведока констатовано је да Милетић није дошао почетком јуна у Београд, већ 25. маја 1876, и то у четвртак: аудијенција код кнеза пак није била други дан, већ пети дан, у понедељак. Позорница тобожњег банкета треба да је гостионица „Српски краљ“, и то треба да је одржаван тај банкет у соби професора Гершића. Доказано је пак, да је професор Гершић у тој гостионици седио само до Ђурђева 1875 [...] (ЕК: О. Ињац, *Велике адвокатске одбране*).⁴

У следећем пару примера први се може односити и на деонтичку модалност (= „били су обавезни да дођу, али нису“) и на епистемичку (= „претпостављам да су дошли, али не знам сигурно“), а други само на епистемичку:

(16) Прошло је пет. Требало је већ да дођу.

(17) Прошло је пет. Треба / Требало би да су већ дошли.

2.3. Најзад, глагол *требаћи* некад уопште не модализује ситуацију, него је износи као стварну – и то већ остварену. На пример, реченица *Тако је требало да буде* може да се настави и са *...али, нажалост, није било* (кад ситуација није остварена, него је била нпр. само планирана) и са *...и зато више не размишљај о томе* (кад је ситуација остварена и кад глагол *требаћи* значи практично исто што и глагол *мораћи*). Ово друго значење налазимо у

⁴ Коментаришући примере као што су *Мора да смо већ сјишли*, *Мора да се усјавао*, *Требало би да је већ сјишао*, С. Кордић каже да се они „могу тумачити као елиптичне структуре у којима је изостављена допуна у облику инфинитива *бићи*: *Мора бићи... Требало би бићи...*“ и закључује: „То значи да се ни у оваквим примјерима не ради о одступању од уобичајених допуна модалног глагола, и да је *да* плус перфект уствари допуна инфинитива *бићи*“. Ауторка примећује да се таква допуна може јавити само у „инференцијалној“ употреби овог глагола (кад он означава оно што ми називамо епистемичка модалност) (Кордић 1997: 74–75; цитат на стр. 75). Међутим, као што смо малочас видели, глаголска јединица с глаголом у перфекту може допуњавати глагол *требаћи* и онда кад овај означава деонтичку модалност (пр. 1 и 2); тада се глагол *бићи* не подразумева.

реченици С. Јаковљевића (тај пример у другачијем контексту наводи Танасић 1995–1996: 46):

(18) Ко може да убеди ову мајку, да је њен син требало да погине.

Такав случај налазимо и у примерима као што је 19, где је ситуација означена глаголом *шребайи* претходила некој другој ситуацији, као нека врста њеног узрока или омогућивача. Тад глагол *шребайи* стоји у неком глаголском облику који означава прошлост (у пр. 8 то је перфекат, али би био могућ нпр. и приповедачки футур), а друга остварена ситуација означена је зависном клаузом⁵:

(19) То ми је постало јасно после толиких година страћених у трагању за скривеним смислом. Требало је да прођу године и године па да схватим да смисао не могу пронаћи [...] (ЕК: С. Басара, *Фама о бициклистима*). = „Прошле су године и године и тек онда сам схватио [...]“ (= „Требале су ми године и године да схватим / бих схватио [...]“)

3. Експлицитна (књижевнојезичка) норма у вези с глаголом *шребайи*

Књижевнојезичку норму у вези с глаголом *шребайи* прописао је још Вук, у 1. издању Рјечника (1818). Та одредница гласи овако:

1. vonnöthen sein, opus est: „Не треба ми он“ и „не требам њега“ и 2. oportet (ire): треба (ићи).

Дакле, у првом значењу глагол *шребайи* је личан, а у другом безличан.⁶

Идући за Вуком, такву употребу глагола *шребайи* прописивали су и каснији граматичари и нормативисти – Маретић (1924), Јонке (1962–1963), Стевановић (1975), Брабец–Храсте–Живковић²1954.

Једна од последица те норме – која се, пошто је везана за језичку форму, најлакше и уочава и памти – јесте да се може употребити само 3. лице јд. средњег рода – *шреба*, *шребало је*, *шребало би*, *шребаће* и сл. – а да су сви други облици глагола *шребайи* забрањени.

4. Ипак, (и) лични облици

Језичка пракса противила се норми још у Вуково доба и наставила је то да чини до данас. Танасић (1995–1996: 45) наводи примере из грађе за речник

⁵ По врсти је та зависна клауза, чини се, наменска – у оном смислу у ком тај термин употребљава Поповић 1977.

⁶ Како објашњава С. Марковић (1959: 316–317), безлична употреба глагола *шребайи* потиче од безличних конструкција с именицом *шр(и)еба* – а то су *нема / није шребе*, *шреба је / није шреба* – које налазимо често код наших писаца из 19. века; „[...] види се јасно да се према *шреба је* opus est образovalo безлично *шреба* које је под утицајем *шреба је* чувало своју безличност“.

САНУ у којима је он употребљен као личан; у питању су примери из периода од краја 19. века до средине прошлог, из штампе и књижевности. Ево неких:

(20) Кад требамо да се састанемо (Ј. Веселиновић).

(21) Требао сам одговорити (Д. Васић).

(22) Брат му је ... требао у зору да порани и дође (М. Црњански).

(23) Порта је требала гледати да бар српскога кнеза привеже за себе (С. Јовановић).

Танасић (1995–1996: 45) цитира и савремене примере с личним облицима глагола *ѝребайѝи* забележене на телевизији.

М. Стевановић (³1979: 604) резимира тадашње стање у вези с употребом глагола *ѝребайѝи* следећим речима: „Али и поред тога што ту особину [личне облике глагола *ѝребайѝи*] срећемо ево и код врло значајних писаца, граматичари јој се, оштро супротстављају. И уколико се она чешће среће у језичкој пракси, утолико јој се више спори књижевнојезички карактер, не само у школским уџбеницима граматике него и у другим језичким приручницима“. Ипак, Стевановић сматра да за то има разлога, „јер се у народним говорима штокавског дијалекта који чине најужу основу књижевног језика глагол *ѝребайѝи* у значењу *müssen* употребљава безлично“.

5. Безлични облик и хибридни облици у личној конструкцији

5.1. У пракси се јављају и конструкције у којима се налази безлични облик глагола *ѝребайѝи* а које неки нормативисти не прихватају.

Тако се у *Нашем језику* из 1935. критикује следећа реченица:

(24) Он би требало да на суду каже све што зна.

За њу се каже да је „неправилно склопљена“, и као исправна наводи реченица *Требало би да он...* (НЈ 1935). Да је таквих примера било и раније, показује С. Танасић (1995–1996: 46), који цитира два: један Вука Врчевића (*Ми би ѝребало казайѝи ѝѝим мудрим и зенђелим народима ону нашу сѝару ѝријовијејѝку*), а други С. Јаковљевића, који смо већ навели у другом контексту (*Ко може да убеди ову мајку, да је њен син ѝребало да ѝоине*).

П. Ивић (1953: 275–276)⁷ цитира следећи пример:

(25) Сада бих ја требало на тебе да се наљутим.

Затим објашњава због чега је таква конструкција неприхватљива: у њој *ѝребало* „није у складу ни са чим“: говорник је мушкарац, а *ѝребало* је об-

⁷ У самом часопису *Наш језик*, у којем је та поука објављена, стоје само иницијали њеног аутора: П. И. Међутим, С. Марковић (1954: 246) је изричито приписује П. Ивићу.

лик средњег рода; облик *бих* је у 1. л. јд., а *ѝребало* је део безличног облика, који самим тим претпоставља 3. л. једине. П. Ивић констатује да су такве „накарадне“, „наказне“ конструкције настале механичком применом правила да се мора узети безлични облик глагола *ѝребайи*, због чега многи у писању замењују облик *ѝребао* – како би иначе рекли – са *ѝребало*. Ивић закључује да „није довољно лични облик глагола *ѝребайи* заменити безличним, већ је потребно саму *конструкцију* учинити безличном, онако како то захтева исправно језичко осећање“, дакле: *Сада би ѝребало да се ја на ѝебе наљућим* (исто: 275–276; курзив из цитата ауторов). Безлична конструкција, очигледно, подразумева да глагол *ѝребайи* стоји испред субјекта.

Слично томе, С.П. (1955) критикује пример [...] *иако су ови концерѝи ѝребало ... да ѝо свему ѝреѝѝављају једну озбиљну манифестацију ове врсте музике [...]*, коментаришући га на следећи начин: „Очевидно је писац био написао глагол *ѝребайи* у личном облику *ѝребали*, па му је, ваљда, неко поправио на безлично *ѝребало*, али је заборавио да преправи и остали део реченице“, и наводи као исправну следећу формулацију: *иако је ѝребало да ови концерѝи ѝреѝѝављају [...]*. А С. Марковић (1954) критикује пример из штампе *Сасѝављао [је] усѝав којим је власѝ кнежева ѝребало да буде знаѝно оѝраничена* и препоручује ... *усѝав којим је ѝребало да власѝ кнежева буде знаѝно оѝраничена*.

Насупрот наведеним граматичарима, Фекете (2008) као исправно наводи *ми би ѝребало да радимо, ви не би ѝребало да ѝовориѝе*.

Исте конструкције налазе се и у односним реченицама, онда кад је испред глагола *ѝребайи* као предиката односне реченице заменица *који* у функцији субјекта. Тада се среће или безлични облик глагола *ѝребайи* (као у пр. 29, који је Вуков, а налази га Марковић (1950) у речнику Броза и Ивековића), или његов хибридни облик, састављен од радног гл. придева у средњем роду и једини и од персоналног облика помоћног глагола (као у пр. 30, који смо забележили на једном званичном скупу):

(29) Ти си Христос син Божји који је требало да дође на свијет.

(30) [...] за студенте који су тај испит давно требало да положи.

Нормативисти ни у том случају не дозвољавају хибридне облике, али дозвољавају безлични. Св. П. (П. 1956а) примећује да глагол *ѝребайи* није добро употребљен у примерима [...] *неколико ѝесама [...]* *које су ѝребало да буду мало рефлексивније* и [...] *оних који су ѝо захѝевима родбине ѝребало да буду свеѝи*, и препоручује следећа решења: *неколико ѝесама [...]* *које је ѝребало да буду мало рефлексивније*, односно *оних који је ѝо захѝевима родбине ѝребало да буду свеѝи* – дакле, безлични облик иза субјекта *који*. Пецо и Пешикан (1967: 349) реченицу *који су ѝребало да дођу* називају „бесмисленом комбинацијом“ и препоручују *који је ѝребало да дођу* и – формулација на коју другде нисмо наишли – *за које је ѝребало да дођу*. Ови аутори изричито кажу да је боље чак и разговорно *који су ѝребали да дођу* „него вештачко комбиновање једине и множине“ какво налазимо у примеру *су ѝребало*.

5.2. У примерима наведеним у претходној подтачки глагол *йребайи* је стајао у потенцијалу или перфекту. Нормативисти су много мање примећивали да је глагол *йребайи* у личној конструкцији и онда кад се налази иза субјекта а стоји у презенту; штавише, таква употреба се често препоручује као правилна. На пример, уместо *Ми йребамо знати своја имена и имена својих очева* аутор „Језичких поука“ у часопису *Наш језик* (НЈ 1934) препоручује *Ми йреба да знамо [...]*. У једном другом броју истог часописа (НЈ 1935) аутор поука примећује у т. 71. да је реченица *Он би йребало да на суду каже све шйо зна* „неправилно склопљена“, али то исто не примећује у т. 65, где пример *Руковаоц завода йреба да йази [...]* наводи само зато да би реаговао на облик *руковаоц*. Јонке (1962–1963) уместо *Ви йребайте доћи у школу у осам саиши* препоручује *Ви йреба да дођите у школу у осам саиши*; уместо *Ми йребамо йишайи искусније људе* налаже *Ми йреба да йишамо искусније људе*; а међу „правилним“ примерима наводи и *Ја йреба да найишем задаћу вечерас*; *Ти йреба да дођеш у казалишше*. Стевановић (1975: 348) препоручује *Ти йреба да дођеш* (на супрот неправилном *Ти йребаи*), а на другом месту (Стевановић 1967: 242) као правилне наводи примере *Ученик йреба да буде марљив*, *Он йреба да каже кад се враћа*. Идући за Јонкеом, Остојић (1997: 15) не примећује да у примерима *Ти йреба да идеш*, *Он йреба йо да уради* има нечег необичног. Клајн (2003) као пример за безличну употребу глагола *йребайи* наводи *Сви йреба да дођу*.

С. Танасић (1995–1996), који констатује да се данас глагол *йребайи* доминантно употребљава управо у безличном облику и са субјектом, примећује да је у примерима као што је *Марко йреба да йрочиша књиу* ситуација регуларна само наизглед, будући да је у њима глагол *йребайи* употребљен као личан, а не безличан. То се доказује тиме што га је немогуће заменити безличним глаголом *ваљайи* или неком безличном реченицом другог типа: реченице *Марко ваља да йрочиша књиу*; *Марко би било йошребно да йрочиша књиу*; *Марко је неошходно да йрочиша књиу* нису могуће. Он закључује да конструкција као што је *Марко йреба да ошйушује* „припада конструкцијама са личнош употребом овог глагола, и њу треба вратити међу такве конструкције“ (*исшо*: 51).

5.3. Дакле, шта се догодило?

Очито да је норма у вези с безличношћу глагола *йребайи* од самог почетка схваћена на два начина. Први је да безличност глагола *йребайи* подразумева и његов безличан облик и безличну конструкцију. Такво схватање је захтевније (тражи да говорник реченицу коју би најпре спонтано изговорио преиначи тако да глагол *йребайи* стави испред субјекта), стога и мање популарно, а заступају га (у прошлости и данас) више нормативисти него обични корисници језика.

Друго решење, које је мање захтевно и знатно популарније, а примењују га и корисници језика и многи нормативисти (иако га ови други по правилу не експлицирају), јесте да је довољан безлични облик глагола *йребайи* (што ће рећи 3. л. јд. средњег рода), који може да остане и иза субјекта. У презенту они најчешће нуде такво решење.

Корисници језика налазе и треће решење: употребљавајући личну конструкцију, стварају хибридне облике глагола *ѝребайи*, стављајући у лични (конгруентни) облик само помоћни глагол. Нормативисти такве облике по правилу не одобравају.

Одакле, најпре, хибридни облици? Несумњиво одатле што говорник / писац осећа обавезу (поводећи се за својим језичким осећањем) да предикат стави у конгруентан облик са субјектом (исказаним или не); међутим, пошто на личним облицима глагола *ѝребайи*, као и на оним његовим облицима на којима се распознаје род, стоји забрана, он то чини делимично: у одговарајуће лице ставља само помоћни глагол, који је мање упадљив, док радни глаголски придев остаје у дозвољеном облику *ѝребало*.

А одакле безлично *ѝреба* у конструкцијама иза субјекта? Танасић (1995–1996: 50) сматра да су оне настале у пракси, услед великог притиска књижевнојезичке норме, а да су је нормативисти прихватили – најпре прогласивши употребу овог глагола у примерима као што су *Марко ѝреба да куйи књију* безличном.

Да је вероватан разлог за настанак таквих конструкција управо притисак норме а не неки унутрашњејезички разлог, показује њихово одсуство у перфекту: нико – чак ни онај ко каже *ја / ѝи / ми / ви / они ѝреба* – неће рећи *ја је ѝребало, ѝи је ѝребало, ми је ѝребало* итд. (в. и Прањковић 2002: 33–34). Видели смо да се у тим случајевима радије прибегава хибридним облицима, у којима са субјектом конгруира помоћни глагол. Глаголе *ѝребайи* у другим глаголским облицима – на пример футуру првом или футуру другом – нико у литератури и не коментарише, вероватно зато што су у пракси знатно ређи него облици презента или потенцијала; ипак, реченице као *ја ће ѝребайи да дођем, ѝи ће ѝребайи да дођеш* и сл., односно *кад ја буде ѝребало да дођем, кад ѝи буде ѝребало да дођеш* итд. засигурно нико не би склопио.

Међутим, препоруке нормативиста да се *ѝреба* стави у личну конструкцију, као и такви примери из праксе, говоре нам следеће: образованим говорницима српског језика – онима који су били дуже подучавани норми – примери као што су *Ја ѝреба да идем* не парају уши.⁸ Чини се да је то добар пример како се језичко осећање може променити под утицајем књижевнојезичке норме – мада, наравно, не треба занемарити ни чињеницу да је облик *ѝреба* краћи и, стога, говорницима згоднији него облици *ѝребам, ѝребаш, ѝребају* и сл.

⁸ У вези с тим занимљиво је како С. Кордић (1997: 79) описује синтаксичко понашање глагола *ѝребайи*: „1) Када долази с *да* плус презент, глагол је увијек у облику *ѝреба* ако је формом презент: *Треба да учии / да учиие / да уче*. [...] Ако је *ѝребайи* формом перфект, онда се појављује било у облику *ѝребало је* било у облику конгруентном са субјектом допунског глагола: *Требало је више да учи, Требала је више да учи*“. Одговор на питање зашто се лични облици јављају само у перфекту, а не и у презенту, лежи можда у корпусу којим се ауторка користила: она помиње да је то корпус из књиге *Разговорни српскохрватски језик* С. Савић и В. Половине – а тај је корпус настао снимањем разговора образованих говорника српског језика из урбане средине (Савићева и Половина 1989: 2).

6. Врхунац конфузије и један начин да се она реши

Видели смо (т. 4) да се огрешење о експлицитну норму може састојати у томе да се уместо безличног употребе лични облици глагола *требати*. У пракси се, међутим, догађа и обрнуто: да се употреби безлични облик тамо где би уместан био лични. Тако С.П. (1956) наводи, и критикује, следећи пример:

(31) Позоришту је требало изванредан број штатиста (*Политика*, 27. VI 1955).

Новинар је, очигледно, од себе захтевао више него што би то чинио нормативиста. А до које мере влада збрка у погледу пожељних облика глагола *требати*, показују следећи примери, у којима је хибридни облик употребљен тамо где би на месту био безлични (пр. 32 забележио је у филмском титлу Радић 2003: 131, а наводи га у другачијем контексту; пр. 33 забележили смо у штампи):

(32) Требало бих да вас ухапсим.

(33) Ово је један од оних дана кад бих требало да размислим о последицама својих поступака (*Политикин Забавник*, Гарфилд).

Стога се дешава да се глагол *требати* напросто избегава. Није ретко срести образованог човека који – не желећи да размишља о томе да ли је глагол *требати* употребио „правилно“ или не – говори *Појребне су ми нове циљеле* уместо *Требају ми нове циљеле*; има и лектора који систематски избацују све личне облике глагола *требати*, били они легитимни са гледишта експлицитне норме или не. Да то није никакво ново стање, говори нам С. Марковић (1950: 311):

С једне стране, у разговорном језику употреба ових [личних] облика све је чешћа, она узима све више маха – и где треба и где не треба. [...] С друге стране, у књижевном језику, дакле у писању, постоји тенденција искључиве употребе безличних облика – и где мора и где не мора. Тамо где је то немогуће, тј. где би употреба личног облика била на свом месту, он се просто напросто избегне и глагол *требати* замени се другом речју, обично изразом „бити потребан“, да се не би погрешило.

9. Опет о норми: кад безлична конструкција није могућа?

9.1. Неки граматичари наводе примере у којима конструкција с глаголом *требати* не може бити безлична. Први је то учинио С. Марковић (1954: 246–247), који примећује да у односним реченицама у којима је односна заменица у функцији субјекта ред речи не може да се измени; као пример наводи две реченице од истог писца – *Састављао [је] устав којим је власи кнежевска*

*џребало да буде знајно ојраничена и Издао [је] књиу ... која је џребало да џоради у користи кнежева наследној џрава – и констатује да се само у првој ред речи може изменити тако да се створи безлична конструкција: усџав којим је џребало да власиј кнежева буде знајно ојраничена. У другој се то не може, „и увијек је тако кад је у релативној реченици субјекат релативна заменица“. У таквим случајевима „језичко осјећање [се] супротставља граматичкој правилности, тежећи ка личним облицима“: у примерима, нађеним у штампи, као што је *Саслушани су свједоци који је џребало да докажу [...]*, „језичко осјећање тежи ка конструкцијама“ *који су џребали да*.*

Такође, И. Клајн (2003) примећује да је у реченицама као што је *Ево имена људи који су џребали да џоворе* облик *су џребали* погрешан (мисли, наравно, на експлицитну норму) и додаје: „али не би ваљало ни 'који је требало да говоре', јер се не слаже са субјектом у множини“ (Клајн 2003: 226). Као „једини излаз“ он препоручује да се *џребайи* замени неким другим глаголом (нпр. *имаји*, *морайи*). Проблем је, међутим, у томе што *џребайи* и *морайи*, одн. *џребайи* и *имаји* обично не значе исто (па се већ у наведеном примеру *џребайи* не може заменити тим другим глаголима а да се значење не промени).

Односне реченице као један од случајева у којима се правило о безличности глагола *џребайи* „не да лако спровести“ Клајн помиње и на другом месту (2004: 149), наводећи пример *Ту су сви они који су џребали да дођу*. Клајн препоручује следеће:

Принуђени смо, дакле (насупротив старијим нормативним граматикама које овакве случајеве углавном нису ни имале у виду), да допустимо и личне облике глагола **требати** у случајевима када је овај у прошлом времену или кондиционалу и када му субјекат претходи (где се под субјектом подразумева и релативна заменица). При том морамо имати на уму да је ово изузетак од општег правила и да ћемо му прибегавати само када нема никакве могућности да се употреби безлична конструкција.

Остаје нејасно, међутим, због чега случајеве кад субјекат претходи глаголу *џребайи* који се налази у презенту треба третирати другачије него оне у којима он стоји у перфекту или потенцијалу.

9.2. Клајн (2004) помиње још један случај кад је личне облике глагола *џребайи* тешко заменити безличним – а то је кад тематско-ремаатски односи захтевају да субјекат дође на почетак реченице, као у следећем примеру:

(34) Ми нисмо требали да дођемо, али смо ипак дошли.

Такав би био и пример који наводи С. Танасић (1995–1996: 49), с коментаром да „постоје случајеви када комуникативни циљ захтева личну употребу глагола *џребайи*“:

(35) Петар ће сада поћи, а Марко треба да сачека другове.

9.3. Марковић (1954: 250) наводи да глагол *шребайи* мора бити личан и кад се нађе у напоредној конструкцији с неким другим модалним глаголом, као што је у Давичовом примеру *Није урадила оно што је могла, шребала*. Ево неких примера и из нашег корпуса:

(36) [...] не чиним ли нешто што не бих смела и требала учинити? (ЕК: Б. Ћосић).

(37) [...] јер је заиста то био онај тренутак кад је Црква могла да каже своју реч и требала да каже своју реч [...] (ЕК: *Православље*).

(38) Ово је политичка одлука за коју су депутати добили задатак и они су и требали и морали да донесу овакав акт (ЕК: *НИН*).

9.4. Глагол *шребайи* често се допуњује и инфинитивом, када мора бити личан, јер тада једини он у реченици носи податак о лицу субјекта. Граматичари традиционално такву конструкцију забрањују, прописујући безличне облике глагола *шребайи* и конструкцију *да* с презентом: нпр. уместо *Не шребайе се журији* – *Не шреба да се журије* (Ковачевић 1957–1958: 106) (в. и Јонке 1962–1963; Стевановић 1967: 242).

Неки аутори осећају, међутим, отпор према таквом решењу: Марковић (1954: 248–249) каже да се реченице као што је *А кад је шребао реулисати свој радни однос* „могу подвргнути [sic!] граматичкој правилности“, али да би се тад инфинитив морао заменити конструкцијом *да* + презент, што би било наметање те конструкције на рачун инфинитива.

У вези с тим, Марковић (1954: 250) сматра да глагол *шребайи* мора бити личан и онда кад треба аутентично приказати говор књижевних јунака који потичу из крајева у којима се употребљава инфинитив, а не конструкција *да*+презент. Тако је у примеру из Ћопићевог романа *Пролом*, у којем сељак каже: *А што сте ударили на силу, кад нијесте били кадри издржати?! Нијесте шребали ни зайочињати...!*

10. Захтеви за новом нормом

Предлози, па чак и захтеви да се уведе нова норма у вези с глаголом *шребайи* чули су се више пута. С. Марковић (1954) констатује да је „безличност глагола *шребайи* већ знатно поколебана“ и закључује: „[...] наша нормативна граматика мора се позабавити питањем да ли се употреба личних облика глагола *шребайи* може и даље проглашавати апсолутно неправилном“ (стр. 249, одн. 252). С. Ковачевић (1957–1958: 106) још је експлицитнији: за примере *Не шребайе се журији / да се журије*, *Требао си казати / да кажеш*, *Њејова је сесјра шребала да се уда*, какве „све чешће чујемо“, каже: „Против таквих конструкција не буни се наш осјећај за конгруенцију, па зашто да их онда не озаконимо“.

С. Танасић (1995–1996: 52) сугерише „признавање статуса у стандардном језику и конструкцијама са личном употребом овога глагола у случају када он тражи глаголску допуну“. А Остојић (1997: 18) истиче потребу за „озбиљним кодификаторским захватом“ у вези с глаголом *шребайи*.

Сви ови аутори су под променом нормe подразумевали признавање личних облика глагола *џребайџи*; али шта ћемо са безличним облицима у личним конструкцијама, које су, као што смо видели, неприхватљиви са гледишта граматике (имплицитне нормe), али уобичајени и прихваћени чак и од стране неких нормативиста?

11. Још мало теорије: како изгледа безлична конструкција?

Видели смо да безлична конструкција предвиђа да глагол *џребайџи* дође испред субјекта, што граматичари некад износе експлицитно, а некад помоћу примера: нпр. не *Бразилијанци су џребали да џобеде*, него *Требало је да Бразилијанци џобеде* (Марковић 1950: 315); не *Сада бих ја џребало на џебе да се наљуџим*, него *Сада би џребало да се ја на џебе наљуџим* (Ивић 1953: 276); не *Жена је џребало да донесе млијeko у освиџ зоре*, него *Требало је да жена донесе млијeko у освиџ зоре* (Јонке 1962–1963: 157); не *И они џребају да дају свој део*, него *Треба и они да дају свој део* (Клајн 2004: 149) итд. Наиме, граматичари подразумевају да глагол *џребайџи*, кад се нађе иза субјекта, с тим субјектом мора да конгруира (Ивић 1953: 275; Клајн 2003: 226; Клајн 2004: 149); а ако то образлажу, позивају се на „осећај за конгруенцију“ (Ковачевић 1957–1958: 106), односно „језичко осећање“ (Марковић 1954: 246). Да то исто подразумева и већина говорника српског језика (укључујући и оне образоване и добре стилисте), показује употреба глагола *џребайџи* као личног.

Испред глагола *џребайџи*, међутим, могу доћи сви остали реченични чланови осим субјекта. Ево неких примера са правим објектом испред глагола *џребайџи* које наводи Танасић (1995–1996: 50–51), уз напомену да се такве реченице „јављају сасвим регуларно“:

(39) Јер је све оно требало упамтити (Д. Васић).

(40) Вишегодишње биљке треба редовно чистити (*Полиџика*, 21. VII 1995).

То, заправо, значи да језичко осећање на које се лингвисти позивају подразумева следеће правило: ако се глагол нађе иза субјекта, он се осећа као предикат *џој субјекџа*, и не може бити предикат више, безличне клаузе.

Да ли, међутим, то правило важи увек?

У безличним конструкцијама се употребљавају многи глаголи, међу њима и *изгледаџи* и *чиниџи се*. У ЕК смо наишли на примере у којима су они употребљени у безличном облику а стоје иза субјекта, неиздвојени и праћени везником *да*. Са глаголом *изгледаџи* има свега три примера, и то само кад он стоји у 3. л. јд. презента – управо тамо где лични и безлични облик изгледају исто и управо онако како се то десило и с глаголом *џребайџи*:

(41) [...] он изгледа да те воли, а и ти њега (ЕК: Т. Харди, *Незнани Цуд*).

(42) [...] а он изгледа да уопште више не дише (ЕК: М. Ђурђевић, *Убиство у Академији наука*).

(43) Па Паша је њу напустио. А она изгледа да је дошла за њим из провинције и чекала га у свом стану [...] (ЕК: М. Миланков, *Незнанка*).

Са безличним *чини се да* иза субјекта има много више примера (овлашним прегледањем ЕК добили смо неколико десетина). Навешћемо три, уз напомену да су ствари у пр. 28 отишле и корак даље – али опет стопама глагола *ћребаћи* – пошто субјекат стоји у 3. л. мн., где се лични и безлични облик глагола не подударају. Међутим, треба истаћи и да примере са редом речи по моделу *Он / Она се чини да ...* нисмо нашли, што значи да се израз *чини се да* узима као окамењен:

(44) Наредни одломак чини се да почиње једном самосталном реченицом [...] (ЕК: Д. Киш, *Час анатомије*).

(45) Наслеђе, као чинилац развоја, чини се да је врло давно запажено [...] (ЕК: Ж. Требјешанин, *Представа о дејствију у српској култури*).

(46) Иако је човек другачији од свих бића, окрутни закони опстанка чини се да у људском свету долазе до посебног изражаја (ЕК: *Полијика*, 2000).

Да ли се и безлични облици *ћреба / ћребало би* могу посматрати као окамењени и на основу тога дозволити после субјекта? Управо то сматра Прањковић (2002: 34): „устаљени модални изрази типа *ћреба да, ћребало је да, ћребаћи ће да*“ могли би се допустити иза субјекта; међутим, такве реченице би биле „стилски изразито обиљежене (као ’књишке’, понешто ’уштогљене’, недотјеране и сл.)“ (Прањковић 2002: 34). У тим случајевима ред речи би морао бити управо такав: не *Сестира је ћребало да највише задаћак*, него *Сестира ћребало је да највише задаћак* (истио: 35).

Рекли бисмо, међутим, да би ово правило још више компликовало ионако замршену употребу глагола *ћребаћи*, те да би га било боље избећи – утолико пре што изрази као *чини се да* нису нити чести нити имају семантику блиску глаголу *ћребаћи*.

Остаје још једна могућност: да је језичко осећање допустило да субјекат дође испред глагола *ћребаћи* на исти начин на који то могу други реченични чланови, да би се експлицитно означио као тема реченице. Слично питање поставља и Танасић (1995–1996: 49): „је ли ово, можда, само субјекат глагола у позицији допунске реченице помјерен на почетак сложене реченице?“. Међутим, он одмах одбацује такву претпоставку, јер „ако би се у реченици: Марко *ћреба да* прочита књигу – субјекат *Марко* прихватио као субјекат глагола *ћрочића* а глагол *ћреба* третирао као безличан, онда би морала постојати могућност образовања идентичне реченице са глаголом *ваљачи*“ – али реченице као што су *Марко ваља / би ваљало да ћрочића књићу* „нису прихватљиве“.

Међутим, занимљиво је да С. Танасић (1995–1996: 50) констатује да „постоји један случај када се именска ријеч у облику номинатива на почет-

ку сложене реченице са безлично употријебљеним глаголом *џребати* може сматрати за субјекат допунске реченице“ и наводи следеће примере:

(47) Прва група требало би да буде распоређена (Студио Б, 7. 7. 1995).

(48) Ти основни циљеви треба да буду омогућени (*Ослобођење*, 24. 3. 1970, 5).

(49) Иако неопходна, ревизија нормe књижевног језика треба да се врши опрезно (*Наш језик*, 22/1–2, 8).

Уз напомену да се такви примери не налазе у грађи за речник САНУ, што нам говори да је та појава „новијег датума“, аутор коментарише да „језик није дозвољавао“ да се испред глагола *џребати* нађе субјекат зависне пасивне реченице, те да се у таквим случајевима он употребљавао у личном облику (*истио*: 51). Он, такође, сугерише аналогију према активним облицима истих реченица, у којима би испред глагола требати стајао објекат: *Те основне циљеве џреба омоућити* (*истио*: 50).

О питању да ли се пр. 47 и 48 начелно разликују од примера из т. 5.1, могло би се дискутовати, а у пр. 49 глагол *џребати* би могао бити и у личном облику; суштина је у томе да се на то питање не може одговорити објективно, јер је интерпретација облика глагола *џребати*, као и природе читаве конструкције (лична или безлична), по природи субјективна: зависи од фамозног језичког осећања. А примери 41–46, иако их већина говорника нашег језика вероватно не би оценила као најсрећније, наводе на помисао да се с тим језичким осећањем нешто догађа на наше очи.⁹ Ипак, сматрамо да оно и даље претежно тражи да глагол *џребати* у положају иза субјекта с њим конгруира; другим речима, да је немогућност да се каже *ја је џребало*, *ја ће џребати*, (*кад*) *ја буде џребало* аргумент далеко јачи него (још увек) спорадична појава неких окамењених безличних конструкција иза субјекта.

Дужни смо да поменемо још један евентуални аргумент за безлично *џребати* иза субјекта: епистемичко *морати* јавља се и као безлично *мора* иза субјекта, који може бити било ког лица (мада то, наравно, није неопходно – како показује и пр. 51). Ево неколико примера из ЕК:

(50) Мислите, да бушимо рупе у земљи у нади да ћемо наћи нафту? Ви мора да сте луди (ЕК: *Економист џаџазин*).

⁹ Прањковић (2002: 33) сматра да се иза безличне употребе глагола *џребати* иза субјекта крије једно теоријско питање. Он каже: „конструкције типа *Жена је џребало да донесе млијеко* некоректне су не (само) због конгруенцијске збрке [...] него зато што се таквим пермутирањем компонената главни дио субординиране структуре (зависносложене реченице) смјешта унутар зависнога, а такве преоблике нису структурно законите и не сусрећу се ни у једном типу зависносложених структура“, а у фусноти допуњује: „Стога је некоректно и неовјерено, на примјер: **Будући да сие дошли, нисие нас нашли, џрије заказаној времена* или **Кад је ујледао, није ни џоздравио, џролазника на суйројној сџрани улице*“. Међутим, тврдња је очигледно прејака: не само што се главни део структуре може уметнути у зависни као издвојен (*Он је, кажу, добар човек*) него се, као што смо видели, испред глагола *џребати* могу наћи други реченични чланови осим субјекта (пр. 39, 40). Поврх тога долазе и примери као што су 47–53 – а вероватно и други случајеви. Читав проблем, заправо, остаје да се испита.

(51) У једном тренутку ми је рекао: „Ти мора да пишеш песме?“ Вајкао сам се који тренутак, па признао. „Мора да их имаш у џепу или их знаш напамет!“ (ЕК: С. Раичковић, *У друштву ђесника*).

(52) Како са њима причате, мислим на ком језику причате са баком? На француском, каже она. А тако... они мора да су онда давно отишли из Србије? Да, после рата (ЕК: *Полиџика*).

(53) Безазлено је приметила да ја мора да сам завршио драму чим се тако безбрижно шеткам (ЕК: *Полиџика*).

Међутим, у ЕК нисмо наишли ни на један пример са глаголом *џребаџи* грађен по моделу примера са глаголом *мораџи*. Друго: безлично *мора* иза субјекта у значењу епистемичке модалности обавезно је (*Ти мораш да џишеш џесме* и сл. не означава више епистемичку, него деонтичку модалност),¹⁰ а безлично *џреба* није (нпр. чује се и *Они џреба да су већ дошли* и *Они џребају да су већ дошли*).

12. Нова норма?

12.1. Нову норму, која први пут подразумева и личне облике глагола *џребаџи*, предложио је П. Пипер (2005: 640–641). Он каже следеће (нумерација примера је његова):

Ако је тај пунозначни глагол (уз који стоји модални глагол *џребаџи*) у облику *да*-конструкције, он се скоро увек употребљава безлично (36) [*Треба да џочнем*]. Изузетак чине случајеви када је глагол *џребаџи* у прошлом времену или у потенцијалу. Тада је уместо безличног облика глагола *џребаџи* (38), (39) боље употребити лични глаголски облик (40), (41) или ставити безлични облик глагола *џребаџи* на почетак реченице (42), (43). Уп.

(38) ?Ја сам требало да почнем.

(39) ?Ја бих требало да почнем.

(40) Ја сам требао да почнем.

(41) Ја бих требао да почнем.

(42) Требало је да ја почнем.

(43) Требало би да ја почнем.

Овде неколико речи коментара. Најпре, није јасно да ли исказ да се пунозначни глагол „скоро увек употребљава безлично“ треба схватити као констатацију о постојећем стању или као пропис; израз „скоро увек“ упућује на

¹⁰ Хансен (2007: 40) примећује да су такви случајеви маргинални за категорију модалних глагола, јер се ови тада приближавају реченичним прилозима – што је начин на који су постале речи *можда* и *ваљда*.

оно прво, а препорука која следи указује на друго. Ако је констатација, видели смо да се не може сматрати сасвим тачном; ако је пропис, није јасно зашто се односи само на перфекат и потенцијал, не и на презент. Друго: занимљиво је да се реченице у пр. 38 и 39 проглашавају (знаком питања испред њих) дискутабилним, а не и сасвим неприхватљивим – каквим су их сматрали досадашњи граматичари.

Пропис да се глагол *џребайџи* може наћи и као личан важи и за случајеве кад је пунозначни глагол у инфинитиву, па су могући и *Треба џочейџи* и (у западном делу српског говорног подручја) *Требаџи џочейџи* (Пипер 2005: 641).

П. Пипер (2005: 645) предвиђа и безлични и личне облике глагола *џребайџи* и за епистемичку модалност (нумерација примера је његова):

- (80) Требало је да је досад стигао.
- (81) Требало би да је досад стигао.
- (82) Требао је досад стићи.
- (83) Требала је досад стићи.
- (84) Требала је досад да стигне.

Међутим, у напомени каже следеће: „Најширу употребу имају безлични облици глагола *џребайџи* у значењу оцене садржаја пропозиције као врло вероватног“.

Ову констатацију би свакако требало испитати на примерима. Од десетак примера за епистемичку модалност на које смо ми наишли, у половини је глагол *џребайџи* експлицитно лични (субјекат реченице се налази испред њега). Чини се да је сигнал за епистемичку модалност другачији, а не безличност глагола: презент одн. потенцијал глагола *џребайџи*,¹¹ заједно са перфектом пунозначног глагола, практично стављају до знања да је реч о епистемичкој модалности; у том случају глагол *џребайџи* начелно може бити и личан и безличан. Као што смо навели и на почетку рада, ако је глагол *џребайџи* употребљен у перфекту (као у нашем пр. 6, или у пр. 84 код П. Пипера), модалност се може схватити и као деонтичка и као епистемичка, а глагол *џребайџи* и тада може бити и личан и безличан.

12.2. Из т. 5 и 6 јасно је да је језичко осећање несигурно и помућено балансирањем између имплицитне и експлицитне норме. Да би се такво стање превладало, нова експлицитна норма морала би да буде једноставна, а то значи и доследна у том смислу што не би правила разлику између различитих глаголских облика у којима стоји глагол *џребайџи*, по цену да иде и против устаљених обичаја. Та норма би изгледала овако:

1) Кад захтева допуну у виду глаголске јединице, глагол *џребайџи* може стајати и у личним облицима (*џребам, џребаш, џреба, џребамо, џребаше,*

¹¹ Пример *Требало је да је досад сџиџао* (пр. 80 код П. Пипера) за наше језичко осећање је на граници прихватљивости, а ни претраживањем електронског корпуса нисмо добили ниједан сличан. Неупоредиво обичнији био би презент, одн. потенцијал (овај други говорник би употребио да би ублажио свој суд): *Треба / Требало би да је досад сџиџао*.

шребају; шребао сам, шребала си, шребао је...; шребао бих, шребала би, шребали бисмо...; шребаћу, шребаћеш, шребаће...; (кад) будем шребао, (кад) будеш шребала...) и у безличном облику (*шреба, шребало је, шребало би, шребаће, буде шребало*).

2) Кад стоји испред субјекта, може бити и безличан (*Треба да ићи одеш шамо, Требало је да ићи одеш шамо, Требало би да ићи одеш шамо*) и личан (*Требаш ићи да одеш шамо, Требала си ићи да одеш шамо, Требала би ићи да одеш шамо*).

3) Кад се налази иза субјекта, мора стајати у личном облику (*Ја шребам да идем, Они шребају да иду, Ја сам шребала да идем, Они су шребали да иду, Ја бих шребала да идем* итд.; *човек који је шребао да иде, људи који би шребали да иду*).

4) Испред безличних облика глагола *шребайи* могу стајати други реченични чланови осим субјекта (*Њеџа шреба да видим сушра; Сушра шреба да ја видим; човек која је шребало је ујознаш; човек о коме би шребало да разговарамо*). Наравно, и у тим случајевима могу се употребити лични облици (*Њеџа шребам да видим сушра; Сушра шребам да ја видим; човек која си шребала да ујознаш; човек о коме бисмо шребали да разговарамо*).

То би значило да би били правилни и облици *Треба да идем, Треба да идеш, Треба да иду* и сл. и *Требам да идем, Требаш да идеш, Требају да иду* – зависно од тога где би говорник ставио субјекат: у првом случају то би морало бити иза *шреба*, у другом испред. Пошто се, наравно, то не може знати, та два низа облика практично би функционисали као дублети, све док у пракси не превлада један.

13. Да ли безлични облик и лични (персонални) облици глагола *шребайи* значе исто?

Досадашња разматрања глагола *шребайи* нису узимала у обзир евентуалне семантичке разлике између његовог безличног и личних облика. При томе треба имати у виду да тај глагол означава две врсте обавезе: ону која проистиче из постојећег плана, и ону коју говорник субјективно приписује некоме. Другим речима, *шребайи* означава или оно што се очекује (што сви очекују) или оно што говорник лично очекује.

Чини се да се та семантичка разлика може донекле везати за различите облике глагола *шребайи*. На пример, реченица *Треба / Требало би да министар данас поднесе оставку* пре би означавала очекивање да се ситуација одигра (јер је тако планирано, најављено и сл.), а реченица *Министар шреба / би шребао данас да поднесе оставку* подједнако би могла да значи и такво очекивање и обавезу коју министру налаже говорник (јер сматра да би он из неких разлога био дужан да то учини). Да су лични облици глагола *шребайи* легитимни, можда би се та разлика и јасније оцртавала.

14. Зашто је *џребаџи* постао (и) лични глагол?

Поред тога што се лични облици глагола *џребаџи* у неким конструкцијама и прагматичким околностима не могу избећи и што је глагол *џребаџи* личан у другом свом значењу (тј. кад означава потребу), релевантна могу бити још бар два разлога.

1) С. Ковачевић (1957–1958: 106) сматра да је у питању аналогија према глаголу *мораџи*, „јер је често незнатна разлика у значењу глагола *мораџи* и *џребаџи*“,¹² па је према *Не мораџе се журиџи* настало и *Не џребаџе се журиџи*, а према *Није морао (морала) долазиџи* – *Није џребао (џребала) долазиџи* / *да долази*.

Иако је у датом примеру употребљен инфинитив, јасно је да аналогија постоји и кад је употребљен презент с везником *да*: *Треба да идем* према *Морам да идем* и сл.

С друге стране, треба запазити да је глагол *ваљџи*, чије значење такође може бити блиско значењу глагола *џребаџи*, у том значењу увек безличан.

2) С личним обликом може да се употреби инфинитив, што је релевантно за говорнике који инфинитив осећају обичнијим од презента с везником *да*.

На пример, С. Марковић, коментаришући реченицу *Требамо знаџи да бисмо усџели*, каже да је реченица са безличним *џреба* мање прецизна од оне са личним обликом *џребамо*, „јер се лице сазнаје тек из зависне реченице *да бисмо усџели*“ (1954: 249–250). Чини се, међутим, да овде није само реч о непрецизности: реченица не значи исто са личним и са безличним обликом глагола – јер *џребамо знаџи* експлицитно, а *џреба знаџи* само контекстуално обавезу приписује групи људи означеној заменицом *ми*.

Инфинитиву се понекад можда прибегава и из стилских разлога – да би се избегло понављање презента с везником *да*. Тако је могао учинити С. Јовановић у пр. 54 (преузетом из Танасић (1995–1996)):

(54) Порта је *требала* гледати да бар српскога кнеза лично привеже за себе (С. Јовановић).

¹² Он сматра да аналогија делује и у обрнутом смеру: „[...] у говору, нарочито у источним крајевима, налазимо повођење глагола *мораџи* за глаголом *џребаџи*, на пр. *Не мора* (мј. *не мораџе*) *да се журиџе* према *Не џреба да се журиџе* или *Ми мора* (мј. *морамо*) *да идемо заједно* према *Ми џреба да идемо заједно*“ (Ковачевић 1957–1958: 106). Ово је, свакако, посебна тема; Радић (2003: 138) обезличене облике глагола *мораџи*, *моџи* и (ређе) *смеџи*, заједно са императивним конструкцијама са *немој* и за 1. и за 2. лице, сматра балканизмима. Могуће је, такође, да је безлични облик глагола *мораџи* подстакнут и његовим обликом *мора* за епистемичку модалност, који је, као што смо видели, чест.

ЛИТЕРАТУРА

- Брабец–Храсте–Живковић ²1954: Ivan Brabec, Mate Hraste, Sreten Živković, *Gramatika hrvatskosrpskoga jezika*, Zagreb.
- Бугарски 2003: Ranko Bugarski, *Uvod u opštu lingvistiku*, Beograd: Čigoja štampa / XX vek.
- Вук 1818: Вук Стефановић Караџић, *Српски рјечник*.
- Ивић 1953: П[авле] И[вић], тачка 3 „Језичких поука“, *Наш језик*, IV, н. с., 5–6, стр. 275–276.
- Јонке 1962–1963: Ljudevit Jonke, „Синтактичке погрешке у веzi с глаголом ’требаћи’“, *Језик*, X: 5, стр. 1962–1963, 156–158.
- Клајн 2003: Иван Клајн, *Речник језичких недоумица*, Београд: Српска школска књига.
- Клајн 2004: Иван Клајн, „О склопу реченице“, [у књизи] П. Ивић, И. Клајн, М. Пешикан, Б. Брборић, *Српски језички њручник*, Београд: Београдска књига, стр. 139–164.
- Ковачевић 1957–1958: Slobodan Kovačević, „Glagol ’trebati’“, *Језик*, VI: 4, стр. 105–106.
- Кордић 1997: Snježana Kordić, „Употреба глагола *ћребаћи*“, *Научни сасћианак славистиа у Вукове оане*, 26/2, стр. 71–81.
- Маретић 1924: Tomislav Maretić, *Hrvatski ili srpski jezićni savjetnik*, Zagreb: JAZU.
- Марковић 1950: Св. Марковић, „О употреби личних и безличних облика глагола *ћребаћи*“, *Наш језик*, I. н. с., 7–8, стр. 311–317.
- Марковић 1954: Св. Марковић, „Да ли је употреба личних облика глагола *ћребаћи* неправилна?“, *Књижевности и језик у школи*, I: 4, стр. 245–252.
- HJ* 1934: Тачка 96. „Језичких поука“, *Наш језик*, II, стр. 120.
- HJ* 1935: Тачка 71. и 65. „Језичких поука“, *Наш језик*, III: 4, стр. 123.
- Остојић 1997: Бранислав Остојић, „Још о конструкцијама с глаголом *ћребаћи*“, *Српски језик*, 3/1–2, стр. 15–18.
- Пецо и Пешикан 1967: Asim Peco, Mitar Pešikan, *Informator o savremenom književnom jeziku sa rećnikom*, Beograd: Mlado pokolenje.
- П. 1955: Св. П., тачка 13. „Језичких поука“, *Наш језик*, VI, н. с., 7–10, стр. 292.
- П. 1956а: Св. П., тачке 5. и 9. „Језичких поука“, *Наш језик*, VII, н. с., 3–4, стр. 126–127 и 127–128.
- П. 1956б: Св. П., тачка 7. „Језичких поука“, *Наш језик*, VII, н. с., 5–6, стр. 196.
- Пипер 2005: Предраг Пипер, „Модалност“, [у књизи] *Синћиакса савременоћа српскоћ језика (ћпросћа реченица)* (ред. М. Ивић), Београд: Институт за српски језик САНУ / Београдска књига / Матица српска, стр. 636–649.
- Поповић 1997: Љубомир Поповић, „Зависносложене реченице за исказивање ексцесивности“, *Наш језик*, XXIII: 1–2, стр. 21–29.
- Прањковић ²2002: Ivo Pranjković, „Упораба глагола *trebati*“, [у књизи] *Hrvatska skladnja*, Zagreb (2. izdanje), стр. 31–35.
- Радић 2003: Првослав Радић, „О два аспекта балканизације српског књижевног језика“, *Јужнословенски филолоћ*, LIX, стр. 105–152.
- Савићева и Половина 1989: Svenka Savić, Vesna Polovina, *Razgovorni srpskohrvatski jezik*, Novi Sad: Filozofski fakultet.
- Стевановић 1967: Михаило Стевановић, „Облици другог дела сложеног предиката као допуне безлично употребљеног глагола *ћребаћи*“, *Наш језик*, XVI: 4, стр. 127–243.

- Стевановић 1975: Михаило Стевановић, *Савремени српскохрватски језик, I – Увод, Фонетика, Морфологија*, Београд: Научна књига, 1975.
- Стевановић ³1979: Михаило Стевановић, *Савремени српскохрватски језик, II – Синтакса*, Београд: Научна књига (3. издање).
- Танасић 1995–1996: Срето Танасић, „О употреби глагола *требаћи*“, *Наш језик*, XXX: 1–5, стр. 44–52.
- Фекете 2008: Егон Фекете, „Како ’би требало’ са ’требати’“, [у књизи] *Језичке доумице – књ. прва*, Београд: Београдска књига.
- Хансен 2007: Björn Hansen, “A morpho-syntactic typology of constructions with modals in Serbian”, [у зборнику] *Синтаксичка истраживања (дијахроно-синхрони план)*, Нови Сад: Филозофски факултет у Новом Саду, стр. 31–43.

S u m m a r y

Duška Klikovac

REVISITING THE VERB *TREBATI*: THEORY, USAGE AND NORM

The paper deals with the syntactic behaviour of the verb *trebati* ‘need / should / ought to’ in the cases when it requires a verbal complement, and with the standard language norm that regulates that behaviour. The author summarizes and comments on the main ideas from the existing descriptive and prescriptive literature on the verb under examination, providing relevant examples. The author then proposes a new norm with regard to the verb *trebati* and raises a broader theoretical issue concerning impersonal constructions in general.

МИЛАН ШИПКА

(Сарајево)

СТРУКТУРА И ЗНАЧЕЊЕ ИРОНИЧНИХ ФРАЗЕМА
У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ*

У овом раду обрађује се специфична скупина фразема који се употребљавају иронично. Такви су фраземи нпр. *волејти се као њас и мачка*, *слајати се као ројови у врећи*, *разумејти се (у нешто)* као *мајарац у кантипар* и сл.

Кључне речи: фразем, структура, значење, специфичности.

1. Својим карактеристичним значењем и структуром у српском језику издваја се десетак фразема које је потребно посебно размотрити, анализирати и објаснити.

1.1. Летимичним прегледом расположиве грађе забележили смо их два-наест. То су:

- *волејти се као њас и мачка* (у значењу „не волеи се“),
- *слајати се као ројови у врећи* („не слагати се“, „немогуће се сложити“),
- *осећати се као риба на сувом* („лоше се осећати“, „издисати“),
- *ухаснијти се као њчела на брису* („не ухасити се“, „не окористити се“),
- *разумејти се у нешто као мајарац у кантипар* („не разумети се ни у шта“, „не знати ништо о нечему“),
- *њровесити се као бос њо њрњу* („не провести се добро“, „надрљати“),
- *њайредовајти као рак* („не напредовати“, „назадовати“, „ићи на трашке/унатраг“),
- *њристѡји му као свињи седло* („не пристаје некоме нешто“, „никако му не пристаје“),
- *сѡји (некоме нешто) као њилеѡу сиса* („некоме нешто никако не пристаје“, „не одговара му“),
- *њешко жабу у воду најерајти* („није некоме тешко да учини нешто“, „лако му је“),

* Овај чланак се објављује као последњи, недовршени чланак Милана Шипке.

- *йун йара као жаба длака* („немати уопште пара“, „немати ниједне паре“),
- *бийи брз као рак* („бити јако спор“).

Детаљнијим прегледом сигурно би се нашао још понеки, али их у сваком случају нема много.

1.2. Овакви фраземи, као и лексеме, служе као стилско изражајно средство, чиме доприносе богатству и сликовитости језичког израза, па, иако их је мало, имају важно место не само у свакодневном говору, где се углавном јављају, него и у српском књижевном и стандардном језику у целини.

2. У дефиницији ироније стоји да је то „подругљив став или начин изражавања, за који је карактеристична духовита супротност између привидно позитивног вањског (формалног) држања и стварно негативног става који се тим држањем прикрива. Ироничан је наклон упућен човеку кога презиремо или мрзимо, иронично је суперлативно изражавање о делу које сматрамо ништетним (ништавним, јако лошим, безвредним – М. Ш.). Психолошки се иронија заснива на доживљајима контраста и зато је налазимо и у најпримитивнијим језичким срединама, из којих је као елементарно поетско средство (троп) ушла у поезију и реторику, а састоји се у употреби неког израза са значењем супротним дословноме („мудра глава“ за будалу, „херој“ за кукавицу и сл.)“ (ЕЛЗ 3 1967: 193). Иронични фраземи се уклапају у дату дефиницију, само с једним изузетком: они се донекле упућују онима којима се подругујемо, али не и онима које мрзимо. Они, дакле, имају блаже погрдно начење. То је њихова особеност на семантичком плану. Кад кажемо *воле се као йас и мачка* (у значењу „не слажу се као пас и мачка“, или *йун йара као жаба длака* (у значењу „нема уопште пара“), онда ту нема никакве мржње, па чак ни презира. То је искључиво поетско и реторичко средство које доприноси сликовитом изражавању, па, како је већ речено, има важно место у српском језику у целини. Стога, иронични фраземи заслужују да се на њих обрати посебна пажња и истакну њихове карактеристичне особине у односу према осталим примерима ироније.

2.1. Већ је речено да се ти фраземи на семантичком плану разликују од осталих примера ироније. То се огледа и у самој њиховој структури. Готово сви они су компаративни (у нашем попису само један није компаративан) и састоје се од два дела, спојена начинско-поредбеним везником *као*, од којих се ниједан од та два дела не може изоставити попут оних у редукованим фраземима, где је то могуће без икаквог утицаја на значење, па се стога у том редукованом облику најчешће и употребљавају, по чему су тако и названи. Тако се говори и пише *завући йлаву у йесак* (као ној), *йоказати коме зубе* (као звер спремна да нападне), *йојурийти на солило* (као стока), *јесити коме из руке* (као припитомљена животиња) и сл. Ови фраземи, како је већ речено, без промене значења, најчешће се употребљавају у редукованом облику изостављањем пуног облика (с оним у загради), што у ироничним није могуће.

2.2. Први део ироничних фразема (овде обележен италиком) садржи привидно позитивно (спољно), а други (означен, заједно с речцом *као* болдом) стварно негативно значење, тако да се контраст који их карактерише налази у фразему као целини. То најбоље показују наши примери:

- *волейти се као пас и мачка* („не *волейти* се“, „мрзети се“),
- *слайти се као рогови у врећи* („не слагати се“),

- *осећајџи се као рпба па сувом* („лоше се осећати“, „издисати“),
- *ухаснијџи се као пчела па брусу* („не ухаснити се“, „не окористити се“),
- *разумејџи се у нешијо као магарац у каптар* („не разумети се ни у шта“, „не знати ништо о нечему“),
- *јровесјџи се као бос по трњу* („не провести се добро“, „надрљати“),
- *најредоватијџи као рак* („не напредовати“, „назадовати“, „ићи на-трашке/унатраг“),
- *јристјајџи коме нешијо као свињп седло* („не пристајати некоме нешто“, „никако не пристајати“),
- *стијајџи коме нешијо као пплету сиса* („некоме нешто никако не пристаје“, „не одговара му“),
- *тешко жабу у воду натерати* („није некоме тешко да учини нешто“, „лако му је“),
- *јун јара као жаба длака* („немати уопште пара“, „немати ниједне паре“),
- *бијџи брз као рак* („бити јако спор“).

3. Контраст између првог, привидно позитивног, и другог, стварно негативног значења ироничних фразема, резултат је претходног искуства заснованог на стварном контексту, па се они могу употребљавати, и често се употребљавају, и у том контексту. Тако, нпр., ако за кога знамо да се боји, да је кукавица, а обећава да ће учинити, или је траљаво учинио нешто што захтева храброст и одлучност, кажемо: „Види ти јуначине!“ У том контексту реч *јуначина* добија потпуно супротно значење – „кукавица“. По томе је значење другог дела ироничних фразема контраст или негација тврдње исказане у првом делу. И зато се та два дела не могу раздвајати. Они представљају целовиту стилску замену за реч или израз којим се иначе исказује поруга или подсмех (у неким нефразеолошким случајевима и мржња). Тако, онда, у језику, као и у стварности кукавице постају „јунаци“, што звучи сликовитије и доприноси разноликостима у изразу и сликовитом изражавању.

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

- ЕЛЗ 3 1967: *Enciklopedija Leksikografskog zavoda*, Zagreb: Jugoslavenski leksikografski zavod.
- Матешић 1982: Josip Matešić, *Frazeološki rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, Zagreb: Školska knjiga.
- Мршевић-Радовић 1987: Драгана Мршевић-Радовић, *Фразеолошке глагољско-именичке синџајме у српскохрватском језику*, Београд: Филолошки факултет.
- Оташевић 2007: Ђорђе Оташевић, *Мали српски фразеолошки речник*, Београд: Алма.

S u m m a r y

Milan Šipka

IRONIC IDIOMS IN THE SERBIAN LANGUAGE

The author analyses the idioms which depict the contrast between seemingly positive appearance and atual negative meaning. Such are, for example, the idioms: *vole se se kao pas i mačka*, lit. 'They like each other just like a cat and a dog.', *slažu se kao rogovi u vreći*, lit. 'They agree with each other just like horns in a bag.', etc.

АЛЕКСАНДРА МАРКОВИЋ
(Институт за српски језик САНУ, Београд)

ДВА СРОДНА РЕЧЕНИЧНА КОНСТИТУЕНТА – ДОПУНСКИ ПРЕДИКАТИВ И ПРЕДИКАТИВНИ АТРИБУТ*

Предмет овог рада су два сродна реченична члана. Даје се преглед термина који су били у употреби за сваки од њих и износе се погледи синтаксичара који су се њима бавили. Посматра се специфичан случај када се, у конструкцијама с прелазним семикопулативним глаголима, односно с прелазним глаголима уз које се користи предикативни атрибут, није правила јасна разлика између реченичних чланова о којима је реч и указује на семантичко-синтаксичке разлоге који су до тога могли довести.

Кључне речи: допунски предикатив, предикативни атрибут, семикопулативни глаголи, придеви са значењем људских особина, синтакса, семантика.

1. Предмет рада

Предмет овог рада биће два сродна реченична конституента – допунски предикатив и предикативни атрибут. Бавећи се допунама прелазним и повратним семикопулативним глаголима у српском језику (Марковић 2001) приметили смо да у релевантним граматикама, као и у синтаксичким радовима, постоји термилошка неуједначеност када је реч о идентификовању члана реченице који се користи као допуна семикопулативним глаголима – допунског предикатива, као и непостојање јасног критеријума за његово разликовање од сродног реченичног конституента какав је предикативни атрибут.

2. Семикопулативни глаголи

Семикопулативни глаголи су, као што и сам термин сугерише, глаголи који се појављују у функцији копуле и који, за разлику од праве копуле, имају и лексичко значење.¹ Њихово значење је, међутим, непотпуно, уопштено, због

* Рад је настао у оквиру пројекта 178009 *Лингвистичка истраживања савремене српској књижевности језика и израда Речника српскохрватској књижевности и народној језика САНУ*, који у целини финансира Министарство за просвету и науку Републике Србије.

¹ У руској лингвистици ови се глаголи такође сврставају у копулативне. За разлику од копуле *быти*, која се у *Енциклопедијском речнику лингвистичких термина и појмова* (в. Журавлева и др. 2008: 281) термилошки одређује као *отвлечённая связка* (апстрактна свеза), за ове глаголе користи се термин *полутвлечённая связка* (полуапстрактна свеза), будући да су у одређеној мери сачували своје лексичко значење (Журавлева и др. 2008: 281–282).

чега захтевају допуну. Та допуна је нека именска реч, чији се садржај приписује, помоћу семикопулативног глагола, субјекатском појму, ако је глагол непрелазан или повратан, а објекатском ако је прелазан. Конструкције у којима се јављају ови глаголи неки аутори убрајају у именски предикат у ширем смислу (Станојчић–Поповић 2008: 248), а неки у аналитичке некопулативне или семикопулативне предикате (Пипер и др. 2005: 314).

3. Предикатив и допунски предикатив

Предикатив је термин који се у србистици, као и у општој лингвистици,² користи поред термина *именски део њредикатива*.

Као што смо рекли, предмет наше пажње биће допуне прелазним семикопулативним глаголима. Језичку јединицу која се користи као допуна семикопулативним глаголима различити аутори различито називају. Поменућемо неке од тих назива, без намере да будемо исцрпни, више ради илустровања термилошког шаренила: *обавезни њредикативни њроширак* (Барић и др. 1979: 435–437); *њроширак* (Катичић 1986: 39); *њредикативна дојуна* (Мразовић–Вукадиновић 1990: 468); *дојунски њредикатив* (Станојчић–Поповић 2008: 248).

Говорећи о именском предикату, Михаило Стевановић каже да су уз глаголе непотпуног значења „именице као предикати у инструменталу и именице као предикати у акузативу с предлогом *за*, односно с везником *као*, више ... допуне глаголима с којима чине предикат, а тек заједно с глаголом су одредбе субјекта“ (Стевановић 1991: 43). Дакле, Стевановић ову врсту предикатива не издваја термилошки, али истиче његов допунски карактер.

У *Синтакси* П. Пипера и групе сарадника (Пипер и др. 2005) овај реченични члан поједини аутори различито називају. П. Пипер (2005: 126, 131 и др.) у делу посвећеном синтакси падежа члан реченице употребљен уз семикопулативне глаголе назива *семантичком дојуном* или *комѡлементом*. Термин *њредикатив* код овог аутора резервисан је за оно што се традиционално назива именским делом предиката, као и за адвербијални предикатив, односно за „неглаголски део у структури аналитичког предиката“ (Пипер и др. 2005: 332).

У делу *Синтаксе* посвећеном простој реченици, В. Ружић исти реченични члан такође сматра лексичком или *семантичком дојуном*, али га назива *њредикативом* (Пипер и др. 2005: 494, 496).³ „Говоримо о лексичким допунама или предикативима, будући да они конституишу предикат, тј. представљају обавезне делове аналитичког – копулативног и семикопулативног предиката“ (Пипер и др. 2005: 496).

У англосаксонској синтаксичкој терминологији не прави се разлика између именског дела предиката и допунског предикатива. У енглеском је-

² В. Симеон 1969, s.v. предикатив. У русистици се користи термин *именная часть сказуемого* (еквивалент нашем термину *именски део њредикатива*) или *вещественный компонент сказуемого*, за разлику од копуле, која се назива *бытийный компонент сказуемого*.

³ В. Ружић, за разлику од П. Пипера, акузатив и инструментал уз семикопулативне глаголе назива предикативним, а не предикатским (в. Пипер и др. 2005: 491). Први термин у србистици се чешће користи (в. нпр. Ивић 1954: 147; Гортан-Премк 1971: 121).

зику члан реченице који следи за копулативним глаголом, правим или семи-копулативним, сматра се *субјекатском дојуном* (*subject complement*), док се реченични члан који се јавља у функцији допуне уз прелазне семикопулативне глаголе назива *објекатском дојуном* (*object complement*) (в. нпр. Quirk et al. 1985: 417, 728).

4. Предикативни атрибут

Предикативни атрибут је реченични члан који, да се послужимо дефиницијом ауторки Љ. Суботић и В. Петровић, „на површинском плану реченице остварује двосмерну везу: са предикатом с једне стране и са именским аргументом, с друге“ (Суботић–Петровић 2000: 1149). Терминологија коришћена у србистици за идентификацију овог реченичног конституента врло је неуједначена, а ауторке поменутог рада то коментаришу речима: „Евидентна термилошка неуједначеност у именовану овакве, ’партиципске’ функције придева указује и на сложеност проблема и на недовољну појмовну издвојеност ове категорије од осталих придевских функција у реченици“ (Суботић–Петровић 2000: 1144). У раду се затим наводи исцрпан преглед термина које су поједини србисти и сербокроатисти користили за идентификацију предикативног атрибута. Ми ћемо поменути само неке од њих: *ѝрирочни* (*ѝредикативни*) *додаѝаак* (Даничић 1858: 5–6), *ѝривезак* (*адјункција*) (Маретић 1963: 491), *аѝозитив* (Белић 1958: 249), *ѝредикативни аѝрибуѝ* или *ѝриложак* (Брабец и др. 1958: 195), *ѝредикативни ѝроширак* (Катичић 1986: 452), *аѝрибуѝско-ѝрилошка одредба* (Стевановић 1991: 55; 1958: 26–27), *акѝуелни квалификаѝив* (Станојчић–Поповић 2008: 255), *ѝредикативни аѝрибуѝ* (Суботић–Петровић 2000; Пипер и др. 2005: 335, 513).

Ауторке констатују да се „(gotovo) svi autori koji su se bavili ovim problemom slađu ... u identifikaciji njegove osnovne prirode, a to je njegova predikativnost“ (Суботић–Петровић 2000: 1147).

4.1. Врсте предикатива

У *Синѝакси* П. Пипера и групе аутора предикативи се класификују у три, односно четири врсте, у зависности од врсте речи у функцији овог реченичног конституента. Тако се именички предикативи даље сврставају у *аѝрибуѝивне* (Пера је *учитѝељ*) и *деѝтерминаѝивне* (Учитељ је *лоше воље*), придевски у *аѝрибуѝиске* (Учитељ је *уморан*), а прилошки у *адвербијалне* (Море је *близу*) (Пипер и др. 2005: 332).

4.2. Атрибутски предикатив у некопулативном предикату = предикативни атрибут

Ми ћемо пажњу усмерити на атрибутски предикатив. П. Пипер издваја две врсте овог реченичног члана, и то онај у копулативном предикату, на пример *Ана је весела*, и онај у некопулативном предикату, *Ана улази весела*, „који се назива и предикативни атрибут“ (Пипер и др. 2005: 334).

5. Допунски предикатив или предикативни атрибут?

Бавећи се допунама прелазним и повратним семикопулативним глаголима, приметили смо, као што смо у тачки 1 овог рада рекли, да су ова два реченична члана понекад сврставана заједно, као и то да критеријуми за њихово разликовање донедавно нису били експлицирани. Већу пажњу предикативном атрибуту у сербокроатистици поклонили су: М. Стевановић (1991: 55–56; 1958: 26–27); затим Р. Катичић (1986: 452–465), који, као што смо поменули у тачки 4 овог рада, користи термин *предикативни њроширак*, и сматра да он може бити *именски* (Катичић 1986: 452–459) и *глаголски* (Катичић 1986: 459–465). Рад посвећен предикативном и апозитивном атрибуту написале су Ј. Суботић и В. Петровић (2000), а доста пажње овом реченичном члану посвећено је и у *Синтакси* П. Пипера и групе сарадника (2005: 334, 485 итд.).

Сматрали смо да би било занимљиво размотрити разлоге који су довели до тога да врсни граматичари и синтаксичари у неким случајевима заједно сврстају ова два реченична члана.

Т. Маретић у својој граматици каже: „Kad se pridjevom izriče kakvo stanje imenice ili zamjenice, uz koje je neko vrijeme kao privezana, onda se pridjev zove privezak (adjunkcija). Neki gramatici zovu pridjev u toj službi 'predikatni atribut', ali pravi razlog tome imenu teško je razumjeti“ (Маретић 1963: 491). Он затим наводи низ примера са предикативним атрибутом којим се квалификује субјекатски и објекатски појам (Маретић 1963: 491–492).

У поглављу посвећеном синтакси падежа, говорећи о акузативу без предлога, Маретић каже да неки „glagoli imaju uza se po dva akuzativa zato jer s jednim nemaju potpuna smisla; jedan im je akuzativ pravi objekt, a drugi se zove predikatni akuzativ, jer služi predikatu, tj. glagolu za nužnu dopunu. Takvi su glagoli: *činiti, držati, naći, postaviti, uzimati, zvati* i slični“ (Маретић 1963: 584). Затим наводи низ примера са именицама и придевима у функцији предикативног акузатива. Примери које Маретић наводи за придеве у служби предикативног акузатива су следећи: Сребрно седло не чини коња *добра*; Бог је могао њега створити и *безрешина*; Не држах себе *достojна* да ти дођем; Да ниједнога човјека не зовем *јојана* или *нечистија*; Кад ме глобише *крива* ме нађоше (Маретић 1963: 584). На крају пасуса каже: „Kad je pridjev u službi predikatnog akuzativa, onda je on privezak“ (ibid.).

И да закључимо. Т. Маретић непогрешиво наводи примере за предикативни атрибут и за предикативни акузатив. Једино би му се могло замерити то што придев употребљен као предикативни акузатив такође назива *привеском*.

Испитујући узроке који су довели до губљења предикативног акузатива, Д. Гортан-Премк је закључила да се тенденција губљења мање запажа код синтагми које у функцији другог објекта имају придев: „у њима придевска реч као други објекат не означава само акузативни предикативни однос већ у извесним случајевима ... врши и функцију атрибутско-прилошке одредбе“ (Гортан-Премк 1971: 123). Као пример оваквих синтагми ауторка истиче „нарочито оне са глаголом *наћи*“ (ibid.).

Примери које наводи су следећи: Кад ме глобише *крива* ме нађоше. **Нашао те *мривоја!*** Жана Валжана нађу *крива*. Да ме нећеш за то *крива* наћи. Ако ме нађу *вриједна* и јаке кости. **Алп тамо му пађу стоку *заражену*.** Она

се надала да ће и он њу наћи *ѡамейну*, кад дође до разговора. **Нашао га савршено задовољна**. Те ју зато сјутра *криву* нађе (Гортан-Премк 1971:123). Ја бих рекла да су само придеви *мрѡав*, *заражен* и *задовољан* (издвојени подебљаним словима) употребљени у функцији предикативног атрибута, док су примери са другим придевима у предикативном односу (самим тим, уместо предикативног акузатива, у њима би данас прихватљивији био предикативни инструментал).

Објаснићемо своје размишљање. Глагол *наћи* (*се*) јавља се у једном од својих значења као семикопулативан; то његово значење дефинисано је у Речнику САНУ под тачком 12б: *оцениѡи, ѡроцениѡи; сѡеѡи одређени уѡисак, ѡредсѡаву о некоме, нечему*. Примерима наведеним као потврда за ово значење могли би се додати примери из претходног пасуса које нисмо издвојили масним словима.⁴

Примере које смо издвојили масним словима сматрамо потврдом за значење које је у Речнику САНУ дефинисано под 3б:⁵ *зашеѡи, видеѡи некоѡа (неѡѡо) у каквом сѡању, расѡоложењу*. — Ја сам први пут данас нашао га *савршено задовољна* (Гар. И. 1, 231). Нађоше једном ујутру Мустај-бега Баљића ... *разбијене ѡаве, мрѡва* (Дизд. 1, 94). Дакле, ови су примери одговарајуће потврде за предикативни атрибут којим се квалификује објекат.

Закључак сличан оном који износи Д. Гортан-Премк износи и М. Стевановић, који констатује да је предикативни акузатив за савремено језичко осећање необичан, осим у неким примерима „из Његоша у којима имамо по два акузатива уз глаголе *даѡи* и *наћи*, где у ствари то и нису два акузатива већ једна акузативна објекатска синтагма у којој је други акузатив привремени атрибут објекта“ (Стевановић 1991: 394). Ми се са М. Стевановићем не бисмо сложили јер сматрамо да се и у примерима за глагол *даѡи*, као и у онима за глагол *наћи*, јавља допунски предикатив: Рашта га је бог *вишеѡа* дао; Како га је бог *весела* дао. Глагол *даѡи* употребљен је овде у значењу *сѡворѡи*, које је у Речнику САНУ представљено под тачком 11б.⁶ Примери за глагол *наћи* углавном су исти као они које наводи Д. Гортан-Премк, па њих нећемо коментарисати. Уз њих Стевановић наводи и: Ма ме за то *крива* наћи нећеш. Кад ме глобише *крива* ме нађоше. Нашао си их *лажне*.

На основу наведених примера може се закључити да до несигурности у вези са тим да ли је у питању предикативни акузатив или предикативни атрибут долази само у случајевима кад је реч о прелазном семикопулативном глаголу, односно о прелазном глаголу уз који се, поред објекта, употребљава

⁴ И будући да архимандрита савинскога *најскуснијеѡа од свију* нађем, зато закључим да њега на мјесто моје именујем (Зел. 3, 45). Сад се и њој учини да он мора бити врло паметан: она се надала да ће и он њу наћи *ѡамейну*, кад дођу до разговора (Ник. А. 1, 173). Емануела прошле године не узеше, ради чега се дуго стидио, но овај пут нађоше и њега и Виценца *сѡособне* (Шим. 5, 92). Кад се родио [Вулкан], Јупитер га е нашао *ѡако ружна и скаредна*, да га е турѡо с' неба на земљу (Живк. С. 1, 552). Љекар је нашао болест *ѡасном* (Ћип. 3, 22).

⁵ Наводимо само први део дефиниције и примере који се на њега односе.

⁶ Навешћемо једини пример у којем је у функцији допунског предикатива употребљен придев: Срећан ли си игумане Стефане, | Како те је Бог *весела* дао (Њег. 2, 101).

и предикативни атрибут. Углавном ниједан аутор није имао недоумице кад је реч о непрелазним глаголима.

6. Придеви у функцији допунског предикатива и предикативног атрибута

Семикопулативни глаголи, међу којима је и глагол *наћи* (у значењу *оценивши, проценивши*), јесу глаголи са значењем „довођења каквог појма у извесно стање, односно са значењем *субјективної іриисивања* каквих својстава датом појму“ (Ивић 1954: 146; курзив је наш, А. М.).

С друге стране, предикативним атрибутом открива се „*stanje, neko karakteristično obeležje, položaj, status ili rang, i sl. subjekatskog ili objekatskog argumenta*“ (Суботић–Петровић 2000: 1150).

Будући да је значење прелазних семикопулативних глагола који су предмет наше пажње такво да се помоћу њих објекатском појму приписују нека својства која нису објективне природе, већ су резултат процене и оцене, а да се глаголима који уз себе допуштају употребу предикативног атрибута открива нека објективна карактеристика објекатског аргумента, претпоставили смо да би морала да постоји семантичка разлика између придева који се употребљавају у функцији једног и другог реченичног конституента. Погледајмо придеве који се користе у функцији допунског предикатива и предикативног атрибута.

У функцији допунског предикатива:

- Т. Маретић (1963: 584): *добар, безірешан, досіојан, йоіан, нечисії, крив;*
- Д. Гортан-Премк (1971: 123): *крив,⁷ вредан, іамейшан;*
- М. Стевановић (1991: 394): *виши (висок), весео, крив, лажан⁸;*
- Речник САНУ: *искусан, іамейшан, сіособан, ружан, скаредан, оіасан* (под *наћи*, 12б).

У функцији предикативног атрибута:

- Ђ. Даничић (1858: 5–6): *мрїав, жив, млад, сіаваћив (іосіан), ма-лен, іладан, жедан;*
- Т. Маретић (1963: 491–492):⁹ *млад, жив, мрїав, сіаваћив, будан, разайей;*
- А. Белић (1958: 249): *мрїав;*
- Д. Гортан-Премк (1971: 123): *мрїав, заражен, задовољан;*
- М. Стевановић (1991: 55): *жив, мрїав, млад;*
- М. Пети (Барић и др. 1997: 571): *мрїав, хладан, везан, невољан;*
- Р. Катичић (1986: 455–456): *мокар, избезумљен, жив, уморан, ізіри-жен, зіурен, смрзнуї;*

⁷ У значењу представљеном у Речнику САНУ под 2а: *који сноси кривицу, одіо-ворносїї за учињено дело, који је учинио нешїю шїю не ваља, шїю је за осуду, одіово-ран.*

⁸ Вероватно у значењу представљеном у Речнику САНУ под 3а: *који се намер-но издаје за іравої, који се іредсіавља као ірави, ішобожњи.*

⁹ Маретић наводи већину примера које наводи Даничић.

- Љ. Суботић и В. Петровић: *јусѝ, јорушен* (Суботић–Петровић 2000: 1151), *рашчуѝан, уѝлакан* (1152);
- Љ. Поповић (Станојчић–Поповић 2008: 255): *болесѝан*;
- Речник САНУ: *задовољан, мрѝав* (под *наѝи*, 36).

Да резимирамо: у функцији допунског предикатива међу нашим примерима највише је придева који означавају духовне особине – *добар, безирешан, досѝојан, вредан, ѝамеѝан, искусан, сѝособан, ѝоѝан, нечисѝи, крив, лажан, скаредан, оѝасан*; има и оних који означавају физичке особине – *висок, ружан*, а у једном примеру налази се придев који означава духовну особину која се може испољити понашањем: *весео*.

У функцији предикативног атрибута налазе се придеви који означавају стање, физичке особине, као и духовне особине које се могу испољити понашањем: *сѝаваѝив (ѝосѝан), ѝладан, жедан, будан, разайеѝи, заражен, везан, уморан, изѝрижен, зѝурен, смрзнуѝи, болесѝан, јусѝи, јорушен, рашчуѝан, уѝлакан, мрѝав, жив, млад, мален, хладан, мокар, избеzumљен, задовољан, невољан*.

Оно што је уочљиво већ на први поглед јесте то да већина ових придева означава људске особине. Мањи број односи се и на животињске особине, односно на особине које би се могле приписати живим бићима уопште. (Међу нашим примерима само два придева одређују нешто неживо: *јусѝи, јорушен*.)

Придевима са значењем људских особина у српском језику бавила се Р. Драгићевић (2001). Ауторка је изнела више класификација заснованих на различитим критеријумима. Један од критеријума јесте и подела према субјективности/објективности значења. Као примере придева који означавају физичке особине са објективнијим значењем она наводи *ѝлув, нем, слей*, а примери за придеве са субјективнијим значењем су *висок, јак, лей*. „Глувост, немоћа и слепило су објективне особине, чије постојање или непостојање не зависи од процене онога који описује. Висина, јачина и лепота су особине чији степен, па и само присуство, у великој мери зависе од оног који описује“ (Драгићевић 2001: 260).

Дакле, у функцији допунског предикатива (у посматраним примерима) налазе се придеви са значењем духовне особине, као и физичке особине са субјективнијим значењем, па бисмо условно могли рећи да је допунски предикатив у семантичком смислу „субјективна“ категорија. То је сасвим у складу са напред поменутом чињеницом да је значење семикопулативних глагола такво да се помоћу њих неком (у нашем разматрању – објекатском) појму субјективно приписује нека особина, односно да је у питању особина која је резултат субјективне процене.

Предикативни атрибут употребљава се уз глаголе који су у својим примарним семантичким реализацијама или у оним реализацијама које нису превише удаљене од примарних значења.¹⁰ Придеви употребљени у функцији

¹⁰ Исп. шта о номинативу уз глаголе конкретног значења каже П. Ђорђевић: „овде глагол није ‘спона’ него прави прирок, те је овде предикативни додатак сличан апозицији; други, подударни номинатив овде је други прирок; тако имамо: „Отиде жалостан“. „Болесна је синоћ омркнула“ итд. (Ђорђевић 1889: 50).

предикативног атрибута означавају физичке особине или стања подложна објективној процени (чињеница да је неко *жив*, *мртшав*, *здрав*, *болестан*, *сјаваћив*, *бос* објективна је чињеница), као и духовне особине или стања која се могу испољити кроз понашање (на основу нечијег понашања можемо установити да ли је *избезумљен*, *задовољан* или *невољан*).¹¹

Оно што је такође могло довести до тога да се, у примерима са глаголима *даћи* и *наћи* које смо анализирали, не направи разлика између допунског предикатива и предикативног атрибута јесте и то што се исти глагол у неким својим семантичким реализацијама јавља као пунозначан, а у неким као непотпун, односно семикопулативан.

Ово разматрање закључићемо тиме што ћемо рећи да придевске јединице у функцији допунског предикатива имају субјективну семантичку вредност, за разлику од оних у функцији предикативног атрибута, чије се значење може одредити као објективније.

ЛИТЕРАТУРА

- Барић и др. 1979: Eugenija Barić, Mijo Lončarić, Dragica Malić, Slavko Pavešić, Mirko Peti, Vesna Zečević, Marija Znika, *Priručna gramatika hrvatskoga književnog jezika*, Zagreb: Školska knjiga.
- Барић и др. 1997: Eugenija Barić, Mijo Lončarić, Dragica Malić, Slavko Pavešić, Mirko Peti, Vesna Zečević, Marija Znika, *Hrvatska gramatika*, Zagreb: Školska knjiga.
- Белић 1958: Александар Белић, *О језичкој њприроди и језичком развијку*, књ. I, Београд: Нолит.
- Брабец и др. 1958: Ivan Brabec, Mate Hraste, Sreten Živković, *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga jezika*, Zagreb: Školska knjiga.
- Гортан-Премк 1971: Даринка Гортан-Премк, *Акузативне синтаме без њредлоја у српскохрватском језику*, Библиотека Јужнословенског филолога, н. с., књ. 2, Београд: Институт за српскохрватски језик.
- Даничић 1858: Ђуро Даничић, *Србска синтакса I*, Београд: Државна штампарија.
- Драгићевић 2001: Рајна Драгићевић, *Придеви са значењем људских особина у савременом српском језику, њворбена и семантичка анализа*, Библиотека Јужнословенској филолоја, н. с., књ. 18, Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Ђорђевић 1889: П. Ђорђевић, *О њадежима без њредлоја*, Београд: Штампарија Краљевине Србије.
- Журавлева и др. 2008: Г. С. Журавлева, М. А. Лапыгин, А. М. Ломов, Л. В. Рацибурская, А. Н. Тихонов, Е. Н. Тихонова, Р. И. Хашимов, *Энциклопедический словарь-справочник лингвистических терминов и понятий. Русский язык* (в двух томах), Москва: Издательство „Флинта“, Издательство „Наука“.
- Ивић 1954: Милка Ивић, *Значења српскохрватској инструменџала и њихов развој (синтаксичко-семантичка студија)*, Посебна издања, ССХХVII, књ. 2, Београд: Српска академија наука – Институт за српски језик.

¹¹ Занимљива и индикативна за наш рад јесте и чињеница да се у руској лингвистици глаголи уз које се може употребити предикативни атрибут називају *значењским* или *самосјалним свезама* (копулама) – *связки знаменательные* – за разлику од *ајсџрактџне свезе* (глагола *биџи*) или *џолајсџрактџних свеза* (у нашој терминологији – семикопулативних глагола) (Журавлева и др. 2008: 281).

- Катичић 1986: Radoslav Katičić, *Sintaksa hrvatskoga književnog jezika*, Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti – Globus.
- Марковић 2001: Александра Марковић, *Дојуне њрелазним и њоврајним семикојула-тивним ѡлајолима у српском и хрвајском књижевном језику*, магистарски рад у рукопису, Београд: Филолошки факултет.
- Quirk et al. 1985: Randolph Quirk, Sidney Greenbaum, Geoffrey Leech, Jan Svartvik, *A Comprehensive Grammar of the English language*, London – New York: Longman 1985.
- Маретић ³1963: Томо Маретић, *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*, Zagreb: Matica hrvatska.
- Мразовић–Вукадиновић 1990: Pavica Mrazović, Zora Vukadinović, *Gramatika srpsko-hrvatskog jezika za strance*, Sremski Karlovci – Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića – Dobra vest.
- Пипер и др. 2005: Предраг Пипер, Ивана Антонић, Владислава Ружић, Срето Танасић, Људмила Поповић, Бранко Тошовић, *Синтакса савременоја српској језика. Просја реченица*, Београд – Нови Сад: Институт за српски језик САНУ – Београдска књига – Матица српска.
- РСАНУ: *Речник српскохрвајској књижевној и народној језика*, I–XVIII, Београд: Српска академија наука и уметности – Институт за српск(охрватск)и језик, 1959–.
- Симеон 1969: Rikard Simeon, *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva*, Zagreb: Matica hrvatska.
- Станојчић–Поповић ¹³2011: Живојин Станојчић, Љубомир Поповић, *Грамајишка српској језика за ѡмназије и средње школе*, Београд: Завод за уџбенике.
- Стевановић 1958: Михаило Стевановић, „Карактер одредаба самосталних речи и разлике међу њима“, *Јужнословенски филолој XXIII*, 23–34.
- Стевановић ⁵1991: Михаило Стевановић, *Савремени српскохрвајски језик (Грамајички сисјдеми и књижевнојезичка норма)*, књ. II, *Синтакса*, Београд: Научна књига.
- Суботић–Петровић 2000: Ljiljana Subotić, Vladislava Petrović, „Apozitivni i/ili predikativni atribut“, *Јужнословенски филолој LVI/3–4*, 1141–1160.

S u m m a r y

Aleksandra Marković

THE SIMILAR SYNTACTIC CONSTITUENTS IN SERBIAN LANGUAGE – AN OBJECT COMPLEMENT IN TWO TYPES OF CONSTRUCTION: A. TRANSITIVE SEMI-AUXILIARY VERB + OBJECT COMPLEMENT B. TRANSITIVE VERB + OBJECT COMPLEMENT

The subject of this study is two similar syntactic constituents. The overview of the terminology used for each of them is given, and the views of the syntacticians who dealt with this matter are discussed. The author tries to determine semantic and syntactic conditions which could have made some syntacticians not to differ these constituents in the two specific types of constructions – in the construction which consists of a transitive semi-auxiliary verb and an object complement and in the construction of a transitive verb and an object complement.

ДРАГАНА ЦВИЈОВИЋ
(Институт за српски језик САНУ, Београд)

О ЛЕКСИЧКИМ СПОЈЕВИМА С ИМЕНИЦОМ *МОДА* И ПРИДЕВОМ *МОДНИ**

У раду се анализирају именица *мода* и придев *модни* у споју са другим лексемама. На основу примера из наше грађе типа: *недеља моде, свештска мода, биџи у моди, шрчаџи за модом, модни дизајнер, модна њисџа, модни њроизвод, модна ревија* и сл. уочавају се резултати лексичког слагања и анализирају особине релевантне за њихово удруживање у синтагматске лексичке односе.

Кључне речи: српски језик, именица *мода*, придев *модни*, синтагматски лексички односи, лексичко слагање.

0. Као што је познато, лексема свој прави живот остварује у одговарајућем окружењу формирајући са другим речима граматичке и семантичке спојеве. Такви спојеви осветљавају семантичке законитости, граматичку структуру и сл.

За означавање лексемских спојева којима се реализује одређено јединствено значење у домаћој лингвистичкој литератури најчешће се користи термин *лексичко слајање* (Гортан-Премк 1997: 49–58). Под њим подразумевамо сам процес лексичког спајања по одређеним морфолошким, синтаксичким и семантичким принципима. Поред термина *лексичко слајање*, у домаћој литератури се устаљују и термини *лексичка спојивосџ* из руске лингвистике (Ристић–Радић–Дугоњић 1999: 29–32), као и *колокација*, вероватно под утицајем англосаксонске литературе (уп. Готштајн 1986, Нејгебауер 1986: 93–121, Прћић 1997: 114–131, Штрбац 2008: 53–67). Према термину колокација неки аутори употребљавају деривирани термине, као што су *колоцираџи* – којим се означава могућност, потенцијал спојивости двеју лексема за означавање одређеног појма, те термин *колокаџ* – којим се означава један од чланова таквог споја, док се за чланове лексичког споја, у смислу односа главног и зависног члана, употребљавају термини примарни и секундарни колокат (в. Прћић 1997: 118).

* Овај рад је настао у оквиру пројекта 178009 *Линџвистичка испџраживања савременој срџској књижевној језика и израда Речника срџскохрвајској књижевној и народној језика САНУ*, који у целини финансира Министарство просвете и науке Републике Србије.

1. У нашем раду даћемо предност термину *лексичко слагање* ослањајући се на учења Д. Гортан-Премк о семантичкој позицији и у оквиру ње о семантичким односима, семантичком слагању и синтаксичкој функцији у којој се лексема реализује. Према ауторки (1997: 49) лексичко слагање је узajамни однос лексема у синтагми или реченици који се огледа у компатибилитету, семантичкој спојивости појединих лексема, а семантичка спојивост непосредно зависи од семантичких вредности, семантичких садржаја самих лексема. Оно може бити тројако: опште, лексичко слагање са семантичким детерминатором и лексичко слагање са задатим семантичким детерминатором. Опште лексичко слагање схвата се као веома широко и обухвата велики број лексема, односно све лексеме чији се семантички садржаји могу довести у некакав семантички и синтаксички однос, нпр. *бобоћајши зубима*, *имајши леје зубе*, *ојрављајши зубе* и сл. Лексичко слагање са семантичким детерминатором може обухватити велики број лексема, али бар једна од лексема у споју мора својим семантичким садржајем упућивати на семантички садржај лексеме која је у питању, и та лексема је, на неки начин, семантички детерминатор посматране лексеме, нпр. *зубови клисуре*, *јланински зуби* и сл. И семантичко слагање са задатим семантичким детерминатором обухвата мали број лексема, које су унапред задане и могу се таксативно набројати, нпр. *кржаве очи од дима*, *бранијши брајшу јлаву* и сл.

1.1. У овом чланку смо се за илустрацију анализе лексичког слагања определили за лексику из области моде, јер смо приметили, прегледајући одређене текстове општег (дневне новине „*Блиц*“, „*Вечерње новости*“, „*Данас*“, „*Курир*“, „*24 сата*“ и др.) и тематски ужег садржаја (модни часописи „*Elle*“, „*FAAR*“, „*Joу*“, билтени са фестивала „*Недеља моде*“ у Београду, те разних текстова са интернета), да лексички спојеви са именицом *мода* и придевом *модни* показују не само формалну (граматичку) компатибилност са становишта парадигматских односа, него и семантичку, као и компатибилност са становишта синтагматских односа. Тако, именица *мода* учествује у бројним лексичким спојевима у одговарајућем синтагматском низу: са именском категоријом речи (нпр. *краљица моде*, *мода за јесен/зиму 2011/2012. године*, *недеља моде*, *свешћка мода* и сл.) и са глаголом (*бијши у моди*, *доћи у моду*, *изаћи из моде* и сл.), док лексема *модни* има ограничене могућности везивања. Наиме, придев *модни* учествује само у споју са именицом или именичком синтагмом, из чега произилази да се значења ових спојева реализују само у одређеној семантичкој позицији (нпр. *модни креаџор*, *модна тишја*, *модна ревија*, *модни стиљиста* итд.).

Опис спојева са лексемама *мода* и *модни* видимо као прилог теми о лексичкој спојивости, која је иначе расветљена у српском језику, посебно на пољу семантичких истраживања (Гортан-Премк 1997; Драгићевић 2007 и др.). Истицањем различитих семантичких позиција у којима се реализују лексеме *мода* и *модни* циљ нам је да потврдимо присуство и стабилност ових лексема у језичком систему српскога језика, као и да покажемо могућност њиховог лексичког слагања.

2. Лексема *мода*¹, као мотивна реч придевског деривата *модни*, по покрету је страна реч која се прилично добро адаптирала у српском језику. До душе, она је довољно дуго у српском језику, па се више и не осећа као страна реч, а томе у прилог иде и чињеница да је ова именица послужила као основа одређеном броју деривата, као што су: *модеран*, *модернизовати*, *модерно*, *модерност*, *модирајти*, *модни* и сл.

Према Речнику САНУ, реч *мода* потиче из француског језика² и значи: „нов и пролазан вид живота који одговара укусу одређене средине и једног времена и огледа се: **а.** у одевању и улепшавању: женска ~, мушка ~, летња ~, зимска ~ и др.; **б.** у јавном понашању, начину живота и др.; **в.** у уметности као одређен правац, нови стил или нова тежња; **г.** у ономе што је постало обичај, навика.“

Свако од ових значења реализује се у одређеној семантичкој позицији, а лексичко слагање је у свим случајевима различито. У првом (под **а.**) се у функцији семантичког детерминатора јављају придеви или именице у зависним падежима са значењем „који се односи на оне којима је мода намењена“ (нпр. *београдска мода*, *дечја мода*, *краљица моде*, *мода за девојчице*, *мода за жене*, *мода за мушкарце*, *свјетска мода*, *српска мода*) или са значењем времена на које се мода односи (нпр. *јодина моде*, *месец моде*, *мода шездесетих*, *мода за јесен/зиму 2011/2012*, *недеља моде*). У другом и трећем (под **б.** и **в.**) се у функцији семантичког детерминатора такође јављају придеви или именице у зависним падежима са значењем „који се односи на оне који се у складу са модом понашају и живе“ (нпр. *најновија мода одевања*, *нова мода љоздрављања*, *у извесним модама*) или „који се односи на друштвену област која се тиче моде“ (нпр. *књижевна мода*, *филмска мода*), док се у четвртном у функцији (под **г.**) семантичког детерминатора јављају глаголске синтагме у значењу „постати популаран, омиљен, тражен, цењен“ (нпр. *бијти у моди*, *доћи у моду*, *шрчатиш за модом*).

2.1. У случајевима као: *дечја мода*, *краљица моде*, *мода за жене* или *мода шездесетих*, *недеља моде*, *свјетска мода*, или пак, *књижевна мода*, *нова мода љоздрављања*, *филмска мода* имамо лексема *мода* употребљену у основном значењу, односно у општем основном значењу (ако полазимо од дефиниција датих у Речнику САНУ), па сагласно томе имамо и опште лексичко слагање. Из овога следи да се лексема *мода* у свом основном значењу понаша као и свака друга лексема која може реализовати свој основни семантички садржај

¹ У савременом српском језику, а посебно у говореном језику електронских медија у емисијама о моди, појављује се као конкурентна реч *феиш*, према изговору енглеске речи *fashion*. Међутим, ова реч се није адаптирала у српском језику. Будући да постоји актуелан српски еквивалент, сматра се да је англицизам *феиш* сувишан. Овај англицизам, који се на основу лексичког статуса у српском језику може окарактерисати као варваризам, има донекле уже значење и функционалну употребу у поређењу са стандардном лексемом *мода*. У српском језику овај варваризам се употребљава у именичкој и у придевској функцији, а њихови денотати односе се првенствено на високу моду у области одевања. Због фонолошке и морфолошке неадаптираности, овај англицизам није нашао своје место у језичком систему српскога језика. Његова употреба је, дакле, функционално одређена само на контексте разговорног (колоквијалног) стила.

² У *Етимолоијском рјечнику хрватскога или српскога језика* (Скок 1972: 447, под *мод*) стоји да је реч *мода* француизам *моде* који је дошао преко немачког, од речи *мод* у значењу „начин“.

у широком кругу лексичких партнера, као нпр. лексема *врайџ*, *зуб*, *кућа* и др. (в. Гортан-Премк 1997: 49–58).

Што се тиче синтаксичке функције у којој се лексема реализује, ови лексички спојеви имају ограничено слободну синтаксичку функцију (в. Гортан-Премк 1997: 57), и позиција детерминатора је следећа: у примерима у којима је именица *мода* употребљена у основном значењу детерминатор има атрибутску функцију: *Београдска мода* између два светска рата (интернет), *Светска мода* је стигла у Београд у великом стилу (Данас), *Октобар је месец моде* (Прес), *Ову недељу моде* у нашем граду обележиће пре свега домаћа модна сцена (Билтени), Сада млађарија окренула у нову моду (*начин*) *йоздрављања* (Иван. Ф.), Ипак та дјела по својим темељним мислима значе ликвидацију *књижевне моде* (Бар.).

2.2. У глаголским синтагмама типа *биџи у моди*, *доћи у моду*, *изаћи из моде*, *ићи за модом*, *ићи у корак с модом*, *јуриџи за модом*, *лудеџи за модом*, *йраџиџи моду*, *йустџиџиџи моду*, *йераџи моду*, *йрчаџи за модом*, *ући у моду* и сл. имамо лексичко слагање са задатим семантичким детерминатором. На основу значења датих у Речнику САНУ типа: *биџи у (на) моди* „бити омиљен, популаран“, „бити тражен, цењен“, *доћи у моду* „постати омиљен, популаран“, *йераџи моду*, *йрчаџи за модом* „међу првима прихватити оно што је тек постало модерно“ (најчешће у одевању и улепшавању), уочава се да се једино у тој позицији остварује значење „оно што је популарно, омиљено, тражено, цењено“ и сл.

Као илустрација послужиће нам следећи примери: Златне нијансе сенки у *моди* ове јесени (Блиц); Црно-бело је у *моди* (Курир); Хип-хоп је поново у *моди* (24 сата); Фурала се естетика која вероватно никада више неће *доћи у моду* (интернет); Радо *йерају моду* (Данас); Жене *йрче за париском модом* (интернет); „*Ићи у корак с модом*, а ипак бити различит од осталих, сматра се императивом сваке ‘праве’ жене“ (Прел.).

Примећујемо такође и то да је лексема *мода* компатибилна са једним бројем глагола, док се у другим случајевима њихови семантички садржаји не поклапају, као нпр. *реџијовати моду*, *йоклонџи моду* и сл. Тако је сужен опсег могућности лексичког слагања именице *мода* и глагола у оквиру глаголске синтагме.

У овоме трећем типу слагања семантички детерминатор има функцију прилошке одредбе. У глаголској синтагми *биџи у моди* секундарна семантичка реализација глагола *биџи* у значењу „бити популаран, омиљен и сл.“ остварује се једино уз допуну у *некоме*, *нечему*, или у спојевима *ићи за модом*, *јуриџи за модом*, *лудеџи за модом*, *йрчаџи за модом* – секундарна семантичка реализација ових глагола се остварује са допуном *за неким*, *нечим*: „међу првима прихватити оно што је тек постало модерно (најчешће у одевању и улепшавању)“. У глаголској синтагми *изаћи из моде* за реализацију секундарног значења овог глагола „не бити више популаран, омиљен и сл.“ обавезно иде одредба *из некога*, *из нечега*.

3. Придев *модни*, као дериват именице *мода*, у Речнику САНУ дефинисан је на следећи начин: **а.** „који се односи на моду (одевања, облачења и сл.)“ и **б.** „који је тренутно актуелан, популаран, помодан“. Придев *модни*, као зависни члан синтагматског споја, лексичко значење – *који се односи на моду*,

својствен моди остварује тек у саставу са именичком категоријом речи као резултат општег лексичког слагања. Дакле, он се увек реализује у свом основном релационом значењу и то са именицама углавном предметног или месног значења, а знатно мање апстрактног, нпр. *модна ајенџија, модни детаљ, модни журнал, модна индустрија, модна колекција, модна кућа, модни маџин, модне новине, модни салон, модни студио, модна сцена, модни узорак, модна фабрика, модни часопис, модни љавац, модни развој, модне тенденције*, као и са именицама које именују особу по неком занимању или послу којим се бави: *модни дизајнер, модни креатор, модни посленик, модни произвођач, модни стилиста, модни уредник*.

Неки од спојева са придевом *модни* имају тенденцију развитка у вишечлане речи, нпр. *модна џиста* „стаза којом се шетају манекени у време одржавања модних ревија и сличних догађаја“, *модна ревија* „приказивање, јавно представљање најновијих узорака моде“, које се третирају на прелазу из лексемског у фраземски ниво, као нпр. вишечлана реч *железничка џуџа* (в. Гортан-Премк 1997: 17). У прилог овоме иде и то што су у *Речнику српскога језика* Матице српске (РСЈ) уз одредницу *модни* дати и следећи спојеви: *модни детаљ, модни кројач, модна ревија, модни салон*.

4. На основу примера илустрованих у раду приметили смо да су именица *мода* и њен придевски дериват *модни*, као речи општег речничког фонда, прилично добро адаптиране у српском језику. О степену њихове адаптираности не говоримо само речи истог гнезда са мотивном именицом *мода* у основи, него и могућност њихове лексичке спојивости са речима других врста. Основно значење именице *мода* у споју са другим именским речима реализује се у позицији слободног лексичког слагања (*краљица моде, мода шездесетих, свейска мода*), док се у споју са глаголом у виду глаголских синтагми реализује у позицији лексичког слагања са задатим семантичким детерминатором (*бићи у моди, изаћи из моде, џрчати за модом*). Придев *модни* увек се реализује у свом основном релационом значењу у саставу са именичком категоријом речи као резултат општег лексичког слагања (*модни журнал, модна кућа, модни стилиста*).

ЛИТЕРАТУРА

- Гортан-Премк 1997: Даринка Гортан-Премк, *Полисемија и организација лексичког система у српском језику*, Библиотека јужнословенског филолога, Нова серија, књ. 14, Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Готштајн 1986: Љиљана Готштајн, *Синонимија у колокацијама (на примерима енглеског језика научне аргументације)*, Нови Сад: Институт за стране језике и књижевности Филозофског факултета.
- Драгићевић 2007: Рајна Драгићевић, *Лексикологија српског језика*, Београд: Завод за уџбенике.
- ЭСЛПП: *Энциклопедический словарь-справочник лингвистических терминов и понятий (Русский язык)*, I–II, Москва: Флинта–Наука, 2008.
- Матијашевић 2002: Јелка Матијашевић, „Из проблематике лексичко-семантичке спојивости у руском и српском језику (на примеру речи субјективне оцене)“, *Славистика* 6, Београд, 30–38.

- Нејгебауер 1982: Александар Нејгебауер, „Одлике колокације у енглеском језику“, *Зборник радова Инстџитиуџа за сџиране језике и књижевности* 4, Нови Сад, 339–349.
- Прђић 1997: Твртко Прђић, *Семантика и џрајмаџика речи*, Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.
- Риђановић 1988: Мидхад Риђановић, *Језик и њејова сџрукџура*, друго издање, Сарајево: Издање аутора.
- Ристић–Радић–Дугоњић 1999: Стана Ристић, Милана Радић–Дугоњић, *Реч. Смисао. Сазнање*, Београд: Филолошки факултет.
- Скок 1974: Petar Skok, *Етимологијски рјечник хрватскога или српскога језика*, Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- Штрбац 2008: Гордана Штрбац, „О принципима за израду речника колокација у српском језику“, *Наш језик* XXXIX/1–4, 53–67.

ИЗВОРИ

- Бар.: Антун Барац, *Величина малених*, Загреб, 1947, 13.
- Билтени: *Билтени са Недеље моде*, 2008–2010, Београд.
- Блиц: *Блиц*, дневне новине, Београд.
- Данас: *Данас*, дневне новине, Београд.
- Иван. Ф.: Франо Иванишевић, *Пољица*, ЗНЖ 10, 25.
- Интернет: Примери преузети из разних извора са интернета.
- Курир: *Курир*, дневне новине, Београд.
- Прел.: Младена Прелић, *Анализа женске шџамје између два рајна у Београду (на џримену 1937. јодине)*, Гласник Етнографског института САНУ XXXVIII, Београд, 1989.
- Прес: *Press*, дневне новине, Београд.
- Речник МС: *Речник срџскохрватскоја књижевној језика*, I–VI, Нови Сад: Матица српска – Загреб: Матица хрватска, 1967–1976.
- Речник САНУ: *Речник срџскохрватској књижевној и народној језика*, I–XVIII, Београд: Српска академија наука и уметности — Институт за српск(охрватск)и језик, 1959–.
- РСЈ: *Речник срџскоја језика*, Нови Сад: Матица српска, 2007.
- 24 сата: *24 sata*, дневне новине, Београд.

Резюме

Драгана Цвијевич

О ЛЕКСИЧЕСКИХ СОЧЕТАНИЯХ С СУЩЕСТВИТЕЛЬНЫМ
МОДА И ПРИЛАГАТЕЛЬНОМ МОДНИ

В настоящей работе анализируется существительное *мода* и прилагательное *модни* в сочетании с другими лексемами. Наш материал типа *недеља моде*, *свейска мода*, *биџи у моди*, *џрчаџи за модом*, *модни дизајнер*, *модна џистџа*, *модни џроизвод*, *модна ревија* и т. п. позволяет изложить результаты, касающиеся

лексической сочетаемости данных слов, полученные исследованием релевантных особенностей, содействующих образованию синтагматических лексических отношений.

Основное значение существительного *мода* в сочетании с другими именными словами реализуется (*краљица моде, мода шездесетих, свейска мода*), в то время как в сочетании с глаголом, в форме глагольных синтагмы, оно реализуется в позиции лексического согласования с предложенным семантическим детерминатором (*бијџи у моди, изаћи из моде, џрчајџи за модом*). Прилагательное *модни* всегда реализуется в своем основном реляционном значении, в соединении с категорией существительных, что является результатом общего лексического согласования (*модни журнал, модна кућа, модни сџилисџа*).

П р и к а з и

Милан Шипка, *Стандарднојезичка преиспитивања 3**

Милан Шипка у својој књизи *Стандарднојезичка преиспитивања 3*, издатој у едицији Разматрања Прометеј из Новог Сада, наставља критичко преиспитивање (евалуацију) савремене правописне и граматичке норме српског језичког стандарда, како је и чинио у претходним двама књигама, објављеним 2008. и 2009. године, и на тај начин заокружује научну трилогију посвећену језичкој култури и српском језичком стандарду.

У четири поглавља са укупно десет радова, аутор даје преглед досадашње правописне и граматичке норме и корисне сугестије за њихову реконструкцију. Пошто ни у другом издању *Правоиуса* Матице српске (2010) није посвећена неопходна пажња акценуацији, па ни речнички део тог норматива није акценуован, аутор је сматрао да су прозодијска питања најактуелнија у евалуацији српског језичког стандарда, па је поглављем *Прозодија* (9–47) и започео своја стандарднојезичка преиспитивања. Правописним недоумицама аутор се бави у поглављу *Орфографија и орфографија* (49–136), а граматици и лексици посвећује простор у поглављу *Облици и значења речи* (137–150). Последње поглавље *Власитија имена и норма* (151–175) бави се морфолошко-нормативним питањима у вези са деклинацијом одређеног типа властитих имена и двају ојконима. Књига, такође, садржи и Изводе и литературу, Библиографску белешку, Белешку о аутору, Именски регистар и Садржај на енглеском језику (Table of Content).

Наслов уводног реферата ове књиге „О ремећењу основних правила стандарднојезичке (новоштокавске) акценуације“ сажето отвара, можда, чак и кључну тему ове књиге, а то је огроман број речи које прозодијски одступају од акценуације источнохерцеговачких народних говора која је ушла у стандард српског језика. Као што је познато, у двадесетом веку у наш стандардни језик ушле су бројне стране речи и имена из других језика са различитим изворним акценуима, од којих се многа тешко акценатски прилагођавају тим правилима, што наша конзервативна Вук–Даничићевска нормативистика сматра „ ремећењем система“, па тај проблем решава тако што на вештачки начин мења силазне у узлазне акценуе на средњим слоговима или пак природно помера силазне акценуе за један слог на почетак речи, како су и настајали наши узлазни акценуи. Речи страног порекла које се у погледу акценуа по-

* Нови Сад: Прометеј, 2011, стр. 196.

нашају супротно правилима нашег класичног акценатског система, настојећи да задрже свој изворни акценат, јесу: *команданџи, зафрканиџи, њревараниџи, забушаниџи, асисџениџи, деликвџениџи, ајсолвџениџи, дирџиџениџи, калододниџи, хорџидниџи; џејермиџниџи, лавџриџниџи*, итд.; *раџиџаџиџор, реџулаџиџор, симулаџиџор*, итд.; *болџеро, сџамџиџедо, џорџиџедо, жиџаџдо, бџиџни, авоџаџдо, џорџнаџдо, џикаџдо; Даламбџер, Додџе, Борџдб, Русџб, Монџесџџе, Ремџб*, итд.; *комџилемџениџан, елоквџениџан, некоџреџџан*, итд.

Међу оваквим страним лексемама које имају силазни акценат на средњем или задњем слогу налазе се и неке наше сложенџице: *куџиџорџдаџа, самџоџдџлуџа, самоџџџрава, славџенџсџџџски, самџозаџиџиџиџа*; што је знак да је сама та појава постојала и у класичним основама наше стандарднојезџичке акценџуације, па се стога ти примери не могу сматрати „ремећењем“ норми.

Старији, конзервативнији акценџолози не допуштају употребу ових изворних, још неадаптираних акцената, већ упорно инсистирају на класичним правилима стандардне акценџуације, па би по њима правилни били само облици са краткоузлазним акценџом на првом слогу. Ауџор у овом раду говори о (не)оправданости таквог приступа савременој акценатској норми и предлаже еластичнији систем правила, који више одговара и стварном стању и говору образованих људи. М. Шџипка, кад су у питању именице на *-аниџи, -ениџи, -ониџи, -инџи*, као и оне на *-ор*, предлаже дублетну употребу облика са краткосилазним акценџом на крају, и оних са краткоузлазним акценџом на слогу испред, с напоменом да би облике са краткосилазним акценџом требало посматрати као стилску резерву у обџичном говору, док би у електронским медиџима и у службеној употреби нормално функционисали облици са пренесеним акценџима: *комџанданиџи, асџисџџениџи, деликвџениџи, ајсџолвџениџи, дирџиџениџи*, итд. Таква пракса је, мада недоследна, потврђена и у *Речнику* Матице српске (2007). Из овог правила би се изузели пејоративи које би, управо због тога значења, требало употребљавати са непренесеним, краткосилазним акценџима: *зафрканиџи, џревараниџи, забушаниџи*.

У другом раду из прозоџијске проблематџике под насловом „Нека запажања и напомене о акценџуацији наших презимена“ разматра се акценат презимена као важан идентџитетски чинилац њихових носилаца. У том погледу карактеристични су нарочито патроними, чији носиџоци задржавају акценат имена од кога су таква презимена изведена, нпр. *Обрад – Обџрадовџиџи, Давџид – Давџидовџиџи, Танаско – Танаскоџиџи*. Насупрот томе, у пракси су та презимена раширена с промењеним акценџом, и то систематски: *Обрад – Обџраџдовџиџи, Давџидовџиџи – Давџидџовџиџи, Танаскоџиџи – Танаџскоџиџи*. У овом раду се, уз ослонац на досадашњу стручну литературу, пре свега на радове Милије Станића и Митра Пешикана, анализира ова појава и расправља о томе којим би акценџима требало дати предност, тј. које би требало препоручити за општу употребу, или се пак одлучити за дублетизам, какав се код нас већ усталио. Ауџор износи и своја запажања о природи патронимских дублетних акцената. Двоструки акценџи се могу наћи само код презимена која су настала од двосложних имена с кратким акценџом, било самостално: *Ђуџкановџиџи – Ђуџканџовџиџи* (према *Ђуџкан*), *Јџовановџиџи – Јџованџовџиџи* (: *Јџован*), *Обџрадовџиџи – Обџраџдовџиџи* (: *Обџрад*), итд., било у саставу сложених презимена: *Муџраџџбеџовџиџи – Муџраџџбеџџовџиџи*, итд. Међу нашим презименима има и оних који нису патронимџког него надимџачког порекла. Таква презимена углавном чувају изворни акценат: *Лиџсаџ, Зеџи, Лиџка*,

Личанин, Крајишник, а нека од њих, необичнија, ипак теже да се акценатски разликују од лексема према којима су постала, нпр: *Стјанџр* (презиме) према *стјанџр* (онај који станује), *Кџвџч* (презиме) према *ковџч* (занимање) итд.

На крају, аутор изриче своје мишљење и даје савет свима: „Мислим да би требало настојати да се бар у срединама гдје је неко презиме устаљено и познато у јавној употреби тако и употребљава (случај: *Драјољуб Давидовић*), јер је акценат употребна као и њихов облик и промјена дио идентитета (па и препознавања) одређених личности која та презимена носе“.

У раду „Геминација у српском језику“ обрађује се ова, у стручној литератури мало разматрана појава изговора и писања удвојених говорних елемената, најчешће гласова (самогласника и сугласника) у нашем језику. Потпунија анализа и каталогизација свих случајева геминације може бити од значаја за усавршавање система наших ортоепских, ортографских и граматичких норми. Овде се детаљно анализирају примери геминираних гласова у творби домаћих речи и однос према геминатама у речима страног порекла приликом њиховог преузимања у српски језички стандард. Проф. М. Шипка објашњава ову појаву најпре код два суседна самогласника коју назива „одвојеним близанцима“ из семантичких (јер их раздваја семантичка пауза) и физичких разлога (изговарају се, а и бележе, као два иста, али два посебна гласа), а потом и код сугласника које назива „спојеним близанцима“, јер се не изговарају као два одвојена гласа један до другог, него као један продужен истакнутији глас.

Самогласничке геминате јављају се у нашим речима искључиво у сложеницама на крају префиксалног морфема и основне речи: *йоочим, њообраиим, њоодваљиваиим*, и сл.; или на крају прве и на почетку друге просте речи у споју: *једноок, народноослободилачки* и сл. Самогласничке геминате се редовно задржавају и приликом преузимања речи страног порекла: *коојераиција, коојераишван, координација, координаиор, зоолоиција, зоолои* итд.

Сугласничке геминате у сложеницама много су чешће у српском језику него вокалске, а разликују се од њих и изговором, као што смо навели, и начином настанка, па и бележења у писаном тексту. Поред случајева удвојеног писања сугласника које наводи Правопис из 1960, и то у суперлативу придева који почињу сугласником *ј*: *најјачи, најједрији, најјаснији*, и у другим сложеницама које на граници префиксалног и коренског морфема имају консонантске геминате, као што су: *наддружишвени, нуззарада, њреддржавни*, аутор додаје и суперлативе прилога: *најјаче, најјасније, најјужније*, итд. и примере као што су: *нуззанимање, ваннастшавни, њреддишломски, њранссибирски*.

Правило о губљењу сугласника којим се укидају геминате у простим речима, а задржавају у сложеницама на границама префиксалних и коренских морфема, на које аутор посебно обраћа пажњу, сликовито се може назвати „скривеним геминатама“. Ова појава је специфичност српског језика и ту се ради о удвојеним сугласницима од којих се један „крије“ у сливеном гласу и рани први од његових елемената (*ц* је, наиме, сливено од *шс*, *ч* од *шш*, *ћ* од *шћ* и меког *с'*, *ћ* од *д* и меког *з'*, а *џ* од *дџ*). Тако се сугласници *д* и *шћ*, уз нормиране изузетке, губе испред сливених сугласника *ц*, *ч*, *ћ*, *џ*, и *ћ*, у којима се налазе: **отац** – отца → оца, приповетка → **приповеци** и **приповеткп**.

Генерални став аутора је да је неопходно приступити свеобухватној евалуацији и другог издања *Правописа* (2010), па је зато аутор и објавио рад

„Изузеци од гласовних промјена“, који се састоји од два подрада: „1) Ортографски изузеци од асимилације сугласника по звучности“ и „2) Фонетска и ортографска одступања од губљења сугласника *đ* и *џ* у међусугласничком положају“. У првом делу рада се опширније расправља о појави асимилације сугласника (једначења по звучности и месту творбе), а циљ рада је да се допринесе комплетирању и класификацији свих правила асимилације сугласника, као и њихових изузетака, са посебним настојањем да се пронађу објективни критеријуми зашто би се употреба неке лексеме прогласила изузетком од правила, било у усменој, било у писаној пракси. У другом делу рада се износе сви критеријуми одступања од губљења сугласника *đ* и *џ* у међусугласничком положају, и то са ортографског и фонетског аспекта. У раду су критички преиспитане све новине *Правописа* (2010) у односу на *Правопис* (1960), додати су још неки примери из праксе, и на крају предложена формулација одговарајуће правописне норме.

Радам „Стање и проблеми савременог српског правописа“ М. Шипка жели да скрене пажњу на најкрупније проблеме лингвистичке србистике у новим политичким и лингвистичким околностима, након рушења Југославије. Наиме, после распада вишедеценијског српскохрватског стандарднојезичког заједништва, 90-их година прошлог века, уместо једног варијантно разуђеног стандардног језика, којим су се служила четири народа: Срби с Црногорцима, Хрвати и Муслимани (данас Бошњаци), проглашени су и нормирани посебни национални стандардни језици: хрватски, бошњачки (под неадекватним именом босански), српски, и у новије време и црногорски језик. М. Шипка набраја све стандарднојезичке приручнике, речнике и граматике, настале у последње две деценије у овим језицима, с приметним коментаром да се они сви, изузев приручника српског језика, баве експлицитном нормом (правописном, граматичком, лексичком) која је усмерена ка националном стандарднојезичком изразу, али са екстремном тежњом да их што више удаљи од српског језика. Насупрот другим народима бивше Југославије који афирмишу посебност свог националног стандардног језика, аутори српских језичких приручника се нису још увек ослободили српскохрватског дублетизма, па је углавном, приликом објављивања таквих књига, главна интервенција била промена етикете на корицама јер је стављено само *српски* уместо *српскохрватски*. То се, према аутору, односи на једнотомни *Речник српскога језика* (2007) и *Правопис српскога језика* Матице српске (2010).

Аутор у наставку указује на неке од проблема који се јављају у пракси, најпре са неоснованим писањем дублетних облика појединих ијекавских примера који су појединачне творевине неких писаца. Тим и сличним примерима аутор сугерише да је неопходна евалуација и реконструкција српске правописне норме у новим околностима, а пре свега писање једног новог поузданог, свеобухватног, стабилног, прегледног и општеприхватљивог *Правописа српскога језика*.

Као логичан наставак претходне расправе, аутор наставља да разматра актуелна питања стања и проблема савременог српског правописа и у раду „О утврђивању и усвајању српске правописне норме у новим условима – начелна и процедурална питања“. Овде се аутор посебно задржава на процедуралним питањима при утврђивању надлежности при усвајању новог правописа. Као што је то била пракса и раније, општу концепцију и критеријуме нормирања

требало би да донесе *Правописна комисија*, као колективни аутор. Пре приступања на изради правописа, требало би утврдити и усвојити основе српске језичке политике које би подразумевале стварање свеобухватног дугорочног плана и проблема србистичких активности (истраживачких и других), с посебним нагласком на решавање актуелних нормативних проблема: изради *Правописа српског језика*, а потом и савремене нормативне граматике, једнотомног речника и термилолошких стандарда свих стручно-научних области. А оно што је најважније, сви морају имати један јединствен систем правописних норми.

У невеликом поглављу „Интерпункција и правописни знаци – прилог класификацији и стандардизацији правописних норми“ систематизују се сличности и разлике између правописних и интерпункцијских знакова и предлажу будућа решења за класификацију овог дела правописне грађе.

Следећи рад представља својеврсну трилогију решавања недоумица из говорне и писане праксе. Први део рада „Три питања из праксе: 1) Евангелисти, еванђелисти и јеванђелисти?“ говори о потреби семантичког диференцирања тих трију речи, ради лакшег и тачнијег разумевања текста у коме се употребљавају. Аутор на следећи начин резимира своја запажања: Облике са *i*: *еванџелистѝ(a)*, *еванџелистѝи* и *еванџелистѝички* требало би семантички везати за припадника верске заједнице евангелиста, а пар *еванђелистѝа – јеванђелистѝа* односи се на писце канонских јеванђеља, односно еванђеља, мада би и код овог варијантског пара требало у српском језичком стандарду дати предност облицима на *j*: *јеванђелистѝ(a)*, *јеванђелистѝи*, *јеванђелистѝички*. Поднасловом „2) Експрес кафа или Еспресо?“ преиспитује се исправност употребе израза *експрес кафа*, нарочито с обзиром на изворни облик *еспресо* (итал. *espresso*). Поднасловом „3) Капућино или капучино?“ разматрају се правописна и семантичка питања у вези са овим лексемама и издваја се облик *капућино* који је једино исправан са етимолошког и семантичког становишта.

Радам „Именице страног порекла на *-ијум* и *-иј* у српском језичком стандарду“ разматра се оправданост употребе облика речи латинског порекла на *-иј* јер има мишљења да ови облици искључиво припадају хрватском стандарду, док су облици на *-ијум* везани искључиво за српски. Аутор показује да су и облици на *-иј* потребни српском стандардном језику јер се могу употребити за богаћење језичког израза, а тиме и за јасније и прецизније изражавање (уп. *медиј* и *медијум*).

У реферату „С Ћириловом или с Ћириловим?“ разматра се питање промене презимена на *-ов*, *-ев*, *-ин*, као што су *Гаврилов*, *Појов*, *Ћирилов*, *Ђурђев*, *Бакављев*, *Васљев*, *Милин*, *Радин*, *Токин* и сл. Таква презимена срећу се углавном у Војводини, али су типична и за руски језик, па се поставља питање да ли деклинирати по истом моделу транскрибована страна имена, код којих у инструменталу и облицима множине важи придевска промена, и наших војвођанских презимена код којих влада дублетска употреба придевске промене (на *-им*) и именичке (на *-ом*). На крају аутор даје предлоге за нормирање употребе спорних падежних облика тих презимена у српском језичком стандарду. Наша презимена патронимичног порекла на *-ов*, *-ев*, *-ин* (типа *Ћирилов*, *Токин*) требало би у инструменталу да имају само наставак *-им* (с *Ћириловим*, *Токиним*), а презимена преузета из осталих словенских језика на *-ов* и *-ев*, уз наставак *-ом*, могу изузетно имати и облик на *-им* (с *Чеховом* и с *Чеховим*).

Руска и друга словенска презимена на *-ин* (типа *Пуџин*, *Рјейин*) имају у српском језику у инструменталу искључиво именички наставак *-ом* (с *Пуџином*, с *Рјейином* и сл.).

У последњем раду „О стандардним облицима ојконима Билећа и Пљевља“ расправља се о томе која је правилна употреба ова два ојконима. За властита имена, посебно ојкониме, важи правило да их у савременом стандардном језику треба изговарати и мењати како се користе у крају из ког су потекла. Тако је *Билећа* именица женског рода и припада трећој деklinационој врсти, мада се често, погрешно, употребљава и као именица средњег рода – *Билеће* (као Требиње, Љубиње и сл., највероватније под утицајем тих херцеговачких ојконима). Код ојконима *Пљевља* греша се и код рефлекса јата и код деklinације: многи пишу *Плевља* уместо *Пљевља*, а овај ојконим поред тога има само облике множине, па се само тако и мења: *Пљевља*, *Пљевља̑*, *Пљевљима*, *Пљевља̑*, *Пљевљима*.

М. Шипка овом књигом позива нормативисте, језичке стручњаке и ширу јавност да се приступи расправи о правописној норми ради стварања свеобухватног и општеприхватљивог *Правоииса српског језика* са евалуираном, реконструисаном и јединственом нормом. Поред правописа, за утемељење савременог српског језичког стандарда, неопходно је објавити и друге језичке приручнике, граматике и речнике. Аутор књигом указује на најактуелније проблеме који се тичу како језичке политике и процедуралних питања који су пропратни чиниоци свих стандарднојезичких активности, тако и садржинских пропуста које прати друго издање *Правоииса* (2010). Неки од најважнијих пропуста досадашње норме, према његовом мишљењу, односе се на прозодијску празнину у речничком делу тог норматива, конзервативно придржавање класичне акценатске норме у спорним случајевима, постојање српскохрватског морфолошког и лексичког дублетизма и сл. Оваква исцрпна анализа правописне грађе, као и неких других проблема језичке норме, неоспорно доприноси утврђивању српског језичког стандарда, занимљива је за језичке стручњаке, али правописна проблематика може бити занимљива и ширем кругу читалаца заинтересованих за језичку културу.

Данијела Сџанић

Милица Радовић-Тешић, *Грамајички и лингвистички појмовник**

Подизању нивоа језичке културе и неговању правилног језичког израза не доприносе само нормативне граматике, језички и правописни саветници и приручници, него и дела енциклопедијског карактера у којима се износи и тумачи инвентар лингвистичких термина и других појмова везаних за област науке о језику. Наиме, језичко правило ваља и разумети, што није могуће без одговарајућег терминолошког апарата. Српска лингвистичка библиотека, нажалост, није богата приручницима међу чијим би корицама заинтересовани корисник могао да нађе објашњење лингвистичких термина. Такви су само *Српскохрватски језик*, Енциклопедијски лексикон Мозаик знања (Београд, 1972), *Енциклопедијски рјечник лингвистичких назива*, I–II (Загреб, 1969) Рикарда Симеона или преводи *Кембричке енциклопедије језика* (Београд, 1995) и *Енциклопедијској речника модерне лингвистике* (Београд, 1988) Дејвида Кристала¹. Ову празнину од сада у приличној мери, макар у наставној пракси, може умањити најновија књига *Грамајички и лингвистички појмовник* Милице Радовић-Тешић, професора на Учитељском факултету Београдског универзитета и редактора Речника САНУ. Ове две чињенице из ауторкине биографије у великој мери су одредиле и карактер ове књиге, која започиње „Уводним напоменама“ (7–14), а затим на скоро сто педесет страна, под насловом „Термини и блиски појмови“ (17–157), азбучним редом, доноси дефиниције и тумачења лингвистичких појава, завршивши се списком „Литература“ (161) и резимеом на енглеском језику „Summary“ (165). Дакле, потреба за оваквим приручником произашла је из практичних разлога, на основу наставног искуства, а организацији књиге, те прецизности, концизности и информативности дефиниција и описа у њој допринео је вишедеценијски лексикографски рад М. Радовић-Тешић.

У првом реду, књига треба да попуни недостатак лексикографског приручника који би олакшао усвајање градива из граматике српског језика ученицима и студентима, односно презентацију тог градива наставницима. Ауторка се иначе уверила да не постоји пракса (да не кажемо култура) употребе речника приликом савладавања градива у настави српског језика, и то не само

* Едиција Појмовник, Књига 1, Београд: Учитељски факултет, 2011, 162 стр.

¹ Руски лингвистички речници нису нам доступни у преводима.

на нижим нивоима образовања већ и на универзитетском. Укључивањем овог приручника у студијски програм код будућих наставника створила би се навика да користе речнике, енциклопедије и сличне приручнике и у наставној пракси.

Како М. Радовић-Теших наглашава, за наставу је веома важно и то да се осавремењава и допуњује резултатима нових истраживања, односно да се иновира и појмовни и термилошки апарат. Тако се традиционална граматичка терминологија проширила терминима које су донели нови приступи проучавању језика, што треба приближити и студентима, али и професорима. Дакле, нови термини се морају објашњавати, систематизовати и презентовати, како би се успешно могла пратити научна продукција и унапређивати наставни процес, те усклађивати са новим сазнањима.

Књига није преамбициозно замишљена, она представља, као што и ауторка истиче, „мали термилошки појмовник, који садржи све појмове и термине из програмских курсева који су предвиђени за усвајање“ (8). Њоме се настоји покрити поље лингвистичких термина и појмова који се срећу у уџбеницима и приручницима на основу којих се изводи настава језика на филолошким и учитељским факултетима. Приручник је заснован на грађи насталој ексерпцијом устаљених и фреквентних термина и појмова у граматичкој литератури која се користи у настави језика у средњим школа и на филолошким и учитељским факултетима. Термини који би се означили као застарели, као и нови који нису ушли у ширу употребу, нису се нашли у овој књизи.

Материјал је алфабетски систематизован, сажето и експлицитно представљен у виду одредница. Ауторка на одговарајућим местима наводи и уобичајене домаће термине, али и њихове интернационалне синониме (нпр. **дуративни глаголи** в. *трајни глаголи*, **птеративни глагол** в. *учесћали глаголи*, **фрикативни сугласници** в. *сјрујни сујласници*, **хупгаризам** в. *мађаризам*), и обрнуто (нпр. **двојезпчност** в. *билингвизам*, **заповедни пачп** в. *империјив*, **зпачењска позајмпца** в. *калк*), повезујући их упућивањем. Синоними (интернационалног порекла) такође се наводе у загради код уобичајеног домаћег термина (нпр. *вољне (волунтајивне) реченице*, *глаголски вид (аспект)*, *двоуснени (билабијални) сујласници*, *закључне (конклузивне) реченице*, *основни (главни, кардинални) бројеви*, *сасјавне (којулајивне) реченице* итд.). Неретко се даје и етимологија (нпр. код *адверби*, *аорис*, *јенијив*, *ејијет*, *индикатив*, *метонимија*, *јадежи*, *синтакса*, *флексија*, *фонетика*), а такође се примерима илуструју неке граматичке и лексичке појаве (нпр. код реченичних конституента, свих врста независних и зависних реченица, позајмљеница итд.).

Највећи део књиге чине термини широке употребе традиционалног граматичког приступа, с обзиром на чињеницу да они покривају терминологију ове области из школског програма српског језика. Такве су, рецимо, поред основних термина *грамајика*, *грамајичка основа*, *грамајички насјавци*, одреднице којима се покривају основни нивои језичке структуре: *фонетика*, *јлас*, *самојласници (вокали)*, *сујласници (консонанти)*, *сонанти*, *уснени сујласници*, *зубни сујласници* итд.; *акцентуација*, *дјосилазни акценат*, *дјоузлазни акценат*, *крајкосилазни акценат*, *крајкоузлазни акценат*, *новошјокавска акцентуација* итд.; *јласовне јромене*, *јалајализација*, *сибларизација*, *јојовање*, *једначење сујласника јо звучности* итд. (али и новији термини из ове сфере: *фонологија*, *фонема*, *алофон*, *алтернација* итд.); *морфологија*, *морфе-*

ма, аломорф, род, врсте (кашејорије) речи, променљиве речи, непроменљиве речи, суфлејивизам, именице, власитије именице, збирне (колективне) именице итд.; заменице, именичке заменице, иридевске заменице итд.; иридеви, компарација итд.; бројеви, основни (главни, кардинални) бројеви, збирни бројеви, редни бројеви, бројне именице, бројни иридеви итд.; деклинабилан, деклинација, падежи, номинатив, јенијив итд.; глаголи, глаголска основа, глаголски наставац, глаголске врсте, глаголски вид (аспект), глаголски род, глаголски облици итд.; творба речи, суфиксација, деривација, слањање, комбинована творба, сјојни вокал, суфикс, ирефикс, афикс, творбено инездо, твореница итд.; синтакса, субјекат, иредикат, објекат, ајозиција, ајозијив, актуелни квалификатив, реченица, сложене реченице, саставне (којулајивне) реченице, изричне (декларативне) реченице, актив, пасив, индикатив, конструција, реција, валенца, кохезија итд. Што се појмова и термина везаних за речнички фонд тиче, поред уобичајених термина *реч*, синоними, антоними, хомоними, архаизми, јогајменице и сл., у граматикама из последње деценије XX века срећемо и термине, као што су *лексема*, *лексика*, *лексичко значење* итд., те их доноси и овај појмовник. Нарочиту новину у термилошки систем уносе семантичка (лексичко-семантичка) проучавања, те се у овој књизи може наћи објашњење за термине као што су *денојат*, *десијат*, *конојат*, *јолисимија*, *моносимија*, *комјоненцијална (комјоненјна) анализа*, *сема*, *архисема*, *хиероним*, *хијоним*, *квантификајтор* итд. У књизи срећемо и одреднице *лексикојограф*, *лексикојографија*, *језаурус*, *речници*, које се односе на систематско представљање лексичког фонда.

Такође, овај приручник доноси податке о лингвистичким правцима и школама које су у XX веку знатно утицале на језичка проучавања, као нпр. *младограматичарска школа*, *Прашка лингвистичка школа* (те њене термине *бинарно*, *дисјинктивна обележја*, *маркиран* и сл.), *сјрукјурална лингвистика*, или нове као *којнијивна теорија језика*, *теорија јоворних чинова* итд. Ауторка такође успоставља одреднице и за лингвистичке дисциплине као што су *антиројонимија*, *ономасјика*, *лијвосјилисјика*, *лијвосјичка теорија*, *лијвосјичка сјасјисјика*, *мајемајичка лингвистика*, *сојолијосјика*, *јсихолијосјика*, *ејнолијосјика*, *балканолојија* итд. Даље се срећу и објашњавају термини у вези са њима, нпр. *ономасјика* – *ејник*, *кшејик* и сл. У речнику се могу наћи и одреднице које се односе на фундаменталне приступе језику као *дијахројисјика*, *синхројисјика*, затим за методе које су обележиле развој науке о језику као *комјаративно-историјска метода* и сл.

У овој књизи се запажа и неколико слојева одредница које би дале за право да се у наслову нађе и детерминатив *с р п к и*. То су јединице нетермилошког карактера које се односе на српски књижевни језик и његову историју, а неретко имају и шири културни значај. Такве су рецимо одреднице који се односе на старије типове књижевног језика: *сјарословенски језик*, *сјаројрквенословенски језик*, *срјска редакција*, *рускословенски језик*, *славеносрјски (славеносербски) језик*, *јрквенословенски језик*, затим на значајне споменике: *Мирославјево јеванђеље*, *Повеља Кулина бана*, *Законик цара Стефана Душана*, на личности везане за период књижевнојезичког стваралаштва пре Вукове реформе: *Ђурило* и *Методије*; *Константин*, *Филозоф*; *Венцловић*, *Гаврил Стефановић*; *Орфелин*, *Захарија*; *Обрадовић*, *Досијеј*;

Мушицки, Лукијан. У књигу су, разуме се, уврштени и појмови везани за Вукову језичку и правописну реформу, као значајна дела *Рајн за српски језик и њравопис*, *Српски рјечник*, те одреднице о њеним носиоцима: *Караџић, Вук Стефановић; Даничић, Ђуро; Койићар, Јернеј*, или личностима које су биле узор у појединим сегментима те реформе: *Аделуні, Јохан Кристијоф; Мркаљ, Сава* итд. Појмовник доноси и одреднице које објашњавају утемељење савременог књижевног језика на Вуковој основи и његов даљи развој попут *Бечки књижевни дојовор, Новосадски књижевни дојовор, београдски сјил*.

Граматицари на чијем делу почива данашња србистика, теоретичари, писци средњошколских и универзитетских граматика такође су наведени у овом приручнику: *Белић, Александар* (као и његов термин *констанције (језичке)*); *Маретић, Томислав; Стевановић, Михаило; Пешикан, Мићар; Ивић, Милка; Ивић, Павле; Станојчић, Живојин; Појовић, Љубомир* (и његов термин *комуникајивна реченица*); *Симић, Радоје*, затим лексикографи германисти *Канірија, Светјомир и Ристић, Јован*. Од светских лингвистичких имена заступљени су *Јакобсон, Роман и Сосир, Фердинанд де* (и његови термини *language, langue, parole*). Врло је информативна и значајна одредница *језички часописи*, затим *ЈФ, Наш језик*, али и одреднице које се односе на значајне институције везане за неговање језика као *Вукова задужбина, Мајица српска*.

Појмовник доноси и термине везане за правопис: *Белићев њравопис, Правопис српскохрватској књижевној језика, Правопис српској језика*, затим писма: *босанчица, глагољица, ћирилица, латиница, јојица*; називе графема у старој ћирилици: *јай, јери, дебело јер, ѿанко јер*, али и термине као *курзив, дијакријички знаци, дивиз* и сл. правописне и интерпункцијске знаке итд. У њему су заступљени термини из области језичке културе: *језичка норма, њуризам* и сл., али и из методологије лингвистичких истраживања, као што су *ексцериција, језички узорак* и сл.

Књига пред нама представља значајан помак и осавремењење у представљању граматичке терминологије у српској лингвистици. Она, с једне стране, прати развој лингвистике, а, с друге, потребе и промене у наставној пракси. Овом приликом смо поменули неке од одредница које се могу наћи у *Грамајичком и линвистичком појмовнику* Милице Радовић-Тешић (осим наведених има и термина из области дијалектологије, функционалних стилова итд.). По представљеном материјалу, видимо да је појмовник солидно утемељен и да у малом доноси граматiku и историју српског књижевног језика. Његова вредност за наставу граматике српског језика биће од великог значаја, и уверени смо да ће овај приручник испунити своју мисију.

Марина Сјасојевић

Зборник *Језички систем и употреба језика**

На Филолошко-уметничком факултету Универзитета у Крагујевцу већ шесту годину заредом одржава се конференција „Српски језик, књижевност, уметност“, на којој учешће узима велики број домаћих и иностраних стручњака из области лингвистике, књижевности и музичке уметности. Реферати презентовани током овог дводневног научног скупа бивају публиковани у једном од три тематска зборника.

Зборник који је пред нама доноси лингвистичке студије представљене на четвртој конференцији у Крагујевцу, крајем октобра 2009. године. Реч је о 37 тематски и методолошки разноврсних радова посвећених питањима језичког система и употребе језика. Према мишљењу уредника овог зборника, сви реферати показују „да се под утицајем друштвених кретања врше значајна померања у раслојавању и функционисању српског књижевног језика, а потом и да се већи број одавно постављаних питања мора преиспитати применом нових методологија, како иманентнолингвистичких, тако и интердисциплинарних“. Уз то, задата, општа тема размотрена је са готово свих аспеката, кроз велики број тема и уз примену различитих лингвистичких метода.

Највећи број радова у овом зборнику посвећен је утицају друштвених промена на структуру српског књижевног језика на различитим нивоима (фонетско-фонолошком, морфолошком, творбеном, лексичком, синтаксичком, прагматичком, комуникативном, когнитивном и стилском). Неколико чланака разматра утицај страних језика на српски књижевни језик, поједини се баве контрастирањем српског са другим словенским и несловенским језицима, а немали број истраживања посвећен је проблемима превођења са српског језика и на српски језик.

Морфолошким и творбеним питањима савременог српског језика баве се Јованка Радић („*Под* у граматички и савремене друштвене појаве“) и Сања Ђуровић („Творбени потенцијал позајмљеница у оквиру лексичко-семантичке групе *кућа* и *њени делови*“), док су чланци „Лексика Исидоре Секулић са становишта савремене стандардизације“ Милице Радовић-Тешић, „Статус лексема са градацијским значењем у процесима декомпоновања“ Илијане Чутуре и „Лексика оријенталног поријекла у српској вођарској терминологији: крушке

* Крагујевац: Филум, 2010, 414 стр.

мишћетинка, усеинбејовача и буздованка“ Неђа Јошића посвећени статусу појединих лексема, њиховом пореклу, мотивисаности, адаптираности у језику и сл. Синтаксичке теме предмет су интересовања Радоја Симића („О кондензацији и кондензаторима“), Милоша Ковачевића („О изоморфности једног типа временских реченица и поредбених реченица за неједнакост“), Јелене Јовановић („Конструкције са нумеричким квантификатором“) и Димке Саа-ведре („Пасивне конструкције с партиципом и с повратним обликом глагола у српском језику – конкуренција и допунска дистрибуција“).

Страхиња Степанов је своје истраживање посветио фразеолошким амалгамима у публицистичком стилу, а значајан прилог изучавању дијалекатске фразеологије дала је Драга Бојовић радом „Дијалекатска фразеологија: лексичко-граматички аспект (Увод у класификацију)“.

У раду „Прагматичка функција узвика“ Драгана Вељковић-Станковић издваја прагматичке функције узвика и утврђује њихова важна својства, док Мирјана Мишковић-Луковић у чланку „She Wants To Meet a Bachelor: Лексичка концептуална семантика као прагматички мит?“ пажњу посвећује односу између лексичке семантике и прагматичких, инференцијалних процеса.

Прилог „Језик у судској теорији и пракси“ Јордане Марковић бави се једним типом језика у употреби – језиком у судској теорији и пракси, при чему се посебна пажња посвећује односу овог језика према народном говору.

Питање корпуса српског језика предмет је интересовања Стане Ристић у раду „Корпус ’живог језика’ и његов значај за изучавање језичких појава“. Она говори о појму „живи језик“ и његовој оперативнијој употреби у одређивању и формирању репрезентативног корпуса српског језика.

Имајући у виду утицај глобализацијских процеса на српски језик, Јелица Стојановић у чланку „Српски језик и државно-национални пројекти у 19. и 20. вијеку“ представља државно-националне процесе и пројекте у 19. и 20. веку на просторима које је покривао српскохрватски језик.

О значају неговања српског језика у дијаспори и његовом утицају на очување националног идентитета говоре Весна Лопичић и Биљана Мишић Илић у раду „Serglish: деконструкција језичког идентитета из перспективе Небојше Милосављевића“, као и Јована Димитријевић-Савић у прилогу „Међугенерациске разлике и очување српског језика у Аустралији“.

У чланку „Антиципацијска палаталност у светлу балканистичког смањења палаталности“ Радивоје Младеновић разматра судбину наслеђених палаталних сугласника у словенским говорима који су претрпели балканизацију, а који чине западномакедонско-српски ареал у који улазе говори југозападног дела Косова и Метохије, док Никола Рамић у прилогу „Акцентат придјева у говору Богдаша“ настоји да представи стање акцената у категорији придева у говору Богдаша, српског села смештеног на северозападном рубу доњег Ливањског поља.

Два аутора су своја истраживања посветила карашевским говорима. Михај Н. Радан у раду под називом „Деминуција у карашевским говорима“ разматра деминуираност у овим говорима са циљем откривања специфичних црта карашевског творбеног система и указивања на сличности и разлике са другим српским екавским говорима, док се Миљана-Радмила Радан у члан-

ку „Лексичка и граматичка средства за исказивање времена у карашевским говорима“ бави јединицама временске мере у карашевским говорима и анализира лексичка и семантичка средства којима се у тим говорима означава време.

Надежда Силашки у раду „Научна терминологија под најездом англицизама – контрастирање српског и хрватског језика“, на корпусу два најреферентнија речника економије у Србији и Хрватској, истражује степен англицизације терминологије економске науке у српском и хрватском језику.

Чланак „(Англо)српски књижевни језик у огледалу популарних женских часописа“ Марине Јањић доноси критички осврт на употребну вредност стандарлизованог језичког израза у понуларној женској штамп, при чему се истиче то да привидна адаптација англицизама доноси англосрбизме, чија употреба у тексту (и дискурсу) имплицира псеудонорму по угледу на енглески језик.

Истраживање Жељке Бабић посвећено је проблему језика интернетских форума. Ауторка у свом раду представља специфичности енглеског језика који се користи на интернетским форумима и контрастира језик форума на српском језику.

Контрастирање српског и других језичких система резултирало је радовима „О једној врсти поредбених фразема у српском и бугарском језику“ Славке Величкове, „Изразяване на демонстративност (деиктичност) чрез именната и местоименната система в българския и в сръбския език“ Елене Николове, „Јелен (*Cervidae*) и јеленак (*Lucanus cervis*) као симболи у пољској и српској традицији“ Видана Николића и Јоане Рекас, „За сръбските и българските вокални хипокористични форманти, учествуващи в деривацијата на производни от мъжки лични имена“ Ивана Чобанова, „Неке напомене о скраћеницама у француском и српском језику“ Ненада Крстића и „Временске употребе кондиционала у француском и српском језику“ Тијане Ашић и Верана Станојевића.

Проблематиком превођења са српског језика и на српски језик посвећен је чланак „(Не)могућ(и) превод (на материјалу бугарског и српског језика)“ Татјане Дункове и Биљане Васић, као и радови „Претеритална времена у Камиевом *Сйранцу* и њихови преводни еквиваленти“ Вере Јовановић, „Сложени футур у шпанском језику и његови преводни еквиваленти у српском“ Јелене Рајић и „Глагол *werden* у епистемичкој употреби и његови еквиваленти у српском језику“ Кристине Мирнић.

Чланак „Глагол *разирабиџи* на основу употребе у неслужбеним текстовима на интернету“ Биљане Стикић посвећен је анализи примера употребе наведеног глагола са циљем да се прикажу неке његове карактеристике и одговори на питање зашто овај глагол не дозвољава сингуларну интерпретацију ни субјекта ни објекта.

„Културни и језички стереотипи у ставовима младих: Италија у јадранском огледалу“ наслов је прилога Јулијане Вучо, у којем ауторка нуди систематски поглед на елементе који повезују неки језик са његовом способношћу распрострања и прихватања у иностраној средини.

Лингвистичке студије публиковане у овом зборнику сведоче о утицају друштвених кретања на савремени српски језик, те ће ова књига бити веома

користан приручник за будућа разматрања актуелних србистичких питања. Верујемо да ће ова, сада већ традиционална, међународна конференција у Крагујевцу наставити да богати српску лингвистику новим запажањима и иновативним приступима језичкој проблематици.

Марија Милосављевић-Тодоровић

Гордана Штрбац, *Дојуне комуникаџивних ѓлаѓола.*
*Синџаксичко-семанџички и лексикоѓрафски оѓис**

Монографија Гордане Штрбац *Дојуне комуникаџивних ѓлаѓола* представља скраћену и измењену верзију ауторкине докторске дисертације одбрањене 2010. године на Филозофском факултету у Новом Саду. У поднаслову, који гласи *Синџаксичко-семанџички и лексикоѓрафски оѓис*, очитују се две централне теме ове књиге. Наиме, ауторкин основни циљ је да покаже синтаксичко понашање комуникативних глагола, а главна хипотеза је да су синтаксичке допуне комуникативних глагола условљене семантичком структуром самих глагола. Ауторка се послужила резултатима свог истраживања како би унапредила лексикографску праксу, те је тиме остварен још један циљ: дато је лексикографско решење за представљање синтаксичких образаца у којима се реализују комуникативни глаголи.

Књига садржи пет поглавља: *Увод* (7–13), *Теоријска разматрања* (13–37), *Синџаксичко-семанџички оѓис комуникаџивних ѓлаѓола* (37–163), *Закључна разматрања* (163–171) и *Речник дојуна комуникаџивних ѓлаѓола* (171–203). На крају монографије, дат је и списак извора, литература, резиме на енглеском језику, а списак анализираних глагола налази се у прилогу.

Уводно поглавље садржи две целине: прва целина под насловом *О ѓредмети и коријусу*, како и наслов показује, садржи ауторкине напомене о корпусу и самом предмету истраживања, а друга целина *Преѓходна истраживања* садржи кратак преглед досадашњих истраживања о глаголским допунама уопште. У *Преѓходним истраживањима* ауторка се дотиче једног од горућих питања синтаксе: проблем допуњавања. Ово питање је даље и детаљније разрађено у наредном поглављу – *Теоријска разматрања*.

Поглавље *Теоријска разматрања* доноси веома исцрпан преглед досадашњих истраживања код нас и у свету, и то оних истраживања која се тичу пет жаришних тачака садржаних у самим насловима мањих целина: 1. *Теоријски ѓрисиџуѓи дојуни*, 2. *Реѓѓијска веза у дојунској синџаѓи*, 3. *Глаѓолска реѓѓија*, 4. *Објекатска дојуна* и 5. *Реченична дојуна*. На крају целине *Теоријски ѓрисиџуѓи дојуни*, ауторка даје завршну реч у предмету свог истраживања резимирајући претходне теоријске ставове, те успоставља кључне моменте у

* Нови Сад: Филозофски факултет, Одсек за српски језик и лингвистику, 2011, 223 стр.

анализи допунских конструкција: „1. идентификовање њихових структурних карактеристика, 2. утврђивање инвентара лексичких јединица који се могу наћи у тој позицији и 3. успостављање система најзначајнијих параметара који омогућавају међусобну компатибилност и комбинабилност управног члана и његове допуне“ (22). У другој целини другог поглавља, ауторка се осврће на низ термилолошких проблема који се тичу синтагме, спојивости, колокације, рекције, а затим у наредна три поглавља разрађује проблеме у вези са глаголском рекцијом. Читаво ово поглавље значајно је зато што садржи веома прецизан преглед два различита приступа допунама, али и синтакси уопште: депенденцијалну теорију с упориштем у немачкој лингвистици, код нас разрађену у граматици Павице Мразовић, и теорију валентности започету у радовима Л. Тенијера.

Треће поглавље представља централни део монографије, најобимније је и најразуђеније по својој структури. Ово поглавље обухвата следеће мање тематске целине: 1. *Термилолошка решења*, 2. *Принципи анализе*, 3. *Семантичка класификација комуникативних глагола*, 4. *Семантичка обележја глагола говорења*, 5. *Семантичка обележја комуникативних глагола у ужем смислу*, 6. *Синтаксичко-семантички модели*, 7. *Распоредивање дојуна уз комуникативне глаголе*, 8. *Префиксација и комуникативни глаголи*, 9. *Морфема SE и комуникативни глаголи* и 10. *Комуникативна активност као комјоненција секундарној значења*. Како већ и сами поднаслови сигнализирају, ради се о анализи комуникативних глагола и њихових допуна која се базира на укрштању више језичких дисциплина: семантике, синтаксе, деривације, лексикологије.

У примарној подели комуникативних глагола, ауторка полази од целокупне језичке ситуације, која подразумева оба комуникатора, језички и ванјезички контекст, као и смер комуникације, те групу комуникативних глагола дели у две веће подгрупе: глаголе говорења, код којих је комуникација једносмерна, од говорника ка саговорнику, и комуникативне глаголе у ужем смислу, код којих је комуникација двосмерна, тј. подразумева равноправно учешће и говорника и саговорника (43–44). Глаголе говорења, затим, ауторка дели даље на типичне глаголе говорења, квалификативне и перформативне. Ова подела се, дакле, заснива на доминантним семама у садржају глагола којима се наглашава неки од сегмената комуникације, пре свега оних који се тичу говорника и радње говорења (45). Типичним глаголима говорења ауторка назива глаголе „које одликује неутралност и необележеност због одсуства значењске компоненте која би на одређени начин истакла и обележила неки од сегмената нејезичког контекста комуникације“ (45), те тако наводи примере: *јовориџи*, *ређи*, *казатиџи*, *јричатиџи*, *збориџи*, *беседиџи*, *јприоведатиџи*. Сматрамо да у даљој анализи типичних глагола говорења недостају напомене да су неки од ових глагола ограничени својом употребом, те да их само условно можемо називати типичним, јер су, заправо, обележени суженим доменом употребе: на пример, можемо ређи *Професорка математики је јоворила / казала (нешијо) / јричала / рекла (нешијо) о инјејралима*, али не можемо ређи **Професорка математики је јприоведала / зборила / беседила о инјејралима*. Ово, ређимо, важи, на пример, и за глагол *кличатиџи* (са семом од *сређе*, *радосџи*), који је стављен у групу глагола с диференцијалном компонентом висине тона, заједно с глаголима *брецаџи се*, *брујаџи*, *бучаџи*, *викаџи*, *шајуџаџи*, упркос томе што се он, када имамо у виду примарно значење према Речнику САНУ „весе-

лим узвицима или песмом испољавати радост; поклицима упућивати радосне поздраве, изражавати признање, одавати пошту некоме и сл.“ може сместити у групу глагола с диференцијалном компонентом усмереном на начин остваривања радње, какви су глаголи *жуборијши, мрмљајши* и сл., чије семе квалификују говорни чин као *неразјовешан, с њешкоћом, кроз њлач*; а тек се у свом секундарном значењу „гласно, уз поклик, узбуњено упућивати поруке, казивати нешто; извикивати“ може сврстати у групу глагола с доминантном семом висине тона.

Веома успешним сматрамо целину *Расјоређивање дојуна уз комуникаџивне глаголе*, јер је у овом поглављу дат врло прецизан и исцрпан инвентар не само честих, већ и могућих синтаксичких конструкција које допуњују комуникативне глаголе. Ово поглавље, на богатом материјалу, доказује хипотезу да семантичка структура комуникативних глагола диктира врсте и облике синтаксичких допуна.

У тематској целини под насловом *Префиксација и комуникаџивни глаголи* ауторка испитује на који начин на систем глаголских допуна утиче додавање префикса на постојећи комуникативни глагол (111). Према нашем мишљењу, ауторка се, очито водећи се недовољно прецизном дериватолошком литературом, бавила и оним глаголима које не можемо увек и са сигурношћу, нарочито са становишта савременог српског језика, сматрати префиксалним твореницама: *ојоменујши, њријоворијши, њоручијши, њредложиијши, замеријши, ујоворијши, њријавијши* и сл.

Четврто поглавље доноси ауторкине закључне напомене и резиме основних идеја изнетих у претходним поглављима.

У последњем поглављу под насловом *Речник дојуна комуникаџивних глагола* ауторка даје предлог за израду речника допуна комуникативних глагола, те тиме њено истраживање добија прагматичан и практичан завршни облик. Ауторка се и раније бавила питањем израде речника допуна, само на другачијем материјалу (в. Гордана Штрбац, *Прилози изради речника валенције глагола емоционалној садржаја*, Прилози проучавања језика, 36, 173–196). Ово поглавље сведочи и о умешности ауторке да препозна најбољу употребну вредност семантичко-синтаксичких истраживања, али и о њеној даровитости да ту вредност представи у виду почетних корака неопходних за израду речника.

Монографија *Дојуне комуникаџивних глагола* обогатила је нашу лингвистику на више нивоа: најпре, детаљним прегледом терминолошког апарата и исцрпним освртом на досадашња истраживања на синтаксичком пољу допуна и рекције, а затим и самом анализом комуникативних глагола, својеврсним првенцем по обиму и начину анализе у синтакси савременог српског језика, те значајним лексикографским предлозима који се тичу комуникативних глагола, али се могу применити на рекцију уопште. Све су то разлози да се ова монографија нађе на списку шире литературе свих озбиљних проучавалаца синтаксе и семантике српског језика.

Свејлана Слијейчевић

Марина Николић, *Сводни рејистар њишњања из српске
јоворне културе: њрема језичким саветницима**

Питања из језичке културе намећу се као актуелна, али и крајње неопходна. Са њима се корисници једног језика сусрећу свакодневно: „како написати нешто, како се каже, како се транскрибује, како се прилагођава језичком систему ...?“. Овакве теме јесу занимљиве јер се њихова проблематика рефлектује у говору и писању једним језиком, тј. у језичкој употреби. Приручници, саветници, регистри и други уџбеници који се баве језичком културом, преко су потребни и увек интересантни за коришћење.

Тако је колегиница Марина Николић, на предлог Комисије за синтаксу, уочила неопходност израде регистра који би бележио сва спорна питања српске говорне културе која се јављају у релевантним језичким приручницима. Корисну страну оваквог регистра не треба посебно наглашавати. Довољно је рећи да је ауторка на једном месту објединила све проблемске речи и изразе из приручника различитих аутора, нпр. из *Језичких доумица I и II* Е. Фекетеа, *Речника језичких недоумица* И. Клајна, *Српској језичкој њриручника*, који је рађен у коауторству П. Ивића, И. Клајна, М. Пешикана и Б. Брборића, затим из *Слова о језику (језичкој њоучника) I и II* и *Српској језичкој саветника* аутора Д. Ђупића, Е. Фекетеа и Б. Терзића. Ауторка напомиње да је, поред приручника који се баве искључиво питањима из језичке културе, регистар допунила и нормативним напоменама из *Синѡаксе савременој српској језика*, *Просѡа реченица* истичући нормативни аспект овог уџбеника, који би требало и могао на овај начин да се користи.

Изворима је придодат и одабрани материјал који се тиче одлука Одбора за стандардизацију српског језика штампаних у књизи *Српски језик у нормативном ојледалу*. Сама ауторка истиче да њен циљ није била ексерпција материјала из свих постојећих приручника, већ из оних најрелевантнијих који прате стање у савременом језику. Дакле, у овом сводном регистру Марина Николић бележи већину речи и изрза српског језика који су уочени као проблемски у већ наведеним изворима. Сви сабрани подаци из предметних регистра најпознатијих српских језичких приручника сада се могу наћи на једном месту, док је за неке приручнике који немају оформљен регистар ауторка сама урадила предметни регистар и прикључила га већ постојећим регистрима.

* Београд: Београдска књига, 2010, 207 стр.

Тако се у овом регистарском приручнику могу сазнати подаци о томе ко је све писао и на којој страни забележио проблемска питања о разнородним језичким појавама, као што су нпр. ред речи у српском језику (*Сава ценџар*, под словом С у регистру М. Николић, и *Ценџар Сава*, под словом Ц у регистру). Преко овог регистра читалац се може информисати о томе како су и који нормативисти решавали питање употребе великог слова, рецимо у склопу вишечланих имена богомоља са придевом „свети“ (*Свети Никола*, *Свети Петар на Лиму*, *Свети арханђел Михаило* и сл.); какво решење нормативисти предлажу уколико се у језичкој употреби јавља заједничка именица испред имена свеца, као нпр. *Храм „Свети Сава“* или *Храм светој Сава*. У регистру су забележени и проблеми адаптације страних имена, као и могући деклинабилни облици, нпр.: како се деклинира *Бољшој ѿеаџар* (или можда *Бољшој ѿеаџр?*), да ли је нормативна употреба генитива са непостојаним *а* или без њега у промени придева страног порекла, и да ли се уопште такви придеви у устаљеним конструкцијама деклинирају (в. *Бољшој ѿеаџра* и *Бољшоја ѿеаџра*); затим како гласи инструментал (*с Баљшим ѿеаџром* или *с Бољшим ѿеаџром*, в. у регистру под словом С) и да ли је могућ локатив *Бољшом ѿеаџру* (в. под словом Б). Уколико неког занима ко пише о томе зашто не долази до једначења по звучности приликом транскрипције страних имена може погледати одреднице *Хонџоні*, *Ваџинџон* и сл. У регистру су забележене конструкције из савременог српског језика чији се настанак тиче дијакроничких промена, као што су нпр. оне које су настале укрштањем српскословенских, рускословенских и народних елемената у примерима: *Христџос васкресе*, *Христџос васкрсе* (или је пак читава реч могла бити преузета из рсл. као нпр. у конструкцији *Христџос воскресе*). Дакле, у овом регистру су забележене све варијанте проблемских речи или конструкција, а не само она „исправна“ решења која предлажу нормативни приручници, в. нпр. *с обзиром*, *с обзиром да*, *с обзиром на* и *с обзиром на ѿо*.

Потреба да појединац непрестано усавршава, побољшава своју језичку културу обавезује лингвисте да се оваквим темама баве. Ова књига није намењена искључиво лингвистичкој јавности, већ свима онима који се језиком служе, који се за језичка питања интересују, којима се језичке недоумице свакодневно намећу – лекторима, уредницима, наставницима, новинарима, глумцима итд. Дакле, свима онима који се, према речима рецензента П. Пипера, „труде да своју и укупну српску говорну културу стално унапређују“. И сама ауторка позива на ангажовање и сарадњу појединаца и институција заинтересованих за прикупљање материјала неопходних за стварање приручника који ће бележити релевантне појаве и промене у савременом језику. Ова књига је неопходна свима који прате нормативистичку литературу, она олакшава претраживање одговора на језичке недоумице и пружа увид у токове савременог књижевнојезичког стандарда.

Ивана Маринковић

In memoriam

МИЛАН ШИПКА (1931–2011)

Недавно је (8. јула 2011) преминуо др Милан Шипка, наш истакнути лингвиста, врло активан последњих четрдесетак година. Рођен је 7. октобра 1931. године у Драгељима код Б. Градишке. Студије је завршио на Филозофском факултету у Загребу (народни језик и књижевност са руским језиком), гдје је и докторирао с темом *Језик Пејтра Кочића*. Радио је у средњој школи, па у педагошкој служби, да би 1966. године прешао на Педагошку академију у Бањој Луци. Одатле 1973. године долази на мјесто научног сарадника и директора тек основаног Института за језик у Сарајево, гдје остаје до 1984, када прелази у Институт за међунационалне односе при ЦК СКБиХ. Од 1990. до 2002. Милан Шипка је редовни професор Универзитета у Сарајеву; ради на Академији сценских умјетности и Педагошкој академији. Школске 1994/1995. године био је гостујући професор Института за славистику у Клагенфурту, а као гостујући професор држао је предавања и у Бечу, Познању и Новом Саду.

Милан Шипка се успјешно огледао у више научних дисциплина (нормативистика, социолингвистика, лексикографија, лексикологија, семасиологија, фразеологија, ономастика, лингводидактика). Из ових области написао је велики број радова, а овдје се могу поменути само његове књиге – у области нормативистике: *Стандарднојезичка њреисџиџивања 1* (Нови Сад, 2008), *Стандарднојезичка њреисџиџивања 2* (Нови Сад, 2009) и *Стандарднојезичка њреисџиџивања 3* (Нови Сад, 2011), затим монографија *Језик Пејтра Кочића* (Сарајево, 1987), *Језичка кулџура* (12005, Сарајево; 22006, Београд, проширено и ћирилично, и још неколико издања), *Језик и џолиџика* (Београд, 2006), *Велики речник сџираних речи и израза*, са Иваном Клајном (12006, Нови Сад, 52010, допуњено и побољшано), *Сџирани изрази и изреке*, са Иваном Клајном (12007, 42011, Нови Сад), те *Правоџисни речник сџрџској језика са џравоџисно-џрамаџиџким савеџником* (12009, 22011, Нови Сад).

Добро познавање проблематике стандардног српског језика и дугогодишњи рад у настави допринијели су чињеници да је Милан Шипка писао изузетно популарне књиге посвећене питањима језичке културе. У литератури ове врсте, оне су међу најтраженијим и доживљавале су и по десетак издања (нпр. *Приче о речима*, *Заџиџо се каже*, *Занимљива џрамаџика*).

Милан Шипка је дошао у Сарајево на чело тек основаног Института за језик када се у Босни и Херцеговини, прије свега у политичким круговима, почело расправљати о проблемима у вези са функционисањем језика у четири истојезичне републике послје неких бурних догађаја 60-их година прошлог вијека. Ту у првом реду мислим на одјек Петог конгреса југословенских слависта, који је одржан 1965. године у Сарајеву, на коме се говорило о варијантском раслојавању српскохрватског језика, затим на *Декларацију о називу и њоложају хрватској књижевној језика* хрватских лингвиста и културних радника и *Предлога за размишљање српских писаца*, из 1967. године. Босна и Херцеговина је одлучила да игра активнију и другачију улогу у питањима око језика. Требало је да Шипка, са државно-партијским руководством ове републике, учествује у креирању језичке политике у Босни и Херцеговини и да је кроз дјелатност Института проводи. Овдје није прилика да се подробније говори о књижевнојезичкој политици у БиХ од 70-их година XX вијека и о мјесту Милана Шипке у том послу, ни о томе колико је он испуњавао очекивања државно-партијског руководства БиХ, колико је кад усмјеравао очекивања језичку политику а колико је морао да прати ставове политичког руководства Републике, или колико је пратио мијењање погледа тога руководства на језик у БиХ – од првобитног залагања за јединство језика и против варијаната до потоњег устоличавања фактички треће варијанте назване босанскохерцеговачки стандарднојезички израз српскохрватског/хрватскосрпског језика. Међутим, долазак Милана Шипке у Сарајево представља значајан догађај за лингвистику у овој републици. Он се јавно залаже за кадровски развој у Босни и Херцеговини, заснива научне пројекте у Институту и на њима окупља све постојеће лингвистичке снаге у БиХ. Посебно бих овдје, у контексту догађаја који су услједили 90-их година, истакао значај заснивања два пројекта: описа босанско-херцеговачких народних говора и описа језика штампе у БиХ до 1918. године. Милан Шипка је добро осјећао потребу праћења новина које доноси ново вријеме. Тако је он још 1977. у Сарајеву организовао велики научни скуп *Компјутерска обрада лингвистичких њодајака*. И иначе, он се показао као одличан организатор научних активности, а недостатак лингвистичких кадрова, до израстања научног подмлатка, надокнађивао је ангажовањем стручњака и изван Босне и Херцеговине на појединим пројектима, те организовањем научних скупова посвећених одређеним питањима језика.

По доласку у Институт за језик у Сарајеву Милан Шипка је започео рад на покретању лингвистичких публикација, знајући да су оне предуслов за развој науке и за кадровски развој. Тако је он покренуо у Институту *Радове одјељења за језик Инстџијуџа за језик и књижевности у Сарајеву*, *Босанскохерцеговачки дијалектџолошки зборник*, едиције *Монографџе Инстџијуџа*, и *Посебна издања Инстџијуџа* и био њихов први уредник (сем *Босанскохерцеговачкој дијалектџолошкој зборника*). Такође, активирао је и везивањем за Институт обезбиједио редовно излагање часописа *Књижевни језик*, који је раније покренуо професор Јован Вуковић.

Послје нестанка државе Југославије Милан Шипка се у Сарајеву није укључивао у дискусије око језичких питања ни активности тамошње официјелне језичке политике. Уз ангажман у настави посветио се научном раду, о чему свједочи и импозантан број значајних дјела које је публикувао у посљедњој деценији свога живота, готово сва у Новом Саду и Београду.

Са својим прилозима о питањима савременог српског стандардног језика и језичке културе последњих година Милан Шипка је био присутан у многим бројевима *Нашеј језика*. Зато одлазак Милана Шипке представља и губитак за наш часопис и његове читаоце, као и уопште за српску лингвистику.

Срејшо Танасић

АКАДЕМИК АСИМ ПЕЦО
(27. јул 1927 – 7. децембар 2011)

У Београду је 7. децембра 2011. године преминуо академик проф. др Асим Пецо, редовни професор Универзитета у Београду. Биографија Асима Пеце, објављена (с његовом библиографијом) у зборнику радова који му је посвећен,¹ бележи да је рођен 27. јула 1927. године у Ортијешу код Мостара, те да је основно и средњошколско образовање стекао у школама на Буни и у Мостару. Како је то често било у годинама непосредно после II светског рата, Асим Пецо је од 1945. до 1947. године био је учитељ у Хутову код Чапљине. Ипак, његова жеља за вишим образовањем довела га је, у септембру 1948. године за студента Више педагошке школе у Сарајеву, на којој се уписао на групу за српскохрватски језик и југословенске књижевности. Ту се, дакле, врло рано испољила Пецина научна радозналост, па је у пролеће 1950. године, као студент друге године, учествовао у испитивању говора у долини реке Босне (Жепче), којим је руководио професор Јован Вуковић, познати наш дијалектолог. Већ ту је А. Пецо и показао свој интерес за дијалектологију, али и уопште смисао и изузетне способности за научноистраживачки рад. Природно је зато, а и општедруштвене прилике су то омогућавале, што је Асим Пецо, дипломиравши са одличним успехом на Вишој педагошкој школи у Сарајеву јуна 1950. године, наставио своје студије и на Филозофском факултету у Београду. Дипломирао је у октобру 1952. године на групи за јужнословенске језике и општу лингвистику, са просечном оценом 9,50.

Његови професори, тада водећи проучаваоци српског језика – Михаило Стевановић и Радосав Бошковић већ на студијама запазили су способности Асима Пеце, па га је одмах после завршених студија, по тадашњим законима и универзитетским обичајима, Министарство просвете *иоставило* за приправника додељеног на рад Катедри за јужнословенске језике Филолошког факултета. Како биографија каже, на тој дужности остао је до 1956. године, да би школску 1955–56. годину провео је на одслужењу војног рока, а јануара 1957. године био *изабран* за асистента на тој катедри. Од октобра 1957. до јула 1960. био је на дужности лектора за српскохрватски језик на Универзитету у Стразбуру, и – у томе периоду своје универзитетске каријере – у новембру 1958. одбранио докторску дисертацију *Говор источне Херцеговине*. Децембра 1960.

¹ *Српски језик*, број 4/1, година IV, Београд, 1999.

изабран је за доцента, а октобра 1968. за ванредног професора Филолошког факултета Универзитета у Београду, да би у јуну 1972. године био изабран за редовног професора Универзитета у Београду и у томе звању предавао до свога пензионисања.

Школску 1967–68. годину провео је на Универзитету у Санкт Петербургу (ондашњем Лењинграду), где је као професор по позиву предавао српско-хрватски језик.

У својој богатој универзитетској каријери, колега Асим Пецо је учествовао са рефератима на многим домаћим и међународним научним скуповима или је држао појединачна предавања по позиву на универзитетима у Манхајму, Берлину, Минстеру, Констанцу, Лајпцигу, Москви, Лењинграду, Кијеву, Паризу, Прагу, Кракову, Упсали, Букурешту, Гетингену, Болоњи, Фиренци, Братислави, Бечу, Варшави, Лидсу, Софији. Вршио је дужност управника Катедре и био члан многих комисија везаних за универзитетски живот, као што су матичне комисије за оснивање Дефектолошког факултета у Београду, Наставничког (касније Филозофског) факултета у Никшићу. Такође, као професор по позиву на многим факултетима је и предавао – на Филозофском факултету у Никшићу, на Филозофском факултету у Нишу, као и у Приштини и на Академији музичких уметности у Београду.

Био је ментор приликом израде великог броја магистарских и докторских дисертација и учествовао у значајним домаћим и међународним научним пројектима.

Члан је Академије наука и умјетности БиХ и дописни члан Црногорске академије наука и умјетности. Био је уредник часописа *Босанскохерцеговачки дијалектолошки зборник* и члан редакција лингвистичких научних часописа: *Јужнословенски филолоџ*, *Српски дијалектолошки зборник*, *Наш језик* и *Polono-slavystika*. Био је добитник угледних награда за научна достигнућа у науци – „14. фебруар“ (Мостар, 1984), „Веселин Маслеша“ (Сарајево, 1986) и „Вукова награда“ (Београд, 1990).

Више од двадесет монографских књига професора Асима Пеце, као и преко пет стотина чланака, расправа и приказа у најугледнијој научној периодици – да се изразим речју великог књижевника које су биле пролог мојој речи-опроштају од Асима Пеце – његова су богата *заоставиштина* научној србистици, истраживачима, студентима. Највише их је из Пецине најуже научне области у којој је радио – из *дијалектологије*. Генерацијама истраживача остаће, тако, драгоцене Пецине књиге као што су – прва његова књига *Говор источне Херцеговине* (1964), а затим књиге: *Икавскоићакавски јовор зајадне Босне* (1982), *Говор Подвележја* (1984), *Микројойонимија Подвележја* (1990), *Микројойонимија Габеле* (1998), *Прејлед дијалекта српскохрватској језика* (1978) и многе друге у тој области науке – књиге су које излажу сложене језичке системе народних говора у целини јужнословенске језичке породице.

Уз њих, међу Пециним књигама су и оне посвећене системима *књижевној језика*, као што су: *Турцизми у Вуковим рјечницима* (1987), као и књиге које тумаче језик најзначајнијих писаца нашега поднебља – књиге као што су: *Писци и њихов језик* (1995), *Језичким сјазима Десанке Максимовић* (1999), *Са нашеј језичкој јоднебесја* (1999). У овоме домену, Асим Пецо је, заправо, и посебно активан у систематском проучавању савременог српског језика, си-

стема језичке норме, посебно оне у пољу неговања културе и писаног, и говорног стандарда језика. О томе сведоче драгоцене Пецине књиге као што су *Из језичке теорије и праксе* (1987), *До Вука и од Вука нашим језичким сјазама* (1990), *Књижевни језик и народни говори* (1990), *Акценти и дужине у српскохрватском језику* (1991), али и велики број чланака у лингвистичким часописима. Може се рећи да се чланци професора Асима Пеце, и они са описима дијалеката, и они са обрадом прагматике језика, и они са изложеним његовим теоријским погледима на материју језика налазе у најугледнијим лингвистичким часописима с тематиком словенскога света широм Европе – у београдском *Јужнословенском филолоџу* и *Српском дијалектолошком зборнику САНУ*, у стразбуршком *Bulletin de la Faculté des Lettres*, у сарајевском *Изразу*, у подгоричком *Гласнику ЦАНУ*, у загребачкој, санктпетербуршкој, московској лингвистичкој периодици... Сви ти радови су богата, драгоцена оставштина научника Асима Пеце генерацијама лингвиста, генерацијама наставника нашег језика у школама широм овог језичког поднебља.

Укупним својим научним и универзитетским педагошким радом Асим Пецо је значајно унапредио и нашу филологију, и нашу прагматику неговања језичке културе. Памтићемо да је, у току своје дуге и плодне универзитетске каријере, професор Асим Пецо стварао своје радове ненаметљиво, мирно, тихо – није тражио медијску гласност. Наш колега, друг и пријатељ Асим Пецо – био је радан, тих, спреман да толерантно, научнички, подели своје мишљење са члановима Катедре, са својим студентима, са људима. Био је онакав какав је био и уопште у животу: предан раду, предан породици, пријатељима, био је – добар човек.

Живојин Сјанојчић

